

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE
TERÖR OLAYLARI (1990-1995)

Hazırlayan
Ekrem ÖKAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2017
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE
TERÖROLAYLARI (1990-1995)

Hazırlayan
Ekrem ÖKAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2017
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

Ekrem ÖKAN

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Ulusal Basın Ekseninde Diyarbakır ve Çevresinde Terör Olayları (1990-1995)”adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ekrem ÖKAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

AlİT ABD Başkanı

Prof. Dr. Ali AKTAN

Yrd. Doç. Dr. CENGİZ KARTAL danışmanlığında Ekrem ÖKAN tarafından hazırlanan
".....Ulusal Barın Etkensizlik Akademi ve Gevresizlik
.....Terör Olayları (1990-1995)....." adlı bu çalışma, jürimiz
tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Aktürk İkt. ve İkt. Tarihi Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul
edilmiştir.

02/08/2017

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman

Yrd. Doç. Dr. CENGİZ KARTAL

Üye

Prof. Dr. Remzi KILIÇ BAKUR

Üye

Yrd. Doç. Dr. Cevat BOZU

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21/08/2017 tarih ve 28 sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Diyarbakır şehri denildiği zaman akıllara iki isim gelir. Bunlardan birincisi Amid, diğeri Diyarbakır'dır. Amid hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte bu kelimenin tam olarak nereden geldiği bilinmemektedir. Yazılı kaynaklarda ilk olarak şehrin adı Asur hükümdarı I. Salmanasar'ın M.Ö. 1260 senesindeki şehri ele geçirmesinden sonra kılıç-kabzasında Amidi diye yazılmıştır. Bu tablo Amid isminin Asurlulardan kalma olduğunu düşündürmektedir.

Diyarbakır şehri, tarihin her döneminde önemli medeniyetlerin, toplumsal ve ekonomik hareketlerin önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Diyarbakır şehri, Anadolu veya Mezopotamya topraklarında egemenlik kurmak isteyen devletler tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. İslam orduları tarafından şehir fethedildikten sonra Emevilerin ve Abbasilerin yönetimine geçen Diyarbakır şehri atanan valilerce yönetilmiş bu yöntemle çeşitli topluluklar tarafından Diyarbakır ve çevresi zaman zaman baskınlara ve yağma hareketlerine maruz kalmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Diyarbakır bölgesini ve Doğu Anadolu'yu fethederek hâkimiyeti altına almak istemiştir. Şehrin fethi için bölgenin önde gelen âlim ve devlet adamı Mevlana İdris-i Bitlisi'yi görevlendirmiştir. İdris-i Bitlisi de teklifi kabul ederek bölgede yaşayan diğer yönetici ve aşiret reislerini Osmanlı Devleti'ne katılması yönünde ikna ve teşvik çalışmalarını yürütmüştür. Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim, 1515 yılında bölgeyi topraklarına katmak için sefer hazırlıklarını başlatmış; Bıyıklı Mehmet Paşayı da ordu komutanı olarak görevlendirmiştir. Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır'ı fethetmeyi başardığı için bu üstün başarısından dolayı Yavuz Sultan Selim kendisini Diyarbakır Beylerbeyliğine getirmiştir.

Millet ve milliyetçilik anlayışı 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da fikir akımları olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik, milletlerin ekonomik alanda, iç ve dış politikada öz değerlerine ve çıkarlarına sistemli ve bilinçli biçimde sahip çıkmaları şeklinde açıklanmıştır. Milliyetçilik; dil, tarih, gelenek-görenek gibi ortak kültür gibi unsurlarını oluşturarak insanları birbirine bağlayan bir işlev görmüştür. Milliyetçilik kavramı siyasi ve bilimsel alanlarda değişik anlamlarda kullanılmıştır. Kimi düşünürlere göre milliyetçilikle bir bağımsızlık savaşı anlatılmak istenirken, kimi düşünürlere göre ise

farklı kesimlerden oluşan insanlara karşı yürütülen baskı ve sindirme politikası anlamında kullanmıştır.

Kürt adı verilen toplulukların aslında XI. yüzyıldan sonra Anadolu'ya yerleşmiş olan Oğuz Türkmenleri içerisine bulunan topluluklara verilmiş ad olduğunu, bu toplulukların dışında herhangi bir yerde bu adla anılan başka bir topluluğun bulunmadığı dile getirilmiştir. Rus şarkiyatçısı Vladimir Minorsky, ilk kez Kürtleri Mezopotamya'nın eski milletlerinin bir kalıntısı olarak tanımlanmıştır. Wadie Jwaideh ise Kürtlerden ilk kez M.Ö. 3000'li yıllarda bir kil tablette bahsedildiğini söylemiştir. Kürtlerin kökeni hakkında Ksenofon'un Onbinlerin dönüşü adlı eserinde anlattığı Karduklular, Kürtlere dair ilk referans kaynağını oluşturduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan Kürtlerden ilk kez M.Ö. 3000'li yıllarda bir kil tablette bahsedildiği söylenmiştir.

Kürtler olarak adlandırılan gruplar; Türkiye, İran, Irak, Suriye, az sayıda bulunmak üzere Kafkasya'da ve Orta Asya bölgelerinde bulunmaktadır. İran'ın kuzeydoğusunda yer alan Türkmen steplerinden İskenderun körfezine kadar uzanan geniş bir alana yayılmışlardır. Irak ve Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye'de güneydoğu, İran'ın kuzeybatısında ve batısında, yoğun olarak yaşamaktadırlar. İran'ın Ardehan, Hemedan, Kirmanşah, Luristân, şehirlerinde; Tahran'ın civarında yer alan Mazenderan, Horasan, İsfahan gibi önemli şehirlerde de Kürt adı verilen topluluklar yoğun olarak görülmektedir. Kürt adı verilen bu topluluklar arasında dini, siyasi, kültürel unsurlar bakımından farklılıklar görülmüştür. Kürtler hakkında önemli çalışmaları bulunan Martin Van Bruinessen, dünyada yaşayan toplam Kürt nüfusunun 15–16 milyon civarında olduğunu bu nüfusun yaklaşık 3,5 milyon civarının İran'da, 7–8 milyon civarının ise Türkiye'de, 3 milyon civarının Irak'ta, yaklaşık 500 bininin Suriye'de yaşadıklarını belirtmiştir.

Kürtlerin milliyetçilik hareketleri 19. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Cumhuriyet tarihinde ise 1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de yaşanan olaylar neticesinde Kürt milliyetçilik hareketi kimi çevrelerde etkili olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu durumdan faydalanmak isteyen Kürt ayrılıkçı hareketini organize eden kişiler teşkilatlanma faaliyetlerini başlatmış ve ülkenin değişik yerlerinde legal ya da illegal oluşumlar içerisinde yer almışlardır. Bu dönemde Kürtçü teşkilatlanmalar arasında en önemlisi 1974 yılında Ankara Demokratik Yurtseverler Yüksek Öğretim Birliği adı altında başlayan daha sonra Partiya Karkêrên Kürdistan/Kürdistan İşçi Partisi yani PKK

adını alan terör örgütü olmuştur. Kurulan bu örgüt, Marksist-Leninist anlayışa sahip olurken bir yandan da Kürtçü bir ideoloji anlayışına sahip olmuştur. Örgütün en büyük amacı ise Türkiye topraklarında bir Kürt devletini kurmak olarak açıklanmıştır.

6-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis köyünde kurulmuş olan örgüt kongresinde Kürdistan Devriminin Yolu adı altında manifesto ilan ettiğini açıklamış 1980'li yılların sonlarında ve 1990'lı yılların başlarından itibaren ise ülke içinde ve dışında geniş bir ayrılıkçı propaganda faaliyetlerine yönelmiştir.

PKK terör örgütü kuruluş sürecini tamamlaması üzerine ülke genelinde terör eylemlerine başlamıştır. Bu eylemler sonucunda ülke çapında terör olayları oldukça artmıştır. Terör olayları başta Diyarbakır şehri olmak üzere ülkenin her köşesine görülerek, oldukça büyük çapta yıkım meydana getirmiştir.

Bu tezde Ulusal Basın Ekseninde Diyarbakır ve çevresinde Terör (1990-95), özellikle gazeteler bazında irdelenmiştir. Bunun yanında Milli Kütüphane'de incelemeler yapılmıştır. Diyarbakır şehrinin tarihi geçmişi, tarihi coğrafyası, demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik durumu, milliyetçiliğin ortaya çıkış süreci, etnik milliyetçilik, Kürt ulusal kimliğinin ortaya çıkışı ve örgütlenme faaliyetleri ile ilgili tetkik eserler derlenmiştir. Konuyla ilgili ansiklopedi, makale ve tezlerden de derlemeler yapılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Diyarbakır şehrinin tarihi geçmişi, tarihi coğrafyası, demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik durumu açıklanmıştır. İkinci bölümde milliyetçiliğin ortaya çıkış süreci, etnik milliyetçilik. Etnisite, etnik kimlik kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Ulusal Basın Ekseninde Diyarbakır ve çevresinde Terör (1990-95) olayları incelenmiştir. Tezin sonundaysa konuya genel bir bakış açısı getirilerek değerlendirme yapılmıştır. Tezin incelenmesi, kaynak sağlama ve yorumlama noktasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN'a ve bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE TERÖR OLAYLARI (1990–1995)

Ekrem ÖKAN

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2017

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

ÖZET

Diyarbakır şehri tarih boyunca önemli medeniyetlere beşiklik yapmış, Anadolu coğrafyası için toplumsal ve ekonomik hareketlerin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Gerek Anadolu coğrafyasının gerekse Mezopotamya'nın hâkimiyetini ele geçirerek bölgeye hâkim olmak isteyen devletler, şehri ele geçirmek için olağanüstü bir mücadele ve egemenlik yarışına girişmiştir. Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim zamanında 1515'te Diyarbakır şehri, İdris-i Bitlisi'nin çaba ve destekleriyle Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Milliyetçilik, toplulukların ekonomi alanında, iç ve dış siyasette ve kültürel unsurlarda kendi değerlerine ve çıkarlarına sahip çıkmak olarak tanımlanmıştır. Milliyetçilik anlayışı 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 27 Mayıs 1960 yılında yaşanan Askeri ihtilal ve arkasından yaşanan süreç Kürt ayrılıkçı hareketi yeniden filizlenmesi için oldukça uygun bir ortam meydana getirmiştir.

1980'li yılların ortalarından itibaren PKK terör örgütü, ülke içerisinde ve ülke dışında geniş bir siyasi propaganda faaliyetlerine yönelmiş, ülke genelinde terör eylemlerini başlatmıştır. Bu eylemler sonucu ülke genelinde şiddet olayları oldukça yaygınlaşmıştır. Terör olayları başta Diyarbakır şehri olmak üzere ülkenin her köşesinde görülmüş, büyük çapta yıkım meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Anadolu, Mezopotamya, Milliyetçilik, 27 Mayıs, Terör

DIYARBAKIR IN AXIS OF NATIONAL PRESS AND TERROR EVENTS AROUND IT(1990–1995)

Ekrem ÖKAN

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Master's Thesis, August 2017

Consultant: Assistant Professor Dr. Cengiz KARTIN

ABSTRACT

The city of Diyarbakir as been a cradle of cradle important civilizations throughout the history and is one the impportant headquarters of social and economic movements. The city of Diyarbakir has dominated both the Anatolian geography and the Mesopotamia and the states to seize the region have entered an extraordinary struggle and sovereignty to establish dominance in this city. In 1515, during the of Yavuz Sultan Selim, the ottaman Empire, Diyarbakir province was conquered by Biyikli Mehmet Pasha with İdrisi Bitlisi's efforts and supports and passed to the Ottoman lands.

Nationalism is defined as the protection of own values and interests in the areas of economy of societies, internal and external politics and cultural elements. Nationalism emerged in Europe in the 18th and 19th centuries. The military Coup, Cperienced by Turkey on May 27th, 1960, and the following processes provided a suitable environment fort the re-emergence of Kurdish nationalist movements.

Mittle of 1880s, 1990s, the PKK which is a terrorist organization, has made extensive political propaganda both inside and outside the country, and has launched terrorism activities throughout the country. As a result of these terrorist activities, incidents of violence have increased throughout the country, especially, the city od Diyarbakir , and have couosed a massive destruction.

Key Words: Diyarbakır, Anatolia, Mesopotamia, Nationalism, May 27th , Terror.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ONAY:.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIYARBAKIR

1.1. Diyarbakır Tarihi	8
1.1.1. Diyarbakır'ın Adı.....	8
1.1.2. Tarihi Geçmişi	11
1.2. Diyarbakır Şehrini Tarihi Coğrafyası.....	32
1.3. Diyarbakır Şehrini İdarî Yapısı.....	34
1.4. Diyarbakır Şehrini Demografik, Kültürel ve Dini Durumu	40
1.5. Diyarbakır Şehrini Sosyal Hayatı.....	42
1.6 Diyarbakır Şehrini Ekonomik Durumu	46

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK-ETNİSİTE-ULUSAL KİMLİK

2.1. Milliyetçilik	51
2.1.1. Millet	51
2.1.2. Milliyetçilik	56

2.2. Ulus	65
2.2.1. Ulus-Devlet	67
2.3. Ulus ve Etnisite	69
2.3.1. Ulus	69
2.3.2. Etnisite	73
2.3.3. Ulus ve Etnik Grup	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE TERÖR OLAYLARI (1990-1995)

3.1.1990 YILI	89
3.1.1. Cumhuriyet Gazetesi	89
3.1.2. Hürriyet Gazetesi	94
3.2. 1991 YILI	94
3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi	95
3.2.2. Hürriyet Gazetesi	96
3.2.3. Milliyet Gazetesi	98
3.1.1992 Yılı	100
3.1.1. Cumhuriyet Gazetesi	101
3.1.2. Hürriyet Gazetesi	106
3.1.3. Milliyet Gazetesi	110
3.2.1993 Yılı	111
3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi	111
3.2.2. Hürriyet Gazetesi	113
3.2.3. Milliyet Gazetesi	116
3.3.1994 Yılı	120
3.3.1. Hürriyet Gazetesi	120
3.4.1995 Yılı	120
3.4.1. Cumhuriyet Gazetesi	120
3.4.2. Hürriyet Gazetesi	122

3.4.3. Milliyet Gazetesi	123
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA.....	128
EKLER.....	135
ÖZGEÇMİŞ	0

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları
H.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
MC	: Milletler Cemiyeti
Org.	:Orgeneral
PKK	: Partiya Karkêrên Kurdistan/Kürdistan İşçi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Ve saire
Yy.	: Yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo1:	Diyarbakır şehrinin Osmanlı Devleti Tarafından Fethedilmesi sonucunda Oluşan Harita	34
Tablo2:	Diyarbakır Beylerbeyliğine Bağlı Olan Sancaklar ve Bu Sancakların Başında Bulunmuş Olan Sancak Beyleri	35
Tablo 3 :	1631–1632 Yılları arasında Diyarbakır Eyaletinin Hükümet Adıyla Geçen Sancakları.....	36
Tablo4	:Diyarbakır Eyaletinde Sadece Sancak Adıyla Anılan Yerler	37
Tablo5	:Van Eyaletinde Hükümet Adıyla Geçen Yerler.....	37
Tablo6	:Van Eyaletinde Sadece Sancak Adıyla Anılan Yerler	37
Tablo7	: 1518–1540 Yılları Arasında Diyarbakır vilayetinin Nüfus Dağılımı	39

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Ülkemizde meydana gelen terör olayları ve yaşanan insanlık dışı vahşet son zamanlarda artış göstermiştir. Bölgede faaliyet gösteren bölücü terör örgütleri gerek yurtiçi gerekse yurtdışında işbirlikçileri tarafından hem maddi hem manevi destek sağlanarak güçlendirilmeye çalışılmıştır. Başta PKK olmak üzere diğer terör örgütlerinin düzenlediği silahlı terör eylemleri sonucunda binlerce günahsız insan yaşamını yitirmiş, yüzlerce aile parçalanmış, onlarca masum çocuk öksüz yahut yetim kalmıştır. Ayrıca devletin uzun yıllar boyunca PKK terör örgütüyle yürüttüğü amansız mücadele, ekonomiye ciddi bir maliyet yüklemiştir. Başta PKK olmak üzere diğer terör örgütleriyle yapılan bu mücadelenin getirdiği ekonomik zorluk ülkenin gelişmesinde ciddi zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Diyarbakır şehrinin adı, tarihi geçmişi, şehrin tarihi coğrafyası, idari yapısı, demografik-sosyo-kültürel ve dinî durumu, ekonomik durumu, İkinci bölümde; Etnik Milliyetçilik, etnisite, ulus, ulus-devlet, kimlik ve etnik milliyetçilik, Üçüncü bölümde ise 1990–1995 yılları arasında bölücü terör örgütünün bölgede faaliyetleri ve bunların basına yansımaları, Diyarbakır’da bahse konu olan yıllar arasında ulusal basın ekseninde değerlendirilmiştir. 1990–1995 yıllarının özellikle seçilmesinde ise bölücü terör örgütünün söz konusu yıllar arasında terör eylemlerinin ve şiddetinin iyice artırması, başta Diyarbakır şehri olmak üzere ülkenin dört bir yanında şiddet eylemlerini doruğa çıkartmış olmasıdır. 1990–95 yılları arasında ülkemizin Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde terör örgütü ve onların destekleyicileri ile yoğun bir mücadeleye girilmiştir. Özellikle Şırnak kentinde adeta adı konulmamış olan bir iç savaş yaşanmıştır. Bütün bu yaşanan önemli olaylardan yola çıkılarak özellikle tezde geçen söz konusu yıllar Ulusal basın ekseninde irdelenmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Diyarbakır şehrinin öneminden dolayı İslam orduları tarafından fethinden Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesine, milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasından etniklik ve kimlik kapsamı konuları bağlamında açıklayarak Kürt ayrılıkçı hareketinin ortaya çıkışı ve faaliyetlerini değerlendirmektir.

Ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın ortaya çıkışı ile birlikte merkez Diyarbakır olmak üzere Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesi ekseninde incelemeye çalıştığımızda örgütün yıkıcı ve yıkıcı eylemleri, meydana gelen yıkımları; süreli yayınlardan yararlanarak aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada şu sorulara yanıt bulmaya uğraşılmıştır:

—Diyarbakır şehrinin adı nereden gelmektedir?

—Şehrin tarihi geçmişi, coğrafyası, idari yapısı, demografik, sosyo-kültürel durumu nasıl bir görünüm arz etmiştir?

— Milliyetçilik, ulus, etnisite ve kimlik, etnik milliyetçilik kavramları nedir ve Kürt ayrılıkçı hareketi nasıl ortaya çıkmıştır?

—Kürt ulusal kimliğinin ortaya çıkış sürecinde örgütlenme faaliyetleri nasıl gerçekleşmiştir?

—1990–1995 yılları arasında Diyarbakır şehri başta olmak üzere bölgede meydana gelen terör olayları nasıl gerçekleşmiştir ve ulusal basına nasıl yansımıştır?

3. Araştırmanın Önemi

Yapılan incelemeler sonucunda Ulusal Basın Ekseninde Diyarbakır ve Çevresinde Terör Olayları (1990–1995) konusunda basına yansıyan olayların kamuoyu tarafından pek bilinmediği ve konuda yeterli çalışmanın olmadığı görülmüştür. Daha önce bölücü terör örgütü PKK'nın ve faaliyetlerinin üzerine bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Aşkın İnci Sökmen'in "İdeolojik Boyutu ile PKK Terör Örgütü" başlıklı doktora çalışması bulunmaktadır. Selma Ulutürk'ün "PKK Terör Örgütünün Siyasallaşma Girişimleri ve Türkiye" başlıklı yüksek lisans tezi bu konuda önemli bir çalışmadır. Ayrıca Kürt Siyasal hareketleri konusunda da bazı çalışmalar yapılmış

bunlardan biri olarak Gökhan Çal'ın "Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969– 1971)" önemli bir çalışmadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Ulusal basın ekseninde Diyarbakır merkez alınmak üzere terör (1990–1995) konusunda bölücü örgütün eylemlerinin odak noktası haline gelen Güneydoğu Anadolu bölgesinin en önemli merkezlerinden biri olan Diyarbakır şehrinde gerek legal ve gerekse illegal faaliyetler hakkında yeterli çalışmalar yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle amaç geleceğe yön verecek belgelerin geçmişi doğru şekilde anlamaktan geçtiğinden hareketle meseleye ışık tutması olmuştur.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Verilerin Toplanması

Tez çalışması ilk etapta kaynakları tarama ve tasnif çalışması yapılarak yürütülmüştür. Olayların aktarımı esnasında tarih biliminin kronoloji yöntemi takip edilmiştir.

Bulunan yazılı ve görsel belgelerin orijinal haline bağlı kalınmıştır. Çalışmanın tarama ve tasnif çalışmasına Erciyes Üniversitesi Kadir Has Kütüphanesi'nden başlanarak Milli Kütüphane ile devam edilmiştir. Çalışmanın esas konusunu teşkil eden materyallere ise en fazla Milli Kütüphane 'de ulaşılmıştır.

Çalışma takviminde belirttiğimiz süre içerisinde 1990–95 yılları arasında başta Diyarbakır olmak üzere bölgede meydana gelen terör olaylarıyla ilgili gazete yazılarına ulaşmaya çalışılmıştır. Milli Kütüphane'den alınan belgelerle 1990–95 yılları arası Diyarbakır şehrinde ve bölgede meydana gelen terör olayları ile ilgili yazılı ve görsel basın incelenmiştir. Çalışmamız için gerekli olan belgeler kopyalanmış veya fotoğraflanmıştır. Ayrıca konumuzla ilişkili olan tetkik eserler, kitaplar, makaleler, ilişkili tez çalışmalarının yanı sıra ansiklopedik bilgilerde incelenerek bulunan bilgiler çalışmamıza eklenmeye çalışılmıştır.

4.2. Verilerin İşlenmesi, Çözümü ve Yorumu

Kaynakça kısmında belirtilen eserler incelenerek çalışmaya konu teşkil edecek olan basın yayın organları, tetkik eserler, makaleler, yüksek lisans ve doktora çalışmaları taranmıştır. Bulunan belgelerin tasnif ve terkip çalışmaları yapılarak fişlenmiştir.

Yazılı basında konuyla ilgili olan haberler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve değerlendirme yapılarak tez tamamlanmıştır.

4.3. Dipnot Kullanımı

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yayınlamış olduğu tez önergesi referans alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla Mübahat S. Kütükoğlu'nun "Tarih Araştırmalarında Usûl" adlı çalışması da göz önünde bulundurulmuştur. Yararlanılan belgeler ve tetkik eserler ise dipnot kısmında açık şekilde gösterilmiştir. Tezde Türkçe dil bilgisi kurallarının yanı sıra, imla ve yazım kurallarına önem verilmiş Türkçenin daha özenli ve doğru kullanımına hassasiyet gösterilmiştir.

5. Genel Bilgiler

5.1. Diyarbakır şehrinin ismi, tarihi, fethi

Diyarbakır şehrinin adı ilk defa M.Ö. 1300 yılında bölgede yaşamış olan Asur hükümdarından kalan kılıç kabzasında yer alan Amidi yazısında yer almış daha sonra Amidi ismi sıklıkla M.Ö. 305 yılında Asur belgelerinde geçmiştir. Diyarbekir adının ise Dicle vadisine yerleşen Bekr İbn-i Vail kabilesinden geldiği tahmin edilmektedir. Bekir Yurdu anlamında kullanılmıştır. Cumhuriyet tarihinde ise 10 Aralık 1937 yılında 7.789 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Diyarbekir adı Diyarbakır olarak değiştirilmiştir.

Diyarbakır; stratejik konumu, dağlık arazisi ve ovalarıyla bir bütün arz etmektedir. Şehrin ana yollara bağlantılı olması hasebiyle tarihi süreç içerisinde gelişmesinde oldukça hızla olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Diyarbakır ve çevresinde pek çok hâkimiyet mücadelesi verilmiştir. Hz. Ömer zamanında İyaz bin Ganm komutanlığında İslam orduları tarafından şehir kuşatılmıştır. Kuşatmanın uzaması üzerine ona yardımcı olmak amacıyla Halid bin Velid yardıma gelmiştir¹.

Kuşatma günlerinin birinde Halid bin Velid, akşam ezanını müteakip orucunu açması amacıyla hazırlanan yemeğin ortadan kaybolması üzerine iftarını suyla açmak zorunda kalmıştır. İftar için hazırlanan yemeğin art arda 3 gün boyunca kaybolması üzerine durumun anlaşılması için araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Dördüncü günde bir köpeğin içkale kısmından gelip yemekleri yediği ve tekrar geldiği yerden kaleye geri döndüğünü gören Halid bin Velid, o su kanalından askerlerin girebileceğini fark etmiştir. Yanına seksen kadar sahabeyi de alarak o delikten içeri giren Halid bin Velid,

¹ Zeynel Abidin Çiçek, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, Diyarbakır Söz Matbaası Diyarbakır 2007, s. 8.

dışarıda bulunan askerleri de içeri almayı başarmıştır. Böylece şehir İslam orduları tarafından ele geçirilmiştir. Diyarbakır şehri, Türk idarecilerin hâkimiyetine geçmesiyle beraber hızla gelişmiş ve kalkınmıştır. Büyük Selçukluların, Türkiye Selçukluların, Timur devletinin, Şah İsmail'in egemenliği altına giren Diyarbakır, son olarak 15 Eylül 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşından sonra Tebriz'e girmesiyle en önemli ve en geniş eyaletlerinden birisi haline gelmiştir².

Diyarbakır'ı çevreleyen surların uzunluğu 5 kilometreyi bulmaktadır. Surlardan şehre giriş çıkışı sağlayan toplam 4 kapı bulunmaktadır. Bu kapıların isimleri Rum Kapısı, Harput Kapısı, Yeni Kapı ve Mardin Kapısı'dır. Şehirde iç kale ve burada da iki Roma mabedi yer almaktadır. Daha sonra bu mabetlerden biri su deposuna, diğeri ise camiye dönüştürülmüştür.

5.2. Milliyetçilik ve Kürt Milliyetçiliğinin Gelişmesi

Milliyetçilik, kurtuluş hareketi olarak, bireylerin kendi yaşamlarına ve kimliklerine karşı yabancılaşmaya karşı vermiş oldukları mücadele olarak tanımlanmıştır. Ulusalçılık hareketleri, köleliğe, yabancılaşmaya, tekdüzeliğe karşı verilen mücadele olarak görülmüştür. Ulusalçılar için kesin olarak yapılması gereken mevcut durumun değiştirilmesi ve bu değişikliğin gerekliliğine inandırılmasıdır.

Milliyetçi hareketler ulusal kimlik yaratmak için kendilerine ilham kaynağını geçmişte aramışlardır. Kendilerine görev olarak ise ulusal kimliğin korunmasını ve halka kültürlerinin yabancıların zulmü altında eriyip kaybolduğunu söyleyerek kültürlerini öğretmek olarak görmüşlerdir³.

Weber'e göre etnik grup, duygu yüklü kavramlar içerisinde en tartışılmalı olmuştur. Sosyolojik tanım içerisinde ulus adını almıştır. Etnik grup olarak ise fiziki türleri ve gelenekleri benzeyen çeşitli sebeplerden dolayı ortak bir kadere sahip olduğu düşünülen insan gruplarını ifade etmiştir. Siyasi toplulukların yapay olarak oluşturulmuş olsalar dahi etnik köken inancını yarattığı vurgulanmıştır. Weber, etnik köken hakkında: *“Rasyonel olarak düzenlenmiş bir faaliyet, yaygın değilse, hemen hemen tüm birlikler, hatta en rasyonel olanlar bile dönüş yaparak topluluk bilincini yaratırlar; bu ortak etnik köken inancı temelinde bir kardeşlik biçimini almıştır”*

²Çiçek, Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi... , s. 10.

³ Montserrat Guibernau, Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, çeviren: Nur Domanıç, Sarmal Yayınevi İstanbul, 1997, s. 24-25.

demıştır⁴. Milliyetçi tarihsel söylemlerin öznel ve ideolojik olduğunu, milliyetçilerin kendi davalarında haklılığını ortaya koymada, kendi meşruluklarını diğer milletlere de onaylatma amacıyla kendi tarihlerini kendileri yazmışlardır. Bu yüzden milliyetçi tarih yazıcıları nesnel değildirler ve asla olamamışlardır⁵.

Kürt kimliğinin inşa süreci ise 19. yüzyılın ilk dönemlerine rastlanmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin asıl olarak 16. yüzyıla dayandığı söylene de devlet kurma fikrinin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemiştir. Bunun yanında Kürt tarih yazımında özellikle Taj-al Tawarikh ve Şerefnamenin yazımından önceye gittiğini dile getirmiştir. Ardından Ahmedî Hânî'nin Mem û Zîn adlı eseriyle yükselişe geçtiği belirtilmiştir. Nebez Mem û Zîn'i yazan Kürt düşünürü Ahmedî Hânî *Kürtlere bir araya gelmelerini ve bağımsız bir Kürt devleti kurmalarını Türklerin ve Fransızların egemenliğinden kurtulmaları gerektiğini ve bir Kürt padişahını, bir Kürt tacını, bir Kürt Kültürünün ve bir Kürt parasının peşine düşmeleri yönünde çağrı yapmıştır*⁶. Bu çağrı ayrılıkçı Kürtçüler tarafından kendi fikirlerini beslemek için kullanılmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde şehirlerde Azadi (Özgürlük), ve Diyarbakır Kürt Derneği olmak üzere çeşitli örgütler kurularak özerkliği talep etmişlerdir. Osmanlı parlamentosunda temsilci olan aynı zamanda Kürdistan Bağımsızlık Komitesinin sekreteri olan Bedirhan aşireti lideri olan Bedirhan Bey, bütün doğu bölgelerini dolaşarak Kürt kimliğinin farklılığını vurgulamış; *Türklerle ortak hiçbir yanımız yok... Onlar Turani ırkındandırlar, bizler ise Arî ırkındanız. Dilimiz farklıdır. Türkler Çağatayca, Arapça ve Farsça konuşurlar bizlerse kökleri Pehleviceye dayanan kendi dilimizi konuşuruz* şeklinde telkinlerde bulunmuştur⁷.

Cumhuriyet tarihine bakıldığında 27 Mayıs 1961 askeri ihtilalinin ardından yaşanan süreçte hazırlanan yeni anayasa ile özgürlük ortamının ortaya çıktığı görülmüştür. Kürt milliyetçileri bu durumdan istifade ederek yeni anayasanın getirdiği sendikalaşma faaliyetleri, teşkilatlanma faaliyetlerinin önünde yer alan engellerin kalkması üzerine derhal harekete geçmiş, ayrılıkçı fikirleri besleyecek kurum ve kuruluşlar açma girişimlerinde bulunmuşlardır.

⁴Guibernau, *Milliyetçilikler...*, s. 39–40.

⁵Abbas Vali, *Kürt Kimliği ve Siyaseti Kuramsal Bir Yaklaşım*, Avesta Yayıncılık İstanbul, 2013, s. 14.

⁶Vali, *Kürt Kimliği ve Siyaseti...*, s. 28.

⁷Denise Natali, *Kürtler ve Devlet Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, çeviren: İbrahim Bingöl Avesta Yayıncılık İstanbul, 2009, s. 126.

Daha sonraki dönemde Kürtçü faaliyetler çoğunlukla TİP (Türkiye İşçi Partisi) içerisinde yer almıştır. TİP'in Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde teşkilatlanmasında Kürt Ulusal kimliğini oluşturmak isteyenler etkin rol oynamıştır. Bu hareketin içerisinde yer alan Tarık Ziya Ekinci'nin TİP Genel Sekreterliğine kadar gelmesi bunun açık örneğini oluşturmuştur⁸.

27 Kasım 1978 yılına gelindiğinde Diyarbakır'ın Lice İlçesinin Fis köyünde yapılan toplantı sonrasında PKK terör örgütü kurulmuştur. Bu toplantı PKK'nın 1. Kurtuluş Kongresi olarak örgüt kayıtlarına girmiştir⁹.

⁸ Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük II, 1924–1999*, Bilgi Yayınevi Ankara, 2009, s. 588.

⁹ Şimşir, *Kürtçülük...*, s. 602.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIYARBAKIR

1.1.Diyarbakır Tarihi

1.1.1.Diyarbakır'ın Adı

Diyarbakır şehri ile ilgili olarak akla iki isim gelir. Bunlardan biri Amid, diğeri Diyarbakır'dır. Şehre verilen adın nereden geldiği konusunda çeşitli fikirler öne sürülmüş olasına rağmen Amid ismi konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Konu hakkında ortaya atılmış rivayetleri şöyle sıralayabiliriz: Şehrin ismiyle ilgili olarak yazılı belgelerde ilk geçen Asur devletine hükümdarlık yapmış olan I. Salmanasar'ın kullandığı kılıç-kabzasında *Amidi* diye yazının bulunması olmuştur. Diğer rivayetlerin arasında Asur hükümdarlarından I. Tiglatpalasar'ın M.Ö. 1162 yılındaki şehri ele geçirmesinde ve Asur yıllıkları içerisinde şehirdeki valilerin isimleri anılırken Amidi valileri ifadeleri yer almıştır¹⁰. Asur hükümdarı I. Nirari'den kalan bir kılıcın kabzasında *Amid* veya *Amidi* şeklinde geçen ifadede yola çıkılırsa, Amid isminin Asurlulardan kalma olduğu düşünülmelidir. Roma imparatorluğu ile İranlılar arasındaki savaşların geçtiği dönemleri anlatan tarih eserlerinde *Amida* ismi çokça zikredilmiştir¹¹. Rum tarihçiler ise şehirde yer alan bütün duvar ve kapıların sert kara taştan yapılmasından dolayı şehre *Kara Âmid* adını vermişlerdir¹². Roma tarihçisi Antakyalı Ammiyanus Marsellinus, M.S. 359 yılında gittiği Diyarbakır şehrinden *Amida* olarak bahsetmiştir. O tarihten sonra gerek Roma belgelerinde gerekse Bizans belgelerinde şehrin ismi *Amida* olarak geçmiştir¹³. Süryani kaynaklarında Diyarbakır ismi, milattan yüzlerce yıl önce

¹⁰ Şevket **Beysanoğlu**, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No: 3 Şehir Matbaası, İstanbul 1963, s. 3.

¹¹ Ramazan **Günay**, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Ahkâm-Şikâyet Kayıtlarına Göre)*, Erciyes Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009, s. 12.

¹² Ejder **Okumuş**, “Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Diyarbakır”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VII, Nisan 2012, s. 18.

¹³ **Beysanoğlu**, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 3.

Amide, Ermeni kaynaklarında ise *Tigranagert* olarak zikredilmiştir¹⁴. Bunların haricinde ise Diyarbekir adının Tiğranokerta adından geldiği iddiasını öne süren Ermeni tarihçiler bu iddiayı Büyük Dikran olarak bilinen Ermeni Kralı II. Dikran'ın (M.Ö. 90-36) Orta ve Güney Anadolu üzerine yaptığı seferler esnasında 300.000 esir getirdiği ve bu esirlerle Diyarbakır'ı (Dikranakert) inşa ettirdiği şeklinde rivayet etmektedir¹⁵.

Şehrin adıyla ilgili diğer farklı görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

1.Sait Paşa'ya göre: Şehre-i mezkurenin namı diğeri Amid'dir. Amid intiha manasında olup, hudud-ı Cizre'nin intihasında vaki olduğu için, Araplar bu nam ile şehri anmışlardır.

2.Bazı rivayetlere göre: bir vakit Ben-i Amid namıyla bir Arap kabilesi o havalide iskân edilmiş olduğundan onlara nispeten bu namı almıştır.

3.Asurların parlak dönemlerinde yapılmış bir Asur şehridir.

4.Orta Asya'dan Anadolu içlerine göç eden Eti boylarının Amat oymağı tarafından kurulmuştur.

5.Futuhât yazarlarından Vakidi ise Diyarbakır şehrinin isminin nereden geldi konusuyla ilgili şehrin isminin kökenlerini şöyle açıklamıştır: Bizans krallarından Konstantin, İstanbul'u işgal edip şehre oğlunun ismini verdikten sonra ülkesinin sınırları içerisinde bulunan Diyarbekir bölgesinin doğal ortamı, manzarası imparatoru oldukça derinden etkilemiştir. Bu etkilenmeden dolayı Diyarbekir bölgesini İstanbul'a benzer bir şekilde inşa ettirmiştir. Ancak inşa çalışmasına ömrü yetmediği için yaptırdığı bölgeye aynı anlamı taşıyan Amid denmiştir.

6.Hz. İbrahim'in oğullarından olan Mehdi'nin oğlu Amid ibn el-Bülendi adındaki bir kişiye nispeten bu adla anılmıştır¹⁶.

Ayrıca Diyarbakır isminin Hz. Yunus'un bölgeye gelişiyile alakalı olduğu da dile getirilen düşünceler arasında yer almıştır. Musul yerleşkesinde yaşayan insanların Müslümanlığı seçmemesinden dolayı üzülen Hz. Yunus'u terk edip Diyarbakır şehrine gelen Hz. Yunus, bölge halkının kendisinden herhangi bir mucize istemeden

¹⁴ **Günay**, XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da... , s. 12.

¹⁵ Oktay **Bozan**, *Milli Mücadele Döneminde Diyarbakır*, Çizgi Kitapevi, Konya 2016, s. 16.

¹⁶ Cuma **Karan**, Diyarbakır'ın İsmi ve Fethi Üzerine Bazı Mülâhazalar, 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004, Diyarbakır, s. 826–827.

kendiliğinden Müslüman olması üzerine oldukça mutlu olmuş ve Diyarbakır'da yaşayan insanlara dua etmiştir. Hz. Yunus'un duası üzerine de Allah'ın mucizesiyle Amalak kızları arasında yer alan parlak yıldızlı Melike, Hz. Yunus'a inanarak iman etmiş ve Müslümanlığı seçmiştir. Hz. Yunus'un verdiği eğitimle Melike, Diyarbakır şehrini, sert kara taş olan Fis Kayası'ndan inşa etmiştir. Daha sonra şehir, kızın adıyla ilişkili olarak Diyar-ı Bıkr yani Kız Şehri olarak anılmaya başlanmıştır¹⁷.

Diyarbakır adıyla ilgili bir anlatım daha vardır. Buna göre milattan önce El-Cezire bölgesine yayılmış olan Arap nüfusu milattan sonra oldukça artmıştır. Bölgenin VII. yüzyılda Hz. Ömer döneminde Müslümanların hâkimiyetine geçmesinden sonra Rabia Araplarının iki büyük kabilesi Tağlib b. Vail ile Bekr b. Vail, El-Cezire'nin doğusuna yayılmışlardır. Bekr kabilesi Dicle kenarlarında göçebe yaşamaktaydılar. İslam fethinden sonra Bekr kabilesine mensup muhtelif kollar Dicle ile etrafına daha fazla yayılmış ve yerleşmeye başlamışlardır. Bekr kabilesinin yayıldığı bu yerler Bilâd-ı Bekr veya Diyar-ı Bekr ismini almıştır. Bu ismin VIII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış olması olayın doğru olduğunu düşündürmektedir¹⁸. Bunun yanında Diyarbekir Cizre bölgesinin İslam orduları tarafından fethedilmesinden sonra İslami kaynaklarda görülmeye başlanan bu ismin kökeni ve bu bölgeye ad olmasıyla ilgili olarak değişik yorumlar vardır. En yaygın görüşler şöyledir:¹⁹

1. Diyâr-ı Bekir'in bugünkü Urfa kapısı yanında Beni Meryem adında Rumlara ait büyük kız kilisesi vardı. Burası Araplar tarafından fethedildikten sonra bakirelerin yeri anlamında Daru'l-bakire, Diyarü'l-bakire olarak isimlendirilmiştir. Zamanla bu isimlendirme bölgeye, bu şehre ad olarak kullanılmıştır.

2. Esmâ Ocak Diyâr-ı-Bekir isminin kökenin İbranice iddiasını dile getirerek İbranicede "Diyar" Şehir, "be" içinde," kir" duvar anlamına gelip Duvar içinde(ki) şehir anlamını çıkartarak bu isimle tarihi roman yazmıştır.

3. Diyâr-ı-Bekir ikinci Tiğran yahut Büyük Tiğran denilen Ermeni Kralı tarafından yapılan ve kendi adına izafeten Büyük Tiğran anlamına gelen "(T)" Diğranakerda'dan geldiğini söyleyenlerde vardır.

¹⁷ **Okumuş**, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde... ", s. 18.

¹⁸ Mükrimin Halil **Yinanç**, "Diyarbakir Şehir ve Bölgesindeki Vukuatın Tarihi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s. 606.

¹⁹ **Karan**, Diyarbakır'ın İsmi ve Fethi Üzerine... , 1. *Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler*, s. 828.

4. Bir başka iddia ise bu adın Süryanice olduğudur. Buna göre “Deyr” kilise; “Bakira” ise kız anlamında olup “Deyre’l-bikre” Kız Kilisesi anlamında kullanılmış olup burada kurulan ilk kilise olması hasebiyle buraya “Diyarbakır” denilmiştir.

3 Ağustos 1869’dan itibaren Diyarbakır adıyla haftalık olarak yayımlanan memurların resmî yazışmalarında da kullandıkları resmi vilayet gazetesinin adının etkisiyle de şehrin eski ismi terk edilmiş yerine Diyarbakır ismi kullanılmaya başlanılmıştır.

Nihayet söz konusu iki ismin kullanımıyla ilgili olarak denilebilir ki XVI. yüzyıl sonuna kadar bütün eserlerde yalnızca Amid şeklinde görülen şehrin adı, XVII. yüzyıldan itibaren Diyarbakır şekline dönüşmüş ve Amid adı yavaş yavaş unutulmaya başlanmıştır.

15 Kasım 1937 Pazartesi günü saat 18.10’da Diyarbakır şehrine gelen Mustafa Kemal Paşa, akşam saatlerinde Diyarbakır halk evinde adına düzenlenen konserde 23.00 sularında yaptığı konuşma sırasında:

“ Yirmi sene sonra Diyarbakır şehrine tekrar gelmiş bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde, modern, nefis bir müziği dinleyerek... İnsanlığın medeni bir halkı karşısındayım, bu halkın evinde duyduğum zevk ve mutluluğun ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz bunu aktarmaktan dolayı mutluyum ” şeklinde konuşmaları üzerine şehrin, bölgenin ismi, bununla beraber vilayette yayımlanan gazetenin ismi de, Diyarbakır olmuştur. Vekiller Heyetinin kararıyla da verilen bu isim resmîyet kazanmıştır²⁰.

1.1.2.Tarihi Geçmişi

Diyarbakır şehri M. Ö. 2300 yılından itibaren yerleşim merkezi haline gelmiştir. Şehrin kalesinin bir kısmının M.Ö. IV. yüzyıldan kaldığı tahmin edilmiştir. Şehrin bütünü olarak tarihin her döneminde önemli medeniyetlerin, toplumsal ve ekonomik hareketlerin önemli merkezlerinden biri olan Diyarbakır, Anadolu’da ya da Mezopotamya’da egemenlik kuran hemen her kavim tarafından ele geçirilmiş veya ele geçirilmeye çalışılmıştır.

Diyarbakır şehrine ilk yerleşen topluluklar Subaruların soyundan geldiği tahmin edilen Hurriler olmuştur. Hurriler, Zağros dağlarından başlayarak Anadolu’nun

²⁰Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 4.

Güneydoğu kısmına oradan da Suriye'nin Kuzeyine kadar olan geniş coğrafyaya yayılmıştır. M. Ö. III. bin yılları başlarında Akad imparatoru Naram-Sin, Diyarbakır yerleşkesine akınlarda bulunmuş, Diyarbakır vilayetinde oldukça bereketli topraklarıyla tahıl deposu görünümünde olan günümüzdeki adıyla Pir-Hüseyin köyünü ve köyün etrafını ele geçirmiştir²¹. Yıllar boyunca Hurri ismiyle anılan bu topluluklar, M.Ö. ikinci bin yılın ortalarından itibaren dağılarak Hurri ve Mitanni adıyla iki ayrı siyasi teşekkül olarak ortaya çıkmışlardır. İki ayrılan bu devletlerden Hurri imparatorluğu, en güçlü, en geniş sınırlara ulaşan devlet olmuştur. Daha küçük ve zayıf görünümde olan Mitanni krallığı ise zamanla büyüyerek güçlenmiş Huri imparatorluğuna son vermiştir²².

I. Babil imparatorluğunun gelişme ve yayılma zamanında Sami'ler yeniden Yukarı-Mezopotamya'ya akın etmişlerdir. Zamanla Ön-Asurlularla karışarak sıkı disiplinli, savaşçı Asur tipini meydana getirmişlerdir²³.

Diyarbakır şehri, M.Ö. 2105–1800 arasında Hitit Devleti ile Babil Krallığı'nın sınır şehri olmuştur. M.Ö. 18–15. yüzyıllar arasında Hitit imparatorluğu, Huriler ve Mitannilerin arasında yer almıştır. Daha sonra Huri, Mitanniler ve Urartular arasında kalmış, şehir Urartular ve Asurlular arasında sık sık el değiştirmiştir. Şehir, M.Ö. 9. yüzyılda Aramilerin soyundan geldiği tahmin edilen Bit Zamani adındaki devlete başkentlik yapmıştır. Asurlular burayı geri almış ve krallarına sayfiye şehri yapmışlardır. M.Ö. 653 yılında şehir, İskitlerin hâkimiyetine geçmiş, bir süre sonrada Medlerin eline geçmiştir. Persler, Diyarbakır şehri ve çevresini Armenia satraplığına bağlamışlardır²⁴. Evliya Çelebi'ye göre Diyarbakır şehrinin bayındırlık faaliyetleri ilk olarak Anuşirvan başlatmıştır. Şehre yerleşen Ermenilerde şehri oldukça bayındır kılmışlar, yaptıkları bu faaliyetlerinden dolayı şehre tarihçiler tarafından Ermeni ili adı verilmiştir²⁵.

İskitlerin büyük hükümdarı Maduva (Afrâsiyab=Alp-Er-Tonga) Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Filistin ile İran'ın bir kısmını ele geçirerek Ön-Asya'ya hâkim olmuştur. Diyarbakır ve çevresini de içine alan bu İskit egemenliği 653 yıllarında başladı ve 28 yıl sürmüştür. Herodot'un rivayetine göre Med hükümdarı Keyaksar, (Piş-Dâdiyân'dan Keyhusrev veya Husrev) İskit kralı Mudava'yı belli başlı konuları

²¹Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 68.

²²Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, San Matbaası, Ankara 1992, s. 3.

²³Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 70.

²⁴Günay, XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da... , s. 14–15.

²⁵Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde..." , s. 18–19.

görüşmek üzere Urmiye gölü civarında tertiplediği kır ziyafetine davet etmiştir. Düzenlediği ziyafette misafirlerine şarap içirip sarhoş ettikten sonra İskit kralı Maduva'yı ve adamlarının hepsini öldürtmüştür. Başsız kalan İskitlerin üzerine daha sonra saldırı düzenleyerek İskitleri dağıttı. Böylece İskitlerin Ön-Asya hâkimiyetinin sonu, Med imparatorluğunun başlangıcı olmuştur.

Medler dağınık bir takım boylar halinde Asur boyunduruğunda yaşamıştır. M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarına doğru Dayakku Herodot'a göre Deiokes, (eski şark tarihçilerine göre Keyâniyân sülâlesinin kurucusu Keykubad) isminde birinin reisliğinde birleşerek ilk Med (Mata) krallığını kurmuştur²⁶. Daha sonra kral olan Keyaksar Urmiye gölünün güneyine ve batısına değin toprakların büyük kısmını ülkesine katmıştır. Asur devletini ortadan kaldırmıştır. Dicle başından Kızılırmak'a kadar olan yerleri Med imparatorluğunun içine katmış, Keyaksar'ın ölümüyle oğlu Astiyag başa geçmiştir. Fakat babasının yerini tutamadı. Pers kralı II. Kuraş Med imparatorluğunu ortadan kaldırmıştır²⁷.

Pers imparatoru II. Kuraş 550'de Med devletini yıkıp, yerine Pers imparatorluğunu kurdu. Böylece M.Ö. 550'den itibaren Diyarbakır Pers idaresine girmiştir. Son hükümdar III. Darius zamanında Makedonya kralı Büyük İskender'in seferi başlamıştır. M.Ö. 330'da iki imparator arasında vuku bulan savaşta Pers ordusu yenilmiştir²⁸. Bir ara Büyük İskender (M.Ö. 322–324) ve Selevkosların hâkim olduğu şehir daha sonra Partların ve Romalıların eline geçmiştir²⁹.

Diyarbakır şehrinin ayrıntılı bilgileri Roma döneminde ortaya çıkartılarak aydınlatılmıştır. Roma'da yaşayan Ammianus Marcellinus'un aktarımıyla 359 yılından önceki dönemde Amida ismiyle zikredilen şehrin oldukça küçük olduğu, Konstantius'un Sezar olduğu dönemlerde şehri güçlü duvar ve kulelerle çevrelemiştir. Konstantius adını şehre vermiş, çevre komşularının sığınabilmesi için 349 yılında şehrin dışında duvarlarla çevrili Antoninopolis ismiyle zikredilen bir şehir kurduğu rivayet edilmiştir³⁰.

²⁶Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 77.

²⁷Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 78.

²⁸Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 79.

²⁹Günay, XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da..., s. 15.

³⁰Canan Parla, "Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi", *ODTÜ MFD*, C. 22, S. 1, Ankara 2005, s. 59.

Diyarbakır'ı ziyaret eden bütün seyyahların her şeyden önce nazar-ı dikkatlerini çeken husus, Konstantius'un yaptırdığı Diyarbakır surları olmuştur. Çevresi 5 km'ye varan bu surların 4 kapısı vardır. Bunlardan kuzeydekine Harput yahut Dağ Kapısı, batıdakine Urfa Kapısı, güneydekine Mardin Kapısı ve doğudakine Yeni Kapı yahut Dicle Kapısı adı verilmiştir³¹. Diyarbakır bölgesi, yüzyıllarca Bizans imparatorluğu ile Sasaniler arasında mücadele sahası olmuştur. Birçok defa İranlıların saldırısına uğramasına rağmen ve bazen İranlıların eline geçmesine karşın Diyarbakır, Bizans İmparatorluğu'nun ileri kalesi rolünü oynamaktan geri kalmamıştır³².

Evliya Çelebi'ye göre Diyarbakır şehri, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu hicretinden yaklaşık on yıl sonra Hz. Peygamberin vefatının arkasından Hz. Ebubekir'in hilafete geçmesiyle birlikte Halit bin Velid komutanlığında Ermeni kayserlerinin alınarak fethedilmiştir³³.

H. Ömer'in hilafeti döneminde ise Bizans imparatorluğunun başında Heraklius bulunuyordu. İslam orduları 636 yılında (H.15) gerçekleştirilen Yarmuk savaşında Heraklius ordularını tarumar ederek Suriye'yi ele geçirmiştir. Suriye'nin fethedilmesinden sonra sıra Kuzey-Mezopotamya'nın ele geçirilmesine gelmiştir. Hz. Ömer fetih görevini İyâz b. Gunm'e vermiştir. Görevi alan İyâz, beraberinde sekiz bin kişilik ordusuyla birlikte harekete geçmiştir. İyâz b. Gunm'in başında bulunduğu Ordunun içerisinde ise yaklaşık bine yakın sahabe yer almıştır. İslam orduları, fetih güzergâhı üzerinde yer alan kaleleri savaşarak veyahut savaş yapılmadan barış içerisinde antlaşma yapılarak ele geçirilmiştir. Amid kalesi önüne kadar böylece İslam orduları gelmişlerdir³⁴.

Vakidi, İslam ordularının Diyarbakır şehrine gelişini kronojik olarak yılını, ayını eksiksiz olarak aktaran kişidir. Vakidi, şehrin ele geçirilmesini detaylı olarak aktarmış, İslam ordularının Diyarbakır şehrinin önlerine geldiği günü de anlatmıştır.

Vakidi'ye göre İslam orduları, Diyarbakır şehrinin önüne 17/638 yılı 7. Cemaziyel-Ula Cuma günü gelmişlerdir³⁵. Şehrin giriş çıkışlarını tutan kapıları ise İyaz, Mardin kapısını, Said b. Zeyd; Urfa kapısını, Muaz b. Cabal; Harput-Dağ kapısını,

³¹ Besim Darkot, "Diyarbakır", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s. 602.

³² Günay, XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da... , s. 16.

³³ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde... ", s. 18-19.

³⁴ Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...* , s. 101.

³⁵ Karan, *Diyarbakır'ın İsmi ve Fethi Üzerine...* ,s. 831.

Halid b. Velid ise Dicle veya Yeni kapıyı tutmakla görevlendirilmişlerdir. Şehrin muhasarası uzun sürmüştür. Baştanbaşa şehri kuşatan surlar, kuşatmayı oldukça zorlaştırmıştır. İslam orduları bu yüzden beş aya yakın kale duvarının dibinde beklemek zorunda kalmışlardır. En sonunda Halid b. Velid şehre girebilmek amacıyla sur diplerinde yaptığı keşiflerin birinde surların Dicle vadisi yönüne bakan gizli bir su deliğini genişletilerek oradan içeri girebileceğini tespit etmiştir. Halid b. Velid, çoğu sahabe olan seksen kadar askeri yanına alarak bu delikten içeri girmiş, İslam orduları tarafından ele geçirilmesinden sonra Fetih Kapısı adıyla anılan bu kapıyı açarak ordunun içeri girmesini sağlamıştır³⁶.

Hız. Osman döneminde Diyarbakır vilayetinin kasabalarına ve kalelerine Arabistan coğrafyasından gelen göçebe kabileler yerleştirilmeye başlanmıştır. El-cezire adı verilen coğrafyaya ise, burada yaşayan Diyar-ı Bekir, Diyar-ı Rabia, Diyar-ı Mudar isimlerindeki toplulukların isimleriyle anılan üç emirlik kurulmuştur³⁷.

İslam fethinden sonra Emevilerin (661–750) ve Abbasilerin (750–869) yönetimine geçen Diyarbakır bölgesi, bunlar tarafından atanan valilerce yönetilmiştir. Abbasiler döneminde Bizanslılar, Diyarbakır'a birçok kez saldırılarda bulunmuşlarsa da şehri kuşatmayı göze alamamışlar, bununla birlikte Diyarbakır ve çevresine zaman zaman baskın ve yağma hareketlerine teşebbüs etmekten de geri kalmamışlardır. 868 yılında Diyarbakır valiliğine atanan Şeyban kabilesinin reisi İsa b. Şeyh b. Selil, 869'da bağımsızlığını ilan ederek Şeyhoğulları (869–899) devletini kurmuştur. Şehir daha sonra Abbasi devletinin(899–930/İkinci kez), Hamdani beyliğinin (930–978), Büveyhoğulları devletinin(978–984) hâkimiyetinde kalmıştır³⁸.

Mervani devletinin kurucusu Bâd isminde bir Kürt'tür. Bâd, Kürtlerin en büyük aşiretlerinden Hümeydiye aşiretinin bir kolu olan Hârbuhtî aşiretinin reisleri arasında yer almıştır. Bâd'ın Künyesi *Ebû Şücâ*, babasının adı ise *Dostek*'tir. Bâd, Büveyhoğullarından Adudu'd devle'nin ölümünden sonra Diyarbakır bölgesine saldırarak Amid, Meyyafarıkın ve Nusaybin şehirlerini fethedip ülkesini genişletmiştir³⁹.

³⁶Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 101–102.

³⁷Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 4.

³⁸Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 17.

³⁹Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 112–113.

Claude Chen, Mervanoğullarını, IX. yüzyılda Doğu'da kurulmuş olan beylikler arasında saymış ve Diyarbakır'da kurulmuş olan Sünni bir Kürt hanedanı küçük bir beylik olarak kaydetmiştir. Rene Basset ise Mervanoğullarından, Ebu Tağlib'in yardımlarıyla Ardamuş civarında yaşamış bir aşiret olarak bahsetmiştir. İbn Haldun, Tarih-ü İbn Haldun'da; Bâd olan *Bad'il Kürdi*, isminin *Hüseyin b. Dûşek*, künyesinin ise *Ebu Abdullah* veya *Ebu Şüca* olduğunu söylemiş ve Mervanilerin Arap olmadığını, burada yaşayanların "*Ekrad*" olduklarını ve İran bölgesine yakınlıklarıyla bilindiklerini iddia etmiştir⁴⁰.

Bâd, 984'ten itibaren Diyarbakır bölgesinin bütünü, Diyar Rabia'yı ve hatta Ahlat bölgesini ele geçirmiştir. Bâd'ın 990'da ölmesi üzerine aynı aşiretin reislerinden Marvan b. Lakak al-Harbuhtî'nin oğlu Abu'l Hasan Ali bütün Diyarbakır bölgesi ile Ahlat bölgesini ele geçirerek Mervaniya veya Mervanoğulları emirliğini kurmuştur. Mervanlı emaretinin Selçuklu Sultanlığı himayesini kabul ettiği zamandan itibaren (1042-1045) Diyarbakır şehri, Bizans imparatorluğu tarafından fethedilen Suriye'nin kuzeyi ve Orta Anadolu bölgesinde gerçekleştirilen gaza ve fetih hareketleri için üst olarak kullanılmıştır. Diyarbakır nihayet 1085 Mayıs'ında Selçuklular tarafından zapt edilerek ayrı bir vilayet olarak ilan edilmiştir. Arazisi Türkmen reislerine ikta ve tevzi olunmuştur. Kürtlere gelince, bunların bir kısmı sarp dağlara çekilerek yaşayışlarına devam etmişler, bir kısmı ise Türkmenlere karışıp onların adlarını almışlar ve onların teşkilâtına uyarak onlarla beraber hareket etmişlerdir⁴¹.

Urmiye yöresinde çoğalmaya başlayan İbrahim Yınal'ın batıda fetihler yapmak üzere Rey'e gelmesinden çekinen Türkmenler, buradan hareketle güneybatıya yönelmiştir. O sırada, Azerbaycan'a gitmekte iken kendilerine katılan kalabalık bir Oğuz grubuyla iyice güçlenmiş bir halde Bohtan vadisi üzerinden sarp ve yüksek dağları aşan bu zümreler, 1042 yılında Mervanoğulları arazisine girerek Erzen ve Batman sularını besleyen dağlık bölgeye yerleşmişlerdir⁴². 1056'da Besasiri ile işbirliği yaparak Mısır halifesi namına hareket eden muhalif Arap ümerasını tedip ve itaata mecbur etmiş olan Sultan Tuğrul Bey 1057'de, Musul'da bulunduğu esnada Diyarbakır

⁴⁰ Sıddık **Ünalın**, "Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır", *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler*, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır, s. 172–173.

⁴¹ **Yinanç**, "Diyarbakır Şehir ve Bölgesindeki...", s. 610–612.

⁴² Salim **Cöhlce**, "Selçuklu Hâkimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresinde Türkmen Faaliyetleri", *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler*, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır, s. 130.

bölgesi yeni hükümdarı olan Mervanoğlu Nasrüddevle'nin bu muhaliflere yardım ettiğini duymuş ve onun memleketini ele geçirmeye karar vermiştir. Bu karar sonrasında sultanın akıncılarından bir kısmı Diyarbakır bölgesine girmişse de Mervanoğlu topraklarının büsbütün harap olmasından çekinmesi ve sultana haber göndermesi ile akınlar son bulmuştur⁴³.

Diyarbakır şehri daha sonra Suriye Selçukluları (1093–1097), İnaloğulları (1097–1142) ve Nisanoğulları (1142–1183) hâkimiyetine girmiştir. 9 Mayıs 1183 tarihinde Selahaddin-i Eyyubi, Diyarbakır'ı Nisanoğullarının hâkimiyetinden alarak Hısn-ı Keyfa Artuklu Emiri Nurettin Muhammed'e vermiştir. 1232 yılında Eyyubiler tarafından tekrar kendi hâkimiyetine alınan şehir, 1240 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Şehir Eyyubiler tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'nden geri alınmışsa da⁴⁴ (1257–1259)1259'da Diyarbakır önüne gelen Hülagu, şehri ele geçirdikten sonra Anadolu Selçuklu Sultanlığına geri vermiştir. Bu müddet zarfında Anadolu Selçuklu sultanlarının subaşıları tarafından Moğolların nezaret ve kontrolü altında idare edilen Diyarbakır şehrinin XIII. yüzyılın sonlarına kadar hükümdarın başında bulunduğu, devlet işlerinin yürütüldüğü Anadolu Saltanat Divanı'na tâbi kaldığı anlaşılmaktadır. Şehir, 1297'den itibaren Anadolu Selçuklu hâkimiyetinden çıkıp Moğolların himaye ve hâkimiyeti altında bulunan Mardin melikinın idaresi altına girmiştir. Diyarbakır'ın Mardin Artukluları'nın idaresinde bulunduğu bütün XIV. yüzyıldaki tarihi hemen hemen meçhuldür. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen boyları, Moğolların Diyarbakır'dan çekilmeleri üzerine bölgeye hâkim olmaya başlamışlardır. Bu arada Timur, 1401 yılı başlarında Suriye'den El-Cezire'ye ve oradan Irak'a döndüğü zaman Kara Yülük Osman Bey'i Mardin muhasarasında bırakmış ve o yılın nisan ayında kendisine Diyarbakır şehrini ve o bölgenin emaretini vermiştir ki bu tarihten itibaren Akkoyunlular bu şehri merkez ilan ederek devlet kurmuşlardır⁴⁵. Akkoyunlular döneminde Diyarbakır'a daha çok Kara-Amid, Kara-Hamid denildiği görülmüştür.⁴⁶ Şehir, 1507'de de Şah İsmail tarafından ele geçirilmiştir⁴⁷. Diyarbakır şehri, Şii Safavilerin hâkimiyetine girdiğinde Safaviler şehirde yaşayan Akkoyunlular ve diğer Sünni halkı katletmişlerdir. Şehri hâkimiyeti

⁴³Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 116.

⁴⁴Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 18.

⁴⁵Yinanç, "Diyarbakır Şehir ve Bölgesindeki..." , s. 618–619, 621.

⁴⁶Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 6.

⁴⁷Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 18.

altına alan Şah İsmail, ünlü komutanları arasında yer alan Ustaclu Muhammed Han'ı fetihten sonra Diyarbakır şehrinin valisi olarak atamıştır. Safavilerin, Diyarbakır hâkimiyeti yaklaşık sekiz yıl sürmüştür⁴⁸.

Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim Diyarbakır ve çevresini alması doğu siyasetinin bir sonucu olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Anadolu'yu tamamen hâkimiyeti altına almak, beraberliğini asayiş ve güvenliğini sağlayarak Şii tehlikesinden korumak istemiştir. Bundan dolayı Sultan Selim, Sünni anlayışı benimseyen Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu çevresinin Safevi elinde kalmasını istememiştir⁴⁹.

23 Ağustos 1514'te Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim ile Safavi hükümdarı Şah İsmail arasında gerçekleşen Çaldıran savaşında Safavi devleti hükümdarı Şah İsmail'in ordusu büyük bir mağlubiyet almıştır. Gerçekleştirilen savaşta Diyarbakır valisi Ustaclu Muhammed Han'da yer almıştır. Savaşın sonunda Ustaclu Han'ın yanında yer alan ordu tarumar edilmiş, Ustaclu Handa savaş sırasında öldürülmüştür. Han'ın öldürülmesinden yararlanan şehirde yaşayan halk ayaklanmış, kadın ve çocuklar kale dışına atılmış, isyanı yönetenler Osmanlı birliğine bağlanmak istediklerini bildirmişlerdir. Bu olaylar esnasında Yavuz Sultan Selim de Diyarbakır bölgesini ve Doğu Anadolu'yu ülkesine katmayı düşünmekteydi⁵⁰. İşi sevk ve idare edenler bölgede tanınan ve sevilen, Yavuz'un da sevgi ve saygısını kazanmış bulunan ilim ve devlet adamı Mevlana İdris-i Bitlisi 'ye müracaat ederek Osmanlı devletine tabi olmak istediklerini bu hususta yardım ve aracılığını istemişlerdir. Bölgede mevcut diğer Kürt beyleri de bu görüşe katılınca Mevlana İdris de onlarla birlik olmuştur. Durum Sultan Selim'e bildirilerek yardım istenmiştir. Bu ayaklanmayı haber alan Şah İsmail, Osmanlı padişahının ordusu ile İran'dan ayrılmasını müteakip Tebriz'e dönmüş ve bölgeye Diyarbakır vilayetini hâkimiyeti altına alması amacıyla Muhammed Han'ın kardeşi olan Karahan'ın komutanlığında büyük bir ordu sevk etmiştir. Şah, tarafından kendisine verilen emir gereğince Urfa bölgesinin hâkimi olan Turmuş Bey de ordusuyla şehrin kuşatılmasına yardıma gelmiştir. Mardin, Hasankeyf, Harput, Ergani bölgelerinde dağınık halde bulunan Safavi taraftarları da onlara yardıma gelerek Diyarbakır şehrinin kuşatmasına katılmışlardır.

⁴⁸Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 6.

⁴⁹Remzi Kılıç, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devletine Katılması (1515–1517) ve Sonuçları", *1.Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler*, O.R.B. Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004, Diyarbakır, s. 575.

⁵⁰Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 7–8.

İdrisî Bitlisi, Sultan Selim'i Kürt beylerini ve aşiret reislerini kazanmak için kendisine bir fırsat vermesine ikna etmiştir. Eline boş fermanlar verilen Bitlisi, Şah İsmail tarafından işlerine son verilen yöneticilere eski mevkilerini geri vererek ve Osmanlı devletinin bölgede hükümdarlığını tanımaları karşılığında bölgede yaşayan bazı aşiret reislerine yarı bağımsızlık sözünün verileceğini aktarmıştır. Kürt liderlerin çoğunluğu eski mevkilerine geri dönmekten doğal olarak memnun olmuşlar ve Osmanlıları tanımaları halinde kendilerine görece bir bağımsız statü sağlayan antlaşmayı gönüllü bir biçimde kabul etmişlerdir. Bunun karşılığında, istendiğinde imparatorluğa hizmet etmek üzere silahlı ve atlı insanlar bulundurmaya üstlenmişlerdir⁵¹.

İdrisi Bitlisi önce Urmiye bölgesine giderek öteden beri Şah İsmail'e karşı Osmanlı Devleti'nden yana olan Erim Sarım'ın oğulları ile temasa geçmiştir. Onları Safavilere karşı topraklarının ve sınırlarının korunması hakkında ittifak yapmalarını sağlamıştır. Soran Hâkimi Emir Seyit Bey ve Babanlar ile görüşen İdrisi Bitlisi aynı zamanda Beradost emirlerinden Yusuf İskender, Sultan Ahmet'inde Osmanlı tarafında yer almaları konusunda antlaşma sağlamıştır⁵².

Yaşanan bu gelişmeler karşısında İdris-i Bitlisi boş durmamış, Yavuz Sultan Selim'den Kürt beylerine hitaben yazılmış emirnameler alarak bölge çalışmalarını hızlandırmıştır. Bitlisi kısa süre içerisinde Muş, Ahlat, Bohtan, Soran, Erbil, Cezire, Musul, Bitlis, Hizan, Şirvan, Sason, Midyat, Hasankeyf, taraflarını dolaşarak halkı İranlılar aleyhine ayaklandırmıştır. Bölge beyleri bu arada Hasankeyf emiri Şeref Han, Hizan bölgesi hâkimi Emir Davut, Sason bölgesi Hâkimi Ali Bey, Nımran bölgesi hâkimi Abdal Bey, Zirkî bölgesi hâkimi Ahmed Bey, Eğil bölgesi hâkimi Kasım Bey ve 25 beyden oluşan bir meclis toplanarak Şah İsmail ile ilişkilerini bitirmeleri, Osmanlı hükümdarı Sultan Selim'in hükümdarlığını tanımalarını, kendi içlerinden hangisinin reis seçilirse seçilsin bunu diğer aşiret reislerinin kabul etmeyeceğinden dolayı taraf-ı devlet-i âliyeden bir komutan isteyip onun reisliğinde Safavilerle savaşıp vatanlarını kurtarmayı, Diyarbakır şehrinin kuşatmasına yardım etmeğe ortak olarak karar vermişlerdir⁵³.

⁵¹ David Mcdowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, Ankara 2004, s. 56.

⁵² Kılıç, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun"... , *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 584.

⁵³ Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 150–151.

İlk önce Bradost emirlerinden olan Urmi ve Eşni emirleri padişahın buyruğunu kabul etmiştir. Ondan sonra Soran Emiri Şah Ali oğlu Emir Seyyid ile buluşup padişaha bağlılığını sağlamıştır. İmadiye Emiri Emir Seyfettin ile oğlu Emir Sultan Hüseyin'i de padişahın göndereceği armağanlar ile devlete kazandırmıştır. Osmanlı Devleti ile işbirliği içinde olan 25 Kürt beylerinden olan Bitlis Emiri Emir Şeref, Sultan Selim'e bağlılığını bildirmiş, bu bağlılık sonrası kendisine kılıç kuşatılarak ve altın topuzlu bayrak verilmiştir⁵⁴. Şeyh Hüsamettin Ali oğlu İdris'i Bitlisi, Kürtlerin örf ve adetlerini çok iyi bilen ve onlar arasında itibarlı kimse olmasından dolayı yapmış olduğu çalışmalar kısa zamanda neticesini vermiştir. Çok kısa zaman içerisinde Kürt beylerini ikna ederek Sünni olan Osmanlı devletine bağlamayı başarmıştır. Bölgede bulunan Kürtlerin yüzyıllardır Türklere bağlı ve sadık kalmalarında en önemli sebep Sünni-Müslüman olmalarıdır⁵⁵.

Şah İsmail, Çaldıran savaşında ölen Ustacluoğlu Mehmet Han'ın kardeşi Kara Han'ı Ufra hâkimi olan Durmuş Bey ile birlikte Diyarbakır'ı kuşatma ve zapt etmeleri için görevlendirmiştir. Mardin, Hısn-ı Keyfa, Harput ve Ergani'de bulunan Şah İsmail'e bağlı olan kuvvetlere de Kara Han'a katılmaları için emir göndermiştir. Kara Han 5 bin kişilik bir ordu ile Diyarbakır'ı kuşatma altına almıştır. Diyarbakırlı Yiğit Ahmet de kuşatmanın ardından Amasya'dan derhal hareket ederek öncü kuvvet olarak Diyarbakır'a gelmiş, Diyarbakır halkıyla birlikte kuşatmaya karşı koymuştur⁵⁶.

Diyarbakır şehrinin Kara Han'ın kuvvetlerine direnmekte olduğu haberini alan Osmanlı Sultanı, Safevilerin 10 aydan beri kuşatmış olduğu şehrin yardımına 19 Recep 921/29 Ağustos 1515 tarihinde gönderdiği emir üzerine yardım göndermiştir. Yavuz Sultan Selim, Sivas Beylerbeyi Şâdi Paşa'nın 5 sancak Beyi ile beraber Bıyıklı Mehmet Paşa'ya katılmasını emretmiştir. Osmanlı ordusu Kara Köprü mevkiinde toplanmıştır. Şâdi Paşa da burada Osmanlı birliklerine katılmıştır⁵⁷. Bu arada Molla İdris, Çemişgezek, Palu, Çapukçur, Hizan, Cezire ve başka yörelerin beyleri arasında bir büyük bir Kürt ordusu oluşturmuştur. Bu iki ordu beraber hareket ederek önce Karahan'a Çapukçur yoluyla gönderilen İran takviye kuvvetleri üzerine harekete

⁵⁴**Torî**, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 92.

⁵⁵**Kılıç**, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun"... , *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 584.

⁵⁶**Kılıç**, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun"... , *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 584.

⁵⁷**Kılıç**, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun"... , *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 584.

geçmiş, akabinde Diyarbakır'a girmiş bunun üzerine Kara Han'ın birlikleri Mardin'e doğru kaçtığı için Diyarbakır kuşatmadan kurtarılmıştır⁵⁸. Bu başarısından dolayı Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır eyaleti Beylerbeyliğine getirilmiş, halk kendisine Fatih Paşa lakabını takmıştır⁵⁹.

Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'ne bağlanmasında en çok emeği geçen Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris'i Bitlisi'ye Sultan Selim, hil'at, bahşiş ve kılıçlar hediye etmiştir. Bunların yanında Kürt Beyleri için 25 yük akçe, 500 hil'at, 17 sancak ihsan buyurmuştur. İdrisi Bitlisi'nin önderliğinde Kürt baba veya Baba-Kürtler'in aşiret reislerine iyi muamelede bulunulmuş, onları Şiiliğe karşı denge oluşturmak için soyca Türk olan bu aşiretlere ve beylere Kürt adını vererek geniş hak ve yetkilerle donatmıştır⁶⁰.

Osmanlı İmparatorluğunun XVII. yüzyıla kadar sınırları sürekli olarak genişlemiştir. Ele geçirilen toprakların hâkimiyet altına alınması, topraklar üzerinde idari ve askeri merkezlerin kurulma ihtiyacını doğurmuştur. 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in seferi sırasında kazanılan toprakların düzenlenmesiyle oluşturulan Diyarbakır Beylerbeyliğinin idare merkez haline getirilmesi bu ihtiyacın sonucu olmuştur⁶¹.

Osmanlı padişahları arasında Diyarbakır şehrine gelen ilk hükümdar Kanuni Sultan Süleyman'dır. İrakeyn seferleri sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın şehre 4 kez geldiği anlaşılmaktadır. 27 Ağustos 1535'te Tebriz'den hareket eden padişah, Hoy, Erçiş, Ahlat, üzerinden Diyarbakır'a gelmiştir. Burada yirmi gün kalarak, Safavilere karşı alınacak tedbirler hakkında gerekli kararlar alındıktan sonra 11 Kasım 1533'te Diyarbakır'dan ayrılmıştır⁶². Kanuni Sultan Süleyman ikinci İran seferine giderken tekrar Diyarbakır'a uğramıştır. Kanuni, Halepten gelirken yolda hastalanmış, istirahat ve tedavi için bir müddet Karacadağ yaylalarında kalmış, 29 Eylül 1549'da Diyarbakır'a gelmiştir. Burada kendisine mülaki olan Vezir Ahmet Paşa'nın, düşman ordusunun firarı haberini vermesi üzerine İran Şah'ı Tahmasp'ın Doğu Anadolu'ya saldırmasına karşılık vermek için Elkas-Mirza'yı, aşiret kuvvetleriyle beraber İran içlerine akınlar

⁵⁸ Martin van **Bruinessen** ve Hendrik **Boeschoten**, *Evliya Çelebi Diyarbakir'de* İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 43.

⁵⁹ **Beysanoğlu**, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 152.

⁶⁰ **Kılıç**, "Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'nun"... , *1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu*, s. 586-587.

⁶¹ **Fatma Acun**, "16. Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler", *1. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu*, 27-28 Ekim 2000, Neyir Matbaacılık, Ankara 2001, s. 201.

⁶² **Bozan**, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 21.

düzenlemekle ve İsfahan, Kum, Kâşân gibi bazı şehirlere saldırı için görevlendirmiştir⁶³.

IV. Murat, 8 Ağustos 1635'te yapılan Revan seferiyle şehri tekrar fethettikten sonra 11 Eylül'de Tebriz'e girmiştir. Yaklaşık Dört gün Revan'da kalan IV. Murat, eylül ayının sonlarında Van'a gitmiş, buradan da Bitlis üzerinden devam ederek 21 Eylül 1635 Pazar günü Diyarbakır'a gelmiştir. Diyarbakır'da on dört gün kalmıştır. Burada da zorbalıkla ilgili suçlardan dolayı bazı kimseleri idam ettirmiştir. IV. Murat, 4 Kasım 1635'te Diyarbakır'dan ayrılmıştır. Vezir-i azam ve Serdar-ı Ekrem Yassı Mehmet Paşayı sadaret makamına ilaveten Rumeli Beylerbeyliği de tevcih edilerek, Safevi harekâtını takip için Diyarbakır kışlığında bırakmış, Bağdat seferlerinin hazırlıkları için görevlendirmiştir⁶⁴. IV Murat Bağdat seferinden dönerken tekrar Diyarbakır'a uğramış (Şubat 1639) ve 70 gün burada kalmıştır.

XVI. yüzyıldan itibaren Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Osmanlı ülkesinde ekonomik durum bozulmuş, yaşanan sıkıntıların sonucunda ülkede rahatsızlıklar görülmeye başlanmıştır. Osmanlı devletinin doğu bölgesinde de yaşanan bu sıkıntılar neticesinde bazı olumsuzlar baş göstermiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bölgede güvenlik ciddi oranda azalmıştır.

XVII. yüzyılda Diyarbakır şehrinde salgın hastalıklar yaşanmaya başlanmıştır. Hastalıklardan dolayı şehir, çok zor zamanlar yaşamıştır. 1712, 1716 ve dönemin sonlarına doğru üç kez çok büyük veba salgını meydana gelmiş, salgın sonucunda yüzlerce insan yaşamını yitirmiştir. Yaşanan salgın, 1816 yılında ve 1827 yılında yeniden görülmüştür. 1843 yılında yaşanan kolera salgını uzun süre devam etmiştir. Yaşanan hastalıklardan dolayı bölge halkı bu yüzden alınan vergilerin düşürülmesi istemiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında ise vilayetin maruz kaldığı tabi afetlerden birisi de kıtlık olmuştur. 1805, 1810, 1817 ve 1845 tarihlerinde ardı ardına meydana gelen kuraklık sebebinden dolayı verimli ürün alınamamıştır. Beklenen miktarda ve kalitede ürün alınmaması nedeniyle köylerin bir çevre kısmı göç edilerek boşaltılmıştır⁶⁵.

Osmanlı ülkesinde yaşayan Gayr-i Müslimlere Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla yaşanan süreçte(1839-1876) verilen ayrıcalıklar sayesinde, diğer yandan ise Fransa'da

⁶³Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 154.

⁶⁴Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 155.

⁶⁵Bozan, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 22.

yaşanan ihtilal sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisiyle Ermeniler, misyonierleri de etkisiyle kendi cemaatlerini ve dini kimliklerini güçlendirmek amacıyla teşkilatlanma çalışmalarını başlatmışlardır. Bu unsurlar arasında gerek kendi açmış oldukları okullarda gerekse açılan diğer misyonier okullarında aldıkları eğitim aracılığıyla milliyetçilik fikirlerinin oluşması amaçlanmıştır. Okullarda eğitim gören çocuklara, millî kimlik ve şuur kazandırmak istenilmiştir. Ermeniler, yaşanan bu gelişmeler sonucunda ülkenin içerisinde bulunduğu duruma göre bazen Osmanlıdan ayrıcalık elde etmek ya da ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarında iyileştirme çalışması yapılmasına devleti zorlamak, en sonunda ise bağımsızlık isteklerini ortaya çıkarmıştır. Ermeniler bu amaçları doğrultusunda siyasi propaganda ve faaliyetlere başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu karşısında kim varsa bunların isimleri bazen misyonier, bazen konsolos veya ajan ismini alarak bütün gruplarla işbirliği içerisinde çalışmışlardır. Ermenilerin yaptıkları bu faaliyetler sonucunda Osmanlı Devleti ile ilişkileri bozulma noktasına gelmiş, en sonunda ülkede kopmalar ve Müslüman-Hıristiyan, Ermeni-Türk gibi kamplaşmalar başlamıştır. İstanbul, Anadolu ve özellikle Vilayet-i Sitte de yaşayan Müslümanlarla-Ermeniler arasında karşılıklı güven ve bunalım doğmasına sebep olmuştur⁶⁶.

1877-78 yılında gerçekleşen Osmanlı- Rus savaşı, henüz başlamadan önce İstanbul'da yapılan büyük toplantıda Katolik Ermenilerin Patrik naibi olan Kirikor Enfeyiciyan toplantıda yapmış olduğu konuşmada: "... *Devletimizin edebi düşmanına karşı hepimiz, kanımızın son damlasına kadar akıtmaya hazırız. Netice itibarıyla harp istiyoruz*" şeklindeki konuşması büyük alkış almıştır. Yaşanan Osmanlı- Rus savaşında Osmanlı imparatorluğu mağlubiyet almıştır. Bu savaşa Ermeniler Rusya'ya büyük destek vermişlerdir. Savaş sonunda Rus ordularının Ayastefenos'a kadar geldiği sırada Ermeni Patriği Nerses Varjabedian; Rus komutanı Grandük Nikola'nın karargâhına kadar gitmiş, karargâhta Rus komutanından Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeniler için özerklik talep etmiştir. Savaş sonunda imzalanan ateşkes anlaşmasında bölgede yaşayan Ermeniler için reformlar yapılmasını öngören 16. maddeyi koydurmaya nihayet başarmıştır. İngiltere'nin çıkarlarına aykırı olarak yapılan bu antlaşmaya itiraz etmesi üzerine Rusya'ya daha fazla güvenemeyeceğini anlayan Nerses, bu defa İngiliz elçisi H. Layard ile bir araya gelmiş, daha önce Rusya'dan almış olduğu sözü, bu defa

⁶⁶ Aytekin **Gezici**, *Kürt Tarihi*, Tutku Yayınevi, Ankara 2013, s. 65.

İngiltere'den almaya çalışmıştır⁶⁷. Ermeniler, İngiltere ile yaptığı görüşmelerde Rusya'dan umduğu desteği pek bulamamış ve arzularını tam olarak hayata geçirememişlerdir. Beklentilerini bulamasalar dahi Ermeniler, pes etmemişler 1878 yılında imzalanan Berlin antlaşmasının 61. maddesine istediklerini koydurmayı başarmışlardır. Söz konusu maddeyle Osmanlı Devleti, Ermenilerin ihtiyaçları doğrultusunda ıslahatlar yapacak ve Ermenilerin, Kürtler ve Çerkezler karşısında emniyette olmaları sağlanacaktır. Bu hüküm sonradan özellikle İngiltere tarafından istismar edilmiş, İngiltere'nin 1878'den itibaren Osmanlı Devletine karşı ortaya koyduğu Osmanlı ülkesini dağıtma politikasının bir parçası olmuştur⁶⁸.

Berlin antlaşmasından sonra Ermeniler, kendi problemlerini gündeme getirmek ve diğer ülkelerin dikkatlerini çekmek amacıyla 1880'den sonra önce Doğu Anadolu'da silahlı güç desteği olan "Can Feda" ve "Vatan Savunucuları" gibi isimlerle bir takım silahlı direniş örgütlerini kurmuşlardır. 1882 yılından itibaren siyasi teşkilatlar kurma hazırlıkları yapılmış 1887 yılında Cenevre şehrinde Hınçak adıyla bir cemiyet, 1890 yılında ise Tiflis şehrinde Taşnak adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Söz konusu her iki cemiyet, gerek Osmanlı devletine gerekse ülkede yaşayan insanlara karşı olumsuz faaliyetler göstermeye başlamıştır. Bu kurulan terör örgütleri, Osmanlı sınırlarında yaşayan Müslümanların yanı sıra Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşlarımıza karşı başlattıkları terör eylemleri ve yaşanan şiddet olayları karşısında Osmanlı hükümdarı Sultan Abdülhamit Han'ı, mecburen tedbir almaya zorlamıştır. Gezicinin aktarmış olduğu bilgiye göre ise yaşanan bu vahim durum karşısında Ermenilerin kurmuş oldukları "Can Feda" teşkilatına karşı Sultan Abdülhamit Han'da bölgede yaşayan Kürt kökenli aşiretlerden oluşan "Can Bezâr" yani "Canından Bezenler" adı verilen birlikler kurmuştur⁶⁹.

İslamcılık siyasetinin en başarılı uygulaması Sultan Abdülhamit zamanında Kürt kökenli vatandaşlar arasında olmuştur. Sultan Abdülhamit Han'ın İslamcılık siyasetinde uygulamış olduğu en büyük faaliyetleri arasında Hamidiye Alaylarının kurulması olmuştur. Şakir Paşa'nın görevi gereği Rusya'da bulunduğu zamanlarda orada gördüğü Rus Kazak birliklerinden esinlenerek Sultan Abdülhamit Han'a konu hakkında bir layiha hazırlayarak sunmuştur.

⁶⁷Gezici, *Kürt Tarihi*, s. 66.

⁶⁸Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 746.

⁶⁹Gezici, *Kürt Tarihi*, s. 69.

Hazırlamış olduğu layihada Rusya’da görmüş olduğu birliklerin benzerinin Osmanlı ülkesinde de Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşlar arasından seçilerek kurulabileceğini öne sürmüştür. Şakir Paşa’nın öne sürmüş olduğu bu fikre karşı birtakım kişiler, fikrin doğru olmadığını öne sürerek bu düşüncesinin karşısında yer almalarına rağmen Sultan Abdülhamit Han, düşünceyi test ettirmiştir. Ardından kayınbiraderi Zeki Paşa’yı bu işi yapması için görevlendirmiştir. Kurulması ön görülen bu birliklerin oluşturulması için 1891 tarihinde bölgede yaşayan Kürt kökenli aşiret reislerinin başkanlıklarında bir toplantı yapılmış, bir tür koruyuculuk görevini yapacak olan birliğin oluşturulmasına karar verilmiştir. Erzincan şehri merkez olmak üzere toplanan aşiret reisleri mayıs ayında burada dört hafta kalmışlardır. Daha sonra ise Trabzon şehrinden gemiler aracılığıyla İstanbul’a götürülmüşlerdir. Getirilen bu kişiler Padişah’a takdim edilmiştir. Sultan Abdülhamit Han, İstanbul’a getirilen bu kişilere çeşitli rütbe, nişan, hediye ve para vermiştir⁷⁰.

Sultan Abdülhamit, bu siyasetle şu hususları sağlamayı amaçlıyordu: Kürt aşiretlere sahip çıkarak, onlara psikolojik olarak devletin kendilerini koruduğunu hissettirmek, Aşiret ve başkanlarını hilafet ve saltanata bağlamak, bağlıklarını pekiştirmek, eski beylerin ve hanedanların bu aşiretleri kötüye kullanarak eski etkinliklerini yeniden sağlamalarını engellemek, Ermenilere karşı bir denge ögesi ortaya çıkarmak, merkezî otorite ile yerel güçler arasında işbirliği sağlayarak iç ve dış tehditlere karşı Doğu ve Güneydoğu bölgesinde devletin itibarını ve hâkimiyetini ettirmek⁷¹.

Yaklaşık 600 kişiden oluşan atlı alaylar oluşturmak için bölgenin sosyal konumu veri alınarak Hamidiye’nin askerleri, tercihen sadakatini kanıtlamış Sünni Kürt aşiretlerinden seçilmiştir. Çoğu durumda bu alaylar yalnızca tek bir aşiretten seçilerek, aynı aşiret reisinin komutasına verilmiştir. Aşiretlerin çok küçük olduğu durumlarda her bir aşiret birleşik alay için bir süvari bölüğü verilmiştir. Her durumda aynı aşiretin mensupları tek bir birimde görevlendirilerek aşiret dayanışması sürekli korunmuştur. Aşiret reisleri İstanbul’daki özel bir okula gönderilmiş, Kazak tarzı çarpıcı uniformalar giyinmişlerdir⁷². Hamidiye alaylarının eğitimi için Hamidiye alaylarının kurulmasını

⁷⁰ Altan **Tan**, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 98–99.

⁷¹ **Torî**, *Aşiretten Millet Olma...*, s. 110.

⁷² **Mcdowall**, *Modern Kürt...*, s. 97

İstanbul'daki beş yıllık Aşiret Mektebi'nin kurulması izlemiştir⁷³. 1892'de açılan, sonradan Kabataş Erkek Lisesi adını alacak olan Aşiret Mektebi'nde okutulacak çocukların seçiminde öncelik olarak için Kürt kökenli vatandaşlar, Arap ve Arnavut kökenli vatandaşların çocukları seçilmiştir. Bu okulda dini bilgilerin yanı sıra askerlik sanatı da öğretilmiştir. Burayı bitirenler harp akademisine gönderilmiştir⁷⁴. Hamidiye alaylarının resmi konuşlanma bölgesi esas olarak Erzurum'dan Van'a kadar olan bölge olmuştur.

Ziya Gökalp “Şaki İbrahim Destanında” Hamidiye alayları ile ilgili durumu şu şekilde anlatmıştır:⁷⁵

*“Şakir Paşa Rusiya’da kalmıştı
Kazakları görüp ibret almıştı
Düşmüş idi Kürt alayı fikrine
Kürt kavmini benzeterek Kırgız’a
Bu hülyayı beğendirdi Yıldız’a
Buldu bir er, işi verdi erine,
Zeki paşa dört el ile sarıldı
Recep paşa olmaz dedi darıldı
Yazmam dedi ben Kürtler ’den bir atlı
Aşiretler Erzincan’a gittiler
Üçer-Dörder alay teşkil ettiler
Haydutların oldu eli berathı.*

1891 ilkbaharında çalışmaya başlayan 4. Ordu komutanı Müşir Mehmet Zeki Paşa, öncelikli olarak işe Tuğgeneral Mahmut Paşa'yı vazifelendirmiştir. Mahmut Paşa'yı Van, Malazgirt ve Hınıs şehirlerinin civarlarına göndererek Hamidiye alaylarının örgütlenmesini başlatmıştır. 1896 yılına geldiğinde başta Erzincan, Dersim, Erzurum, Diyarbakır, Van, Malazgirt, Urfa şehirleri olmak üzere daha birçok şehirde 100'e yakın bazı kaynaklarda 100'ün üstünde alay meydana getirilmiştir. Bir kaynağa

⁷³ Abdülhalûk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 412.

⁷⁴ Tan, *Kürt Sorunu*, s. 104.

⁷⁵ Tan, *Kürt Sorunu*, s. 99.

göre sayıları 1892’de 40, 1893’te 56, 1899’da 63 iken bir başka kaynağa göre ise 1895 yılının başlarında Hamidiye alaylarının sayısı 56 olmuştur. Alaylar numaralarına göre 51, 52, 53, 54 ve 55. alay şeklinde konuşlandırılmışlardır. Diyarbakır vilayeti salnamesinde Diyarbakır bölgesinde ki 9 Hamidiye hafif süvari alayının yerleri ve bağlı oldukları aşiretlerin dağılımı şöyledir: 41. Alay; Viranşehir’de Milli Aşiretlerden ve Tuğgeneral İbrahim Bey idaresinde, 42. Alay; İbrahim Bey’in oğlu Kaymakam Abdülhamit idaresinde, 43. Alay; İbrahim Bey’in oğlu Kaymakam Mahmut idaresinde, 44. Alay; Siverek’in Karakeçi bucağında yer alan Karakeçi Aşireti reisi Kaymakam Halil Bey idaresinde, 45. Alay; Rasülayn ile Mardin arasında yer alan Kiki/Kikan Aşiretinden Kaymakam Reşit Bey idaresinde, 46. Alay; Siverek’in Bucak Aşiretinden Binbaşı Yusuf Ağa idaresinde, 48. Alay; Cizre’de Miran Aşiretinden Kaymakam Mustafa Paşa idaresinde yer almıştır⁷⁶.

1900 yılında Rusların saldırıcaıkları korkusunun hafiflemesi ve halkın Hamidiye Alaylarına karşı duyduğu hoşnutsuzluğun artması sonucunda Zeki Paşa onların aşırı davranışlarını engellemeye ve bir iki yıl öncesine kadar koruduğu Hamidiye reislerini cezalandırmaya başlamıştır. Ancak buna rağmen onlar tehlike olmaya devam etmişler ve bazı alaylar dağıtılmaya başlanmıştır⁷⁷.

Bölgede yaşanan Ermeni olaylarında ise Ermeniler, Rusya’dan kaçıp gelen komitacı arkadaşlarının tahrik ve teşvikleriyle kiliselerde, evlerde toplanarak ayaklanma hazırlıklarına girişmişlerdir. Vakıtlı, vakitsiz çanlar çalınmaya, kiliselerde toplananlara konferanslar, talimatlar verilmeye başlanmıştır. Öte yandan Hamidiye Alaylarının ve bölgede yaşayan Kürtlerin Ermenilere karşı saldırıda bulunduklarını öne sürerek Avrupalı devletlerin imzalanmış olan Berlin antlaşması gereğince Ermenilere daha geniş imtiyazlar vermesi için Babıâli’ye müracaatta bulunmalarını yazmışlardır⁷⁸.

1 Kasım 1895 yılında Ermeniler, boykot yaparak dükkânlarını açmamışlar, pekte rastlanılmamış olan kilise çanlarını çalmaya başlamışlardır. Cuma ezanının okunmasını müteakip Müslümanların camiye gitmeleri sonrasında Ermeni Komitacıları önceden yapmış oldukları plan üzere, Diyarbakır Ulu camisi başta olmak üzere şehirde bulunan diğer camilerin arasında yer alan Fatih Paşa, Behram Paşa, Ali Paşa, Sultan Sasaa, Sin, Arap Şeyh ve Şeyh Matar camilerine eş zamanlı olarak silahlı saldırılarda

⁷⁶Torî, *Aşiretten Millet Olma...*, s. 113.

⁷⁷Mcdowall, *Modern Kürt...*, s. 102.

⁷⁸Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 157.

bulunmuşlardır. Gerçekleştirilen saldırılar sonucunda yüzlerce Müslüman camilerin içlerinde veya bahçelerinde yaşamını yitirmiştir⁷⁹. Yaşanan saldırılar, şehirde sonradan ortaya çıkacak olayların sebebi olmuştur. Aslında Ermenilerin saldırı için özellikle cuma gününü ve camilerin seçilmesi rasgele bir olay değildir. Nitekim Anadolu coğrafyasının ve Doğu şehirlerinin birçok yerinde meydana gelen Ermeni olayları eş zamanlı olarak cuma gününün seçildiği, hedef olarak camilerin alındığı görülmüştür. Yaşanan olaylarda ilgili ilk telgrafın Polis Komiseri Ahmet Tevfik tarafından Zaptiye Nezaretine çekildiği anlaşılmıştır. Çekilen şifreli telgrafta: “*Ahal-i İslamiye cevamide eda-yı salavat-ı Cuma eylemekte iken Ermeniler tarafından sıkılan silah sesi üzerine bir ığtılaş meydana geldiği*” belirtilmiştir⁸⁰.

Yaşanan olayların ortaya çıkışını, olay sürecinde meydana gelen yakım ve yıkımlarla ilgili bilgileri, olaylar esnasında meydana gelen can ve mal kayıplarıyla ilgili arşiv belgelerinde şu tamamlayıcı bilgiler yer almıştır.

Olayların nasıl ortaya çıktığı, olayların gelişimini ve arkasından çıkan yangın hakkında şu bilgiler yazılmıştır:

Diyarbakır Polis Komiserliğinin 21 Ekim 1895 tarihli şifreli telgrafından:

“... Müslümanlar camide Cuma namazı kılarken Ermenilerin attığı silahların seslerini işiten Müslümanlar, camiden dışarı çıkmışlardır, bir kargaşalık ortaya çıkmıştır. İki taraftan da ölümler ve yaralılar vardır. Henüz sayısı bilinmemektedir. Kargaşalık sırasında on dükkânda yangın çıkmıştır. Sonucun sonra arz olunacağı” bilgileri yer almıştır.

Can ve mal kayıplarıyla ilgili bilgileri ise yazışmalarda şöyle ifade edilmiştir:

Diyarbakır Polis Komiserliğinin 22 Ekim 1895 tarihli ve şifreli telgrafı şu şekilde aktarılmıştır:

“... Müslim ve gayr-i müslim ölü sayısı 150 yaralı sayısı ise 50’dir. Olayın hemen sonunda yangın çıktığından ölü ve yaralının gerçek sayısı bilinmemektedir. Hala her iki tarafta birbirine karşı silah kullanmaktadır. Olay sonunda arz olunacağı bildirilmiştir.

⁷⁹Bozan, Milli Mücadele... , s. 22–23.

⁸⁰Bozan, Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları, Çizgi Kitapevi, Konya 2013, s. 137.

Ardından yaşanan gelişmelerin önü alınmamış olduğu ve kargaşalığın giderek arttığını güvenlik güçlerinin yetersiz olduğunu bildiren yazışmalarda ise şöyle ifade edilmiştir:

Diyarbakır Polis Komiserliğinin 27 Ekim 1895 tarihli ve şifreli telgrafı şu şekilde aktarılmıştır:

“... Hükümetçe alınan tedbirlerle olayın önü alınmamıştır. İslamlardan 70 ölü ve 80 yaralı, Ermenilerden 300’den fazla ölü ile 100 yaralı olduğu anlaşılmıştır. Siverek kazasıyla doğu ve batı nahiyelerinde polis bulunmadığından durumun bilinmediği arz ...” şeklinde belirtilmiştir⁸¹.

Diyarbakır vilayetinde meydana gelen olayların Batı kamuoyuna yansımaları genellikle Fransız konsolosunun olayların öncesi ve sonrasında İstanbul Fransız Sefiri Paul Camboni’a çektiği telgraflarla olmuştur. Fransız konsoloslugu olayların tamamen Müslümanların tutumundan kaynaklandığını ve Ermenilerin ise savunmada kaldıklarını iddia etmiş ve bunu bütün Avrupa kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Olayların İngiliz belgelerinde çok sınırlı şekilde yer aldığı ve bunun da Fransız Sefaretine dayandırıldığı görülmektedir. Mr Herbert’den Salisbury Markisi’ne gönderilen 3 Kasım 1895 tarihli telgrafta, Mösyö Cambon’dan alınan bilgilere göre, şehirde üç günden beri çatışmaların olduğu ve birçok insanın öldüğü, 500 Hristiyan’ın Fransız konsolosluguna sığındığı, Mösyö Cambon’un, Ermenilerin saldırgan konumunda olduklarını ve camide Müslümanlara saldırdığını dile getiren Sadrazam’a oldukça sert çıkışlarda bulunduğunu ve Fransız konsolosunun Sadrazam’ın bu tür ifadelerinin gerçek olmadığını dile getirdiği ifade edilmiştir⁸².

Hem Diyarbakır vilayetinin hem de bölgenin en önemli ticaret merkezi olan Diyarbakır çarşısının yangından dolayı büyük zarar görmesi yüzünden şehrin ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz etkilenmiştir. H.1318 (1900–1901) tarihli vilayet salnamesine göre şehirde yaşanan olaylar ve yangınlar sonucunda birçok cami ve mescide ait vakıflar zarar görmüştür. Bunun yanında olaylarda tahrip olmadan zarar görmeyerek kurtulan yapıların ise vakfiyelerinin zarar görmesi sebebiyle kullanılamaz hale gelmiştir. Bundan dolayı vakıflar ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşmüştür. Diyarbakır valiliğinin yanı sıra hükümette zarar gören Diyarbakır çarşısının tamirini

⁸¹Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır...*, s. 15–16.

⁸²Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...*, s. 192–193.

yaptırarak kullanılabilir hale getirilmiştir. Çarşının tamiratına Enis Paşa zamanında başlanılmış, bu çalışmalara Mehmet Halit Paşa da büyük bir önem vermiştir. İnşasına başlanılan çarşı üç yıl içinde tamamlanmıştır⁸³.

I. Dünya savaşı başladığı zaman Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanı etmesiyle Diyarbakır'da sıkıyönetim ilan edildi. Bu ilan davul ve zurna çalınarak bütün çarşı ve pazarlar dolaşarak halka duyurulmuştur. Seferberliğin ilanı üzerine 20-40 yaşlarındaki erkekler silahaltına alınmıştır⁸⁴. I. Dünya Savaşı sırasında Diyarbakır vilayeti, tehcir güzergâhı olması ve doğudan gelen Müslüman muhacirlerin sığınma merkezi olması sebebiyle önemli siyasi, askeri, ekonomik ve sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır⁸⁵.

Arşiv belgelerinde mütareke döneminde Diyarbakır vilayetinde bir takım yağma, öldürme olaylarının yaşandığı görülmektedir. Milli, Karakeçi, Tay, Şammar gibi aşiretler arasında çatışmalar meydana gelmiş, bu durum vilayetin asayişini olumsuz etkilemiştir. Yöneticiler bu karışıklıkların önüne geçmek için inzibati tedbirlerin yanı sıra toplumun kanaat önderlerinden nasihat heyetleri oluşturmuştur⁸⁶.

Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Komutanlığı, Milli Mücadele döneminde Güney cephesindeki işgallere karşı mütareke hükümleri gereğince ordu birlikleri ile savaşa katılmamakla beraber, halktan ve aşiretlerden kuvvetler teşkil ederek bölgenin kurtuluşunda etkin rol oynamıştır. Seçkin ve gönüllü subaylar aracılığıyla Fransızlarla mücadele etmiştir. Bunun yanında çatışma bölgelerine yeteri silah, cephane, yiyecek sevkiyatı yapmıştır. Diyarbakır'ın Milli Mücadele'deki önemini ifade eden bir haber Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 29 Temmuz 1920 tarihli "Diyarbakır'da Gönüllüler" isimli yazıda şu şekilde anlatılmıştır:

Diyarbakır'da istilacılara karşı duyulan nefret tezayüt etmektedir. Yunan taarruzları üzerine halk toplanarak gönüllü kaydına ve iâne dercine başlanmıştır. İlk günde vilayet merkezinde silahları kendilerine ait olmak üzere 1.300 gönüllü kaydolunmuştur. Bunların çoğu eşraf ve ulemadandır. Toplanan yardım miktarı ise 330

⁸³Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...*, s. 216-217.

⁸⁴Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 33.

⁸⁵Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 52.

⁸⁶Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 58-59.

*bin liradır. Liceliler de gönüllü kaydına başlamıştır. İlk günden gönüllü miktarı bini aşmıştır*⁸⁷.

Milli Mücadelede Diyarbakır vilayetinde düşman silahları ile veya hastalıktan hayatını kaybedenlerin sayısı 181 kişidir. Bunların dağılımı ise şu şekilde yer almıştır: Diyarbakır merkez: 80 kişi, Ergani: 71 kişi, Lice: 17 kişi, Silvan: 3 kişi, Çermik: 10 kişidir. Diyarbakır vilayetinde Milli Mücadele'ye destek veren din adamları önemli bir yere sahip olmuştur. Bunların arasında Müftü Hacı İbrahim Efendi halkın aydınlatılmasında etkin rol oynamıştır. Silvan müftüsü Abdurrahman Efendi de destek olan başka birisidir. Abdurrahman Efendi millî harekâtın hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatıcı vaaz ve konuşmalar yapmış halkın Milli Mücadele yanında yer almasını sağlamıştır. Bunun yanında Silvan ve çevresinde bulunan askerin ikmaline de yardımcı olmuştur⁸⁸.

Cumhuriyet döneminde ise bölgede meydana gelen en önemli olay Şeyh Sait isyanı olmuştur. Şeyh Sait aslen Elazığ ilinin Palu kazasındandır. 13 Şubat 1925 Cuma günü köyünde oturan kardeşi Abdürrahim'e uğramaya gitmiştir. Köye gelen bir teğmen idaresindeki Jandarma kuvvetleri Mehmet oğlu Ahmet isimdeki bir mahkûmun evinde gizlenen on kadar firarinin teslimini istemiş, firariler teslim olmak yerine ateş açmışlardır. Bu hadise isyanın sebebi ve başlangıcı olmuştur. Şeyh Sait ve adamları Diyarbakır'a 7-8 Mart 1925 gecesi saldırmışlardır⁸⁹. Şeyh Sait ilk taarruzundan sonra, 11 Mart Martta Diyarbakır üzerine ikinci sefer teşebbüse girişmiştir. Asiler bu sefer daha çabuk dağıtılmıştır. 10 Mart 1925'te ilk ordu birliklerinin Diyarbakır'a yetişmesiyle seferberliğin etkisi çabuk gösterilmiştir. 13 Martta Diyarbakır civarındaki köyler geri alınmıştır. 1 Nisan'da Silvan ve Lice, 5 Nisan'da Palu ve Piran geri alınmıştır. Şeyh Sait, Şeyh Şerif ve 28 kişilik maiyetleri 5 Mayıs 1925 Salı günü akşamleyin Diyarbakır'a getirilmiştir. 11 Mayısta Şeyh Şemsettin getirildi. İstiklal Mahkemesi 26 Mayıs 1925 Salı günü sinema binasında mahkemesine başlamıştır. Şeyh Sait ve beraberindekilerin idamına karar verilmiştir. Aynı gün gece yarısında idam mahkûmları Dağ Kapısı dışında Dicle'ye doğru giden yol üzerinde hazırlanan 47 sehpanın yanına götürülmüşler sıra ile idam hükümleri infaz edilmiştir⁹⁰.

⁸⁷Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 284.

⁸⁸Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 285–288.

⁸⁹Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 169–170.

⁹⁰Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 171–175.

1.2.Diyarbakır Şehrini Tarihî Coğrafyası

Diyarbakır vilayeti, Karacadağ'dan Dicle'ye kadar uzanan geniş, bazalt platosunun doğu kenarında ve Dicle vadisinden 100 metre kadar yükseklikte geniş bir düzlük üzerine kurulmuştur. Şehrin arazisi genellikle dağlık olup, dağlar üç sıra halinde uzanmıştır. Birinci sırada Toros silsilesinin devamı olan dağlardır. Diğer silsile Fırat vadisini Dicle vadisinden ayıran Akdağ silsilesidir. İkincisi, Karadağ silsilesidir ki bu sıradağlar doğu tarafına uzanıp Dicle havzasını Fırat havzasından ayırır. Üçüncü silsile ise batı tarafında iki ırmağın havzasını ayıran İsrabidin silsilesi adını alır bu dağlara Mardin dağları adı da verilmiştir⁹¹.

Diyarbakır'ın önemli başlıca ovaları arasında Gevran ovası, Karahan ovası, Diyarbakır ovası, Kiki ovası, Behremki ovası yer almaktadır. Bunların yanı sıra Diyarbakır'da Pamuklu ovası, Anbar ovası, Sinan ovası ve Silvan ovası gibi ovalarda yer almaktadır. Bölgenin önemli akarsuları arasında Dicle yer almıştır. Dicle'nin yanı sıra Ambar, Batman, Kalhane suyu, Medya çayı, Sinek suyu, Göz suyu, Beylik Madrap suyu, Sinan suyu, Çüngüş çayı, diğer önemli akarsuları arasında yer almıştır⁹².

Diyarbakır'da yayla iklimi hâkimdir. Kuzey kesiminin dağlarla kaplı olması yazın dağlık bölgede serin havanın içlere girmesine engel olmuştur. Kışın ise havzayı, aynı sahada meydana gelen yüksek basınçlı soğuk havanın etkisine açık bırakmıştır. Böylece sonbahar ve kış aylarında doğu Akdeniz'in ve Sibiry'a da meydana gelen yüksek basınç, ilkbahar ve yaz aylarında ise genel olarak Basra Körfezinde meydana gelen termal basınç etkili olmuştur. Diyarbakır'da en sıcak ay Temmuz ayı, en soğuk ayı ise Ocak ayıdır⁹³. Bitki örtüsü bakımından Diyarbakır fakir durumdadır. Genel olarak bölgede bozkır bitki örtüsü hâkimdir. Ormanlık alanlar oldukça az bir alan kaplamıştır.

Diyarbakır, Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinin en büyük şehri olup Dicle nehrinin yukarı havzasında, nehrin sağ kıyısına hâkim bir mevkide ve 650 m yükseklikte bulunur. Diyarbakır'ın coğrafî vaziyetindeki hususiyetlerinden birisi kuzeyde doğu Toros dağları, batıda Karacadağ, güneyde Mardin tepeleri arasında ve ortası çanak gibi çukur bir bölgeye merkez olmasındadır. Bununla birlikte Diyarbakır'ın asıl inkişafı kuzeydeki dağlık yaylalar ile güneydeki çöl manzaralı ovalar arasında

⁹¹Bozan, *Milli Mücadele...*, s. 17.

⁹²Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 14–15.

⁹³Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 19.

yerleşmeye elverişli olan intikal sahasında, büyük mntıkaları birbirine bağlayan ana yollar üzerinde bulunuşundan ileri gelmiş olmalıdır. Bu yollardan biri Anadolu ve Suriye'den gelerek Irak'a giden yoldur. Akdeniz kıyılarını Basra Körfezi'ne bağlayan bu en kısa yoldan Diyarbakır'da bir ikinci yol ayrılarak kuzeydeki dağ seddini doğanın hazırladığı bir geçit ile aşp Harput ve Sivas üzerinden Samsun'a inmiş ve bu suretle Mezopotamya ile Karadeniz kıyıları arasında irtibat temin etmiştir. İkinci derecede başka bir yol da Diyarbakır'ı Bitlis ve Van gölü havzasından Azerbaycan ve İran'a bağlamıştır. İşte bir taraftan çeşitli geçim kaynakları bulunan bu bölgenin bir merkezi olmak bir taraftan da ehemmiyetli yollara düğüm noktası teşkil etmek sayesinde Diyarbakır, tarih boyunca inkişaf imkânını bulmuştur⁹⁴.

Stratejik coğrafi mevkie sahip olan Diyarbakır vilayeti, işlek yollar üzerindeki nakliyat faaliyetleri, göçebe kavimlerin saldırılarına karşı korunmak amacı, kervanlar için güvenilir bir durak yeri olması, eşya deposu gibi görevleri üstlenmiştir⁹⁵.

Diyarbakır vilayeti, Osmanlılar tarafından fethedilmesinden önceki zamanlarda bölgenin daha önceki idarecileri arasında yer alan olan Akkoyunlular ve diğer devletler, Diyarbakır'ı idare merkez olarak kullanmaları rasgele bir olay değildir. Şehrin, işlek ve stratejik konumda yer alması Diyarbakır vilayetini merkezi konuma getirmiştir. Bu özelliklerinden dolayı Diyarbakır şehri, Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından Diyarbakır eyaletinin idare merkezi haline getirilerek ön plana çıkarmıştır. Vilayetin İran sınırına yakın olması da şehre stratejik bir önem kazandırmıştır. Bu özelliğinden dolayı XVI. ve XVII. yüzyıllarda İran'a yapılan savaşlarda Diyarbakır, Osmanlı ordusunun kışlık merkezi ve hareket üst merkezi olarak kullanılmıştır⁹⁶.

Nihayet Diyarbakır, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları açısından ve özellikle İran'a karşı önemli bir teminat oluşturmamasından dolayı coğrafi açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur⁹⁷.

Bugün Diyarbakır havzası doğuda Batman çayı vadisine kadar ihtiva etmek üzere doğu Toroslar, Karacadağ ve Mardin tepeleri arasında uzanmakta, 14.875 km² arazi

⁹⁴Darkot, "Diyarbakır", s. 601.

⁹⁵Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 14.

⁹⁶Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır...", s. 201.

⁹⁷İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516–1838)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 236.

üzerinde olup şehir, Diyarbakır, Çermik, Eğil, Ergani, Lice, Kulp, Silvan, Bismil ve Çınar adlı 9 ilçeye ayrılmıştır⁹⁸.

1.3.Diyarbakır Şehrinin İdarî Yapısı

Osmanlı Devleti idari teşkilatında toprak sistemi başlıca Vilayet veya *Eyalet* olarak adlandırılmıştır. Eyaletleri Sancaklar meydana getirmiştir. Eyaletlerde ve sancaklarda görev yapan yöneticiler şehir yönetiminden sorumlu olmuşlardır. Osmanlı idari yapısında Beylerbeyliği görevinde bulunan yöneticiler, sadece yöneticilikle sınırlı olmayıp aynı zamanda bölgesinin askeri ve siyasi amiri olmuştur. *Paşa Sancağı* adı verilen şehirlerde ikamet etmişleridir. XVII. yüzyıldan itibaren *Vezir* rütbesindeki paşaların sayısının artmasından dolayı rütbelerine uygun görev bulma zorluğu ortaya çıkmıştır bu yüzden emekliye ayrılan bu vezirlere ülkenin bazı sancakları göstermiş oldukları hizmetten dolayı ödül olarak arpalık adıyla kendilerine bırakılmıştır. Ödül olarak verilen Arpalıkların gelirlerini ise mütesellimler aracılığıyla toplamaya çalışmışlardır. XVIII. yüzyılda da aynı şekilde Sancakbeyleri de büyük ölçüde kendilerine bırakılan yerlerin vergi toplama işlerini mütesellimlere bırakmışlardır⁹⁹.

Osmanlı Devleti tarafından 1515 yılında hâkimiyet altına alınan Diyarbakır şehri, Paşa Sancağına dönüştürülmüştür. Fetihten sonra şehir yönetiminde en yetkili olan kişiler Diyarbakır eyaleti valileri olmuştur¹⁰⁰. Diyarbakır'a atanan Eyalet valileri görevlerini, kendi kaldıkları yerde bulunan adlarına kapu halkı ismi verilen kişiler aracılığıyla yapmışlardır. Diyarbakır şehri yöneticileri kendi görev alanına dâhil olan sancakları kapu halkları arasından seçtiği mütesellimler aracılığıyla ile idare etmişlerdir. Kazalar da Diyarbakır valileri tarafından görevlendirilen subaşılar aracılığıyla yönetilmiştir¹⁰¹.

4 Kasım 1515 tarihinde Bıyıklı Mehmet Paşa, Diyarbakır Beylerbeyliğine getirilmiştir. Böylece Osmanlı idari teşkilâtı içerisinde beşinci eyalet olarak Diyarbakır eyaleti teşekkül etmiştir. Bu bölgede Osmanlı İmparatorluğu ile Safeviler arasında bölgenin mutlak hâkimiyetini ele geçirmeyi hedefleyen mücadele iki yıl daha devam etmiştir. Nihayet Bıyıklı Mehmet Paşa'nın 1517'de Safevi kuvvetlerini kesin bir

⁹⁸Darkot, "Diyarbakır", s. 605.

⁹⁹Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 234.

¹⁰⁰Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 235.

¹⁰¹Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 274.

yenilgiye uğratmasından sonra siyasi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı kesinleşmiştir¹⁰².

Diyarbakır; Van, Erzurum, Sivas, Rakka ve Musul eyaletlerinin çevirdiği geniş bir eyaletin merkezi olmuştur¹⁰³. Diyarbakır eyaletin tamamı 19 sancaktan oluşmuştur. Bu sancaklar Osmanlı sancağı olup memleketin diğer eyaletlerinde olduğu gibi tımar ve zeametlidir. Bu 19 sancaktan 11 tanesini doğrudan doğruya Osmanlı devletine bağlı sancaklar oluşturmuştur. Yöneticileri doğrudan doğruya Osmanlı devleti tarafından atanır ve görevden alınır. Diğer kalan 8 sancak ise Kürt beylerine aittir ve bu sancaklar yarı bağımsız özelliğe sahip olmuşlardır. Fetih sırasında Bıyıklı Mehmet Paşa önerisiyle o beylere, sancakların yönetimi fermanlarla yurtluk ve ocaklık diye daimi olarak verilmiştir. Adı geçen beylerden biri ölünce yeri, oğullarına veya akrabalarına verilmiştir. Öte yandan diğer sancaklar gibi gelirleri yazılmakta, içlerinde tımar ve zeametler bulunmaktadır¹⁰⁴.

Diyarbakır'ın fethi dolayısıyla Yavuz Sultan Selim'in Kasım 1515'te İdris'i Bitlisi 'ye Edirne'den gönderdiği mektupta Diyarbakır'a Bıyıklı Mehmet Paşa'ya padişah tuğrası ile damgalı boş buyruk kâğıtları (ahkâm kâğıtları) gönderildiği, bunları rütbe sırasına göre sancak verilen beylere yollanacağı belirtilmiştir. Bu boş buyruk kâğıtlar toplam 30 tanedir. Bunlardan ikisinin berat, birinin beylerbeyi beratı, geriye kalanlarının da suç bağışının yazılı olduğu kâğıtlar, yani, istimalatname olduğu belirtilmiştir. Buna göre yapılan bölüştürme şöyledir:¹⁰⁵

Tablo-1Diyarbakır Şehrinin Osmanlı Devleti Tarafından Fethedilmesi sonucunda Oluşan Harita¹⁰⁶.

Livanın (sancağın) adı:	Tahsil edilen kişi:
Amid	Beylerbeyi Mehmet Bey
Kemah	Karaçinoğlu Ahmet Bey
Harput	Çavuş Ahmet Bey
Arapgir	İskenderbeyoğlu
Yularkısdı Ergani	Yiğit Ahmet
İspir	Sahipsiz
Bayburt	Sahipsiz
Kığı	Bıyıklı Mehmet Paşa

¹⁰²Yılmazçelik, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...” , s. 237–238.

¹⁰³Darkot, “Diyarbakır...” , s. 605.

¹⁰⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, C. 1, MEB Yayınları, 1000 Temel Eser, İstanbul 1967, s. 81–82.

¹⁰⁵Tori, *Aşiretten Millet Olma...* , s. 94–95–96.

¹⁰⁶Tori, *Aşiretten Millet Olma...* , s. 94–95–96

Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlı yirmi sekiz sancak:

Tablo-2 Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlı olan Sancaklar ve Bu Sancakların Başında Bulunmuş Olan Sancakbeyleri

Sancağın Adı:	Tahsis edilen kişi:
Çemişgezek	Hüseyin Bey
Hizo	Mehmet Bey
Atak	Ahmet Bey
Palu	Cemşit Bey
Süleymaniyan	Şah Velet Bey Süleymani
Birecik	Tur Ali Bey Orçulu
Eğil	Kasım Bey
Hasankeyf	Melik Halil Bey
Çapakçur	Sultan Ahmet Bey
Fusul	Hacı Bey
Hilvan	Şah Ali Bey
Bitlis	Şeref Bey
Sason	Ahmet Bey
Cizre	Mir Bedrettin
Hizan	Davut Bey
Siverek	Mir Muzafferoğlu
Berdinç	Şah Ali Bey
Haytan	Bekir Bey Bohti
Zeriki	Mehmet Bey
Musul	Seydi Ahmet Bey Bohti
Cüngüş	Halil Bey
Poşadı	Saruhan Bey
Hâchuk	Sultan Mehmet Bey Hâcûki
Sincar	Feyyaz Bey
Genc	İsfahan Bey
Aşiret ve ulus	Yadigâr Bey

Evliya Çelebi, Diyarbakır eyaletinin bir kanunnamesini aktararak bu eyaletin özelliklerine dikkatimizi çeker: Sıradan sancakların yanında, çok az yarı bağımsız olarak Kürt hanedanlarının idare ettiği iki tür sancak *hükümet* ve *ocaklık* bulunmaktadır. Bu yarı bağımsız sancaklarının sonuncusu 1830'un sonuna kadar merkezin doğrudan kontrolü altına girmemiştir. Böylesi bir dolaylı yönetimin iki nedeni vardır. Birincisi, Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın coğrafi konumuyla ilgidir. Bu bölge bir sınır bölgesiydi, hemen yanında ayaklanan Osmanlı uyruklarını desteklemeye her zaman hazır İran devleti bulunuyordu. Bir Kürt beyi Osmanlılarla anlaşmazlığa düşerse rahatlıkla İran'a sığınabilirdi. Bu Kürt beylerinin arkasında kayıtsız şartsız bir aşiret desteği vardı. Böyle bir anlaşmazlık halinde Osmanlı yönetimine başkaldırarak yörelerinin İran toprağı olduğunu ilan edebilirlerdi. İkinci nedeni ise bu dağlık bölgenin doğrudan yönetiminin ve vergilendirilmesinin çoğu zaman devlete sağlayacağı gelirden daha ağır maliyet yükleyeceği olmasıydı¹⁰⁷.

Erzurum Beylerbeyliği kurularak Diyarbakır'ın kuzeyinde bulunan bazı şehirler, Erzurum'a Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise Urfa eyaletleri kurularak Diyarbakır'ın doğu ve güneyinde yer alan şehirlerde yeni kurulan eyaletlere geçmiştir¹⁰⁸.

1631-1632 Yılları arasındaki idari yapılanma şu şekilde yapılmıştır:

Tablo-3 1631–1632 Yılları Arasında Diyarbakır Eyaletinin Hükümet Adıyla Geçen Sancakları

Hazro	Tercil
Cizre	Palu
Eğil	Genç

¹⁰⁷ Bruinessen ve Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbakır'da*, s. 39-40.

¹⁰⁸ Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır..." , s. 238.

Tablo–4 Diyarbakır Eyaletinde Sadece Sancak Adıyla Anılan Yerler

Çermik	Mihrani
Sağman	Çapakçur
Hasankeyf	Siirt
Pertek	Görgi
Mazgirt	Ağakis
Çemişgezek	Meyyafarkin
Harput	Bohtan-Zilan-Bespan
Siverek	Nusaybin
Kulp	Sincar
Atak	Zaho
Ergani	Hemkûrdin

Van Eyaleti:

Tablo–5 Van Eyaletinde Hükümet Adıyla Geçen Yerler

Bitlis	Hakkâri
Hizan	Mahmudi

Tablo–6 Van Eyaletinde Sadece Sancak Adıyla Anılan Yerler¹⁰⁹.

Deriki	Şitak	Erçiş
Şervi	Albak	Adilcevaz
Müküs	Kotor	Bargiri
Keşap	Esyabert	Şikak

Diyarbakır eyaleti, Osmanlı devleti idaresi altında kaldığı süre boyunca vezir rütbeli valiler tarafından yönetilmiştir. Diyarbakır eyalet valileri için kaynaklar daha çok Diyarbakır valisi unvanı kullanmışlardır. Şehirde görev yapan valilere aynı zamanda Diyarbakır Mutasarrıfı, Mir-i Miran, Diyarbakır Beylerbeyi gibi unvanlar da verilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁹Tori, *Aşiretten Millet Olma...*, s. 98.

¹¹⁰Yılmazçelik, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...”, s. 275–276.

Diyarbakır eyalet valileri Divan-ı Hümayuna benzeyen divanlar oluşturarak halkın sorunları, şikâyetlerini diğer bütün önemli meseleleri bu divanlarda çözmeye çalışmışlardır¹¹¹.

H. 1300 (1882–1883) tarihli vilayet salnamesine göre Diyarbakır vilayeti, Mardin, Malatya ve merkez olmak üzere üç sancaktan meydana gelmiştir. Diyarbakır merkez sancağına Lice ve Silvan kazaları; Malatya sancağına, Akçadağ, Hısn-ı Mansur, Besni, Kâhta kazaları; Mardin Sancağına ise Midyat Avine, Şırnak ve Cizre kazalarına bağlıdır. 1882 senesinde Siirt sancağı Diyarbakır sancağından ayrılmıştır. Bir yıl sonraki 1301 (1883–1884) tarihli vilayet salnamesinde ise Malatya sancağının Diyarbakır sancağından ayrıldığı, buna mukabil Ergani Madeni sancağının oluşturduğu görülmektedir. Şemsettin Sami'nin Kamusu'l- Alam'ında 1890 Diyarbakır vilayeti: 3 sancak, 13 kaza, 88 nahiye ve 3210 köyden meydana gelmektedir. H. 1308 (1890–1891) tarihli salnamede vilayet, Diyarbakır, Maden ve Mardin sancaklarından meydana gelmektedir. Buna göre merkez sancak, Nefs-i Diyarbekir, Lice, Silvan ve Derik kazalarıyla Şark, Kika, Tırkan, Garb-i Ömerkan, Behramki, Beşiri nahiyelerinden meydana gelmektedir. Lice kazası Hani; Silvan kazası Hazro ve Mihrani; Siverek kazası, Yenişehir, Karakeçi, Karacadağ, Çem-i Garb, Buhran ve Hoşin; Derik kazası ise; Mhahal ve Metinan nahiyelerini kapsamaktadır. Böylece merkez sancak 5 kaza ve 9 müdürlükten (nahiye) oluşmaktadır. Vital Cuinet, Diyarbakır sancağının 17.530 km²'lik bir alan kapladığını ve 1.056 köyü içerdiğini kaydetmektedir¹¹².

Bölgenin idari yapılanması daha önceden yapıldığı şekliyle Osmanlı hükümdarından II. Mahmut devrinde de aynı şekilde idari paylaşıma devam edilmesi 1836 yılına kadar uygun görülmüştür. 1836 yılına gelinceye kadar Diyarbakır eyaleti, mukataa hazinesine bağlı olarak çalışmıştır. İdarecileri ise hazine tarafından görevlendirilen memurlar olmuştur. Eyalet sınıflandırılmaları ise Eyalet ve sancakların dışında kalan ve her yıl tevcihi yapılan eyalet ve sancaklar sınıfında yer almışlardır. 1836 yılında müşirliklerin ihdası ile birlikte idarî teşkilatlanma da önemli değişiklikler yapılmıştır. 1836 yılında Kasım ayında Sivas müşirliğinin kurulmasıyla birlikte Diyarbakır şehri buraya bağlanmıştır¹¹³. 21 Ekim 1838 yılına gelindiğinde ise

¹¹¹ **Yılmazçelik**, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...”, s. 278.

¹¹² **Bozan**, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...*, s. 9–10.

¹¹³ **Yılmazçelik**, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...”, s. 271.

Diyarbakır müşirliğinin kurulmasıyla Diyarbakır şehri bu yeni idarî düzenlemeye dâhil edilmiştir¹¹⁴.

Yapılan bu yeni düzenleme uzun yıllar varlığını devam ettirmiş, uzun bir dönem boyunca önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Fakat Şeyh Sait İsyanının yaşandığı süreçte Türkiye’de kamu yönetiminde özel bir yönetim anlayışının uygulanması yaşanan isyan sonucunda adeta bir mecburiyete dönüşmüştür. Bu anlayışın hayata geçmesiyle 27 Mart 1927 yılında I. Umumi Müfettişliği 164 numaralı kanunla kurulmuştur. Kurulan Umum müfettişliğin görev yetkisi Diyarbakır’ın idari merkezinden başlayıp çevresinde yer alan Elazığ, Urfa, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Mardin ve Van şehirlerini de içine alan bölgeyi kapsamıştır. Bölgede görev yapan valiler ve valilere bağlı diğer devlet memurlarının başlıca görevleri müfettişliklere rapor hazırlamak, istenildiği takdirde konu hakkında açıklama yapmak olmuştur. Umumi müfettişler bölgelerindeki ekonomik konuların yanı sıra iskân, sağlık ve sosyal sorunları acil şekilde aktarılmasından sorumlu tutulmuşlardır. 1948 yılından itibaren bütçeye karşılık konulmamasıyla fiilen sona ermiş, 1952 yılına gelindiğinde ise Genel Müfettişliklerin kurulmasıyla hukuken sona ermişlerdir¹¹⁵.

1.4.Diyarbakır Şehrinin Demografik, Sosyal, Kültürel ve Dini Durumu

XVI. Yüzyılın ilk yarısına dair bir nüfus vermek gerekirse aşağıdaki tablo bunun için yeterli olacaktır¹¹⁶:

Tablo-7 1518–1540 yılları arasında Diyarbakır vilayetinin Nüfus Dağılımı

	1518	1540	Artış (%)
Müslümanlar	8444	8761	317 (% 4)
Hristiyanlar	5985	11612	5627 (% 84)
Yahudiler	157	160	3 (% 2)
Toplam	14586	20533	5947 (% 41)

Diyarbakır şehri, Osmanlı devleti idaresine girdikten sonra 1518 yılında yapılan ilk tahrir kayıtlarına göre Diyarbakır vilayeti dört kapıya ve bu kapılara göre Bab-ı

¹¹⁴ **Yılmazçelilk**, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...”, s. 235.

¹¹⁵ Tahir **Öğüt**, Çiğdem **Çadırcı**, “Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır’da İktisadi-Mali ve Sosyal Yapı”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 13, Kış 2013, s. 142.

¹¹⁶ Mehdi **İlhan**, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar”, *Ankara Üniversitesi DTCF Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 27, Ankara 1992, s. 59.

Mardin, Bab-ı Rum, Bab-ı Cebel, Babu'l Ma adı verilen dört mahalleden meydana gelmiştir. Yaklaşık olarak adı geçen yerleşim yerlerinde 1220 Müslüman, 1093 gayrimüslim hane ile 234 vergi mükellefi bekâr kişi yaşamıştır. Dört mahallenin içerisinde en yoğun nüfusa sahip olan, Gayrimüslim nüfusunun çoğunlukta yer aldığı mahalle olan yer Babu'l Ma mahallesi olmuştur. 1518 tahrir kayıtlarını esas alan Mehdi İlhan, 13.260 olan şehrin nüfusunun % 54'ünü (7.118) Müslümanlar, % 45'ini (5.958) Hristiyanlar ve % 1'ini ise Yahudiler teşkil ettiğini ifade etmiştir¹¹⁷.

1518'de 8.444 olan Diyarbakır şehrinin Müslüman nüfusu 1540'ta 8761'e yükselmiştir. 22 yıl içerisinde Müslüman nüfusta % 3,8'lik bir artış olmuştur. Aynı şekilde şehrin Yahudi nüfusu da % 1,9'luk bir artış göstermiştir. Bu artış bugün için dahi normal artışların altındadır. Ancak yine de doğal olarak kabul edilebilir. Ancak Hristiyan nüfusun artışını tabii etkenlere bağlamak mümkün değildir. Zira % 94'lük bir artış söz konusudur. Dolayısıyla şehre büyük bir Hristiyan kitlesinin göç ettiği şüphesizdir. Fakat bu göçün kendiliğinden mi olduğu yoksa göç mü ettirildikleri konusunda elde net bir bilgi yoktur¹¹⁸. Hatta bir Venedikli tüccar da XVI. yüzyıl başlarında Hristiyanların Müslümanlardan daha fazla olduğuna dair verdiği bilgi ile bu durumu teyit etmiştir¹¹⁹.

1540 tarihinde yapılan tahrirde Amid'in nüfusunda büyük bir artış olduğu görülmüştür. 18.226 olan şehir nüfusunun 7.776'sı Müslüman, 10.450'si Hristiyan'dır. Buna göre, Nüfus artış oranlarına bakıldığı zaman Müslüman kesiminin artış oranı yaklaşık olarak % 13 oranında görülürken, gayrimüslimlerin nüfus artış oranı % 95'e kadar çıkmıştır. Gayrimüslimlerin Müslümanlara oranla bölgede daha fazla nüfus artışı yaşamasının nedeni olarak Hazro, Sason, Atak, Genç, Hısnıkeyfa gibi yerleşim yerlerinde meydana gelen göçler gösterilmiştir. Bu yerleşim yerlerinden gelen gayrimüslimler cemaat halinde kiliselere kaydedilmiştir¹²⁰.

Evliya Çelebi'ye göre ise nüfusa ilişkin en önemli kaynaklar XVI. yüzyılda yapılmış Osmanlı tahrirleridir. XVI. yüzyılın büyük bölümünde nüfus düzenli olarak artmıştır. 1518 yılında Müslüman/gayr-i müslim oranı büsbütün değişmiştir. Bu durum Müslümanların eksik sayılmasına bağlanabilir. Mali açıdan Hristiyanlar daha

¹¹⁷Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...* s. 27.

¹¹⁸İlhan, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 60-61.

¹¹⁹Darkot, "Diyarbakır", s. 604.

¹²⁰Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...* s. 27-28.

önemliydi. Tahrirlerde pek çok kiracıyan gözükmektedir. Bunlar başkalarının evlerinde geçici olarak oturan veya yeni göç etmiş kişilerdi. Kiracıyanın hemen hepsi Hristiyan'dı. Toplam Hristiyan nüfusun üçte birini oluşturunuyordu.¹²¹

16. yüzyıla gelindiğinde Anadolu coğrafyasının genelinde nüfus artışları görülmüştür. Yerleşim yerlerinde yaşanan nüfus artışlarının yanında şehirleşme süreci de başlamıştır. Yaşanılan bu durum Diyarbakır'da da gözlenmiştir. 1564 yılında yaklaşık olarak 32.239 kişi sayısı ile Diyarbakır şehri, Bursa ve Kayseri şehirlerinden sonra Anadolu'nun üçüncü büyük kenti olmuştur¹²².

1766'da Amid'i ziyarete gelen Carsten Niebuhr, şehirde Müslümanların yanı sıra Ermeniler, Yakubiler ve Yahudiler olduğunu ve bunların nüfusun ancak dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. 1816 yılında Diyarbakır'a gelen Buckingham, şehrin nüfusunun 50.000 kişi olarak tahmin etmiştir. Şehrin nüfusunun çoğunluğunu askerler, memurlar, tüccarlar ve sanatkârlık yapan Türklerden meydana geldiğini, Ermenilerin ise sayısal olarak Türklerden sonra geldiğini söylemiştir. Aynı zamanda Buckingham, Süryanilerin yaklaşık 400 aile olduğunu, Yahudilerin ise Bağdat, İstanbul gibi değişik şehirlere göç ettiklerini Yahudilerden ancak birkaç düzine ev kaldığından bahsetmiştir¹²³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1907 nüfus verilerine göre Diyarbakır vilayetinin nüfusu 394.000'dir. Cumhuriyet döneminde ise şehrin ilk nüfus sayımı 1927 yılından sonra yapılmıştır. Buna göre Diyarbakır'ın toplam nüfusu 194.316'dır. Nüfus miktarının Osmanlı'ya göre düşüşünün sebebi vilayet sınırlarının değişmesi olmuştur. Osmanlı devleti zamanında Diyarbakır vilayeti; Diyarbakır, Harput, Siverek, Siirt, Mardin, Midyat ve Nusaybin vilayetlerinden oluşmuştur. Cumhuriyetle birlikte Diyarbakır şehri; Merkez, Çermik, Ergani, Kulp, Lice ve Silvan ilçelerinden oluşmuştur¹²⁴.

1927 yılı verilerine göre Diyarbakır'da 185.625 Müslüman, 310 Katolik, 92 Protestan, 2.490 Ermeni, 392 Musevi, 3104 sair dinlere mensup kimseler ve 48 dinsiz veya dini meçhul kişiler yaşamaktaydı. Bununla birlikte ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı bir şehirdir. Müslümanların yaklaşık 130.000'i Kürt, 50.000'i ise Türk'tür¹²⁵.

¹²¹ Bruinessen ve Boeschoten, Evliya Çelebi Diyarbakır'da, s. 69

¹²² Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır...", s. 201-202.

¹²³ Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...*, s. 29.

¹²⁴ Ögüt, Çadircı, "Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır'da...", s. 143-144.

¹²⁵ Ögüt, Çadircı, "Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır'da...", s. 146-147.

1945 sayımına göre Diyarbakır şehrinin merkez nüfusu 41.260'a ve vilayetinin nüfusu ise 251.073'e varmıştır¹²⁶.

1.5. Diyarbakır Şehrinin Sosyal Hayatı

Osmanlı İmparatorluğu zamanında sosyal açıdan bakıldığında Diyarbakır şehrine çok önem verildiği görülmüştür. Şehre atanan valiler, şehir vilayetinde pek çok mimari yapıları yaptırmışlardır. Bu yapılar arasında 1527 yılında Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan Deliller Hanı, 1574 – 1575 yılları arasında Hasan Paşa Hanı, Darülkurra ve Kütüphane bu yapılar arasında sayılabilir¹²⁷.

Diyarbakır şehrinde Fis Kayası aşağısında yer alan nehrin iki tarafı da yeşillikler içerisinde yer almıştır. Nehrin etrafı Güllük gülistanlık yeşil alanlarla kaplı olup, bağ, bostan ve reyhanlarla donanmış birçok dinlenme alanı mevcuttur. Burası Diyarbakır halkının sosyal ve eğlence yerleridir. Diyarbakır'da fakir ve garipleri doyuran birçok aşevi de kurulmuştur¹²⁸.

Diyarbakır halkının gündelik hayatına dair en ilginç ve önemli örneklerden birisi şehirde yaşayan erkeklerin ve kadınların giymiş oldukları kıyafetler olmuştur. Şehrin kadınları çok gösterişli ve oldukça renkli kıyafetler giymişlerdir. Giyilen kıyafetler arasında Diba, Atlas, Cantes, Mantin, adı verilen oldukça ağır ve pahalı kumaşlardan entariler yer almıştır. Kadınlar kıyafetlerinin üzerlerinden bellerine gümüş kemer bağlamışlardır. Maddi durumu zengin olan ailelerin eşlerinin entarileri ise gümüş tellerle işlenmiş, kemerleri ise yakut veya zümrüt gibi taşlarla süslenmiştir. Entari üzerine işlemeli hırka giymişlerdir. Bölgede yaşayan erkekler ise Şa'ri, Yediveziri, Mor Elmedin, Mantin, Haki adı verilen kumaşlardan yapılmış önü yırtmaçlı entari giymişler; bellerine ise yaz mevsiminde Ağabani, kışında Şal kuşak bağlamışlardır. Entarinin altından Mantin adı verilen gömlek görünmüştür. Başlarına ise dalfes veyahut fes koymuşlar etrafına ağabani sarık veya puşu sarmışlardır. Ayaklarına kalıçfotin, poçikli kundura veya yemeni giymişlerdir¹²⁹.

Diyarbakır şehrinde erkeklerin kıyafetleri aynı zamanda onların statülerinin de bir göstergesi olmuştur. Şehirde yaşayan erkekler zerdeva adı verilen kıyafetle, samur kürkle beraber samur elbise giymiştir. Atlas, kemha ve diğer ipekli kumaşlarından

¹²⁶Darkot, "Diyarbakır", s. 605.

¹²⁷Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 240.

¹²⁸Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 27.

¹²⁹Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 112.

yapılmış kıyafetleri giyen insanlar şehirde bulunmuştur. Orta halli olan insanlar ise Pirankona, Saya, Çuka, Ferace ve Kontuş adı verilen kumaşlar giyinmişlerdir. Fakir olanlar ise Londora çuha giyinmiştir. Şehirdeki Kadınların hemen hepsi beyaz çarşafa bürünmüşler, yüzlerine kıl örtü, başlarına sivri altın ve gümüş takke takmışlar, ayaklarına da çizme giymişlerdir¹³⁰.

Evliya Çelebi Diyarbakır'de kabaca üç sosyal tabaka saptamıştır: Ayân, orta sınıflar (vasatü'l-hal olanlar) ve alt sınıflar (edna). Kullandığı ölçüt, kelimenin modern anlamıyla sınıf konumu değil servetti; ama bu ayrım sosyoekonomik sınıf ayrımıyla örtüşmekteydi. Politik ve ekonomik açıdan en güçlü olanların başında vali gelir, onun bir hayli aşağısında öteki üst düzey (din görevlisi olmayan) yöneticiler ve kadı yer alır. Ulema mensubu öteki kişiler daha düşük ekonomik ve politik güce sahipti, ama büyük bir saygınlıkları vardı ve ahali üzerinde büyük bir nüfuz elde edebiliyordu. Diyarbakır'ın önde gelen diğer şahsiyetleri, aşiret reisi ailelerine mensup kişilerdi. Bütünüyle farklı bir sınıf ise tüccarlardı. Diyarbakır'de birçok büyük tüccar (hâce) vardı.¹³¹

Diyarbakır şehrinin insanları, eğlenceye düşkün ve şakacı insanlardır. Şehirde yaşayan bütün erkekler heybetli, sağlam ve oldukça cesur insanlardır. Gerçekten de bu şehrin insanları gibi zarif ve güzel insanlar başka hiçbir yerde görülmemiştir¹³². Evliya Çelebi'nin aktardıklarına göre Diyarbakır şehrinin başka bir özelliği de vilayette şiddet olaylarının çok fazla görülmesidir. Çelebiye göre Diyarbakır şehri, Kürt kökenli ve Türkmen kökenli vatandaşların yaşamış olduğu bir bölge olmasından dolayı şehrin her yerinde halk kavga etmekten asla uzak durmamıştır¹³³.

Çarşı, pazar ve hanlarıyla oldukça canlı ve sosyal bir hayatı olan Diyarbakır şehri gerek halkına gerekse ziyaretçilerine birçok hamamlarıyla da hizmet vermiştir. Bu hamamlar arasında Hüsrev Paşa Hamamı, Kubad Hamamı, Mirza Hamamı zikredilmiştir¹³⁴. Meşhur Diyarbakır Hamamlarının sayısı 23 civarındadır. Bunlardan günümüze ulaşan hamamlardan 8 tanesi halen kullanıma elverişlidir. Günümüzde halen kullanılmakta olan hamamlar: Suakar Hamamı, Melek Ahmet Paşa Hamamı, Paşa Hamamı, Çardaklı Hamamı, Vahap Ağa Hamamı, Deva Hamamı, Kadı Hamamı,

¹³⁰ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 28.

¹³¹ Bruinessen ve Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbakır'de*, s. 85–86

¹³² Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 29.

¹³³ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 32.

¹³⁴ İlhan, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 51.

İpekoğlu Hamamı sayılabilir¹³⁵. Evliya Çelebi'nin şehrin en güzel hamamı olarak takdim ettiği İskender Paşa Hamamı, daha sonra Çarşı hamamı adını almışsa da 1912 yılında bir yangınla tahrip olmuş ve bir süre sonra da yıkılmıştır¹³⁶.

XIX. yüzyılın son yıllarına ait bir Diyarbakır vilayeti salnamesinde verilen bilgilere göre şehirde 24 cami, 21 mescit, 11 kilise, 3 kütüphane, 11 medrese, 8 hamam, 20 han ve üstü örtülü bir çarşı bulunmaktadır¹³⁷.

Evliye Çelebi, şehrin kültürel unsurlarını, Diyarbakır şehrinin damak lezzetini, şehrin, yiyecek ve içecek kültürünü de aktarmıştır. Bu unsurlar arsında beyaz çakıl ekmeği, katmer, beyaz çörek, çay kavunu, dut balı, kudret helvası, gendüme aşısı bahsedilen yiyecekler arasında sayılmıştır¹³⁸.

XVI. yüzyılda etnik ve dini açıdan Diyarbakır şehrine bakıldığında halkının çoğunluğu Kürt, Türkmen, Arap ve İranlıdır. Geriye kalanların tamamı ise Ermeni'dir. Şehirde farklı birçok etnik halk yaşadığından halk Kürtçe, Türkçe, Arapça, Farsça ve Ermenice konuşur.

1124'te Diyarbakır ahalisi şehirde çoğalmaya başlayan İsmaililere hücum ederek onlardan 700 kadarını telef, kalanlarını da kaçırmaya mecbur etmişlerdir. Bu sebeple İsmaili mezhebi bu bölgede yayılamamıştır¹³⁹. Müslüman Kürtlerin çoğunluğu Şafi mezhebinden olmakla birlikte Hanefilerin de bulunduğu söylenebilir¹⁴⁰. XVI. yüzyılda İbrahim Gülşeni, Halvetilik tarikatının Gülşeniye kolunu bölgede kurmuştur. Ayrıca Kadı Hüseyin'de Diyarbakır şehrinde yetişmiş önemli isimler arasında sayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu şehrin medreseleri de oldukça meşhur olmuştur¹⁴¹. Dolayısıyla Diyarbakır şehri eğitim ve kültür bakımından da önemli bir merkez olmuştur.

Evliya Çelebi, Diyarbakır'ın dini bakımdan öncelikle günlüğü 500 akçe olan bir mollalık olduğunu ifade etmiştir. Molla birinci sınıf en rütbeli kadıdır. İkinci hâkim imam-ı Hanefi Şeyhülislamı, üçüncü şer'i hâkim Şafii müftüsü, dördüncü Maliki

¹³⁵ Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 210.

¹³⁶ Bruinessen ve Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de*, s. 112.

¹³⁷ Darkot, "Diyarbekir", s. 603.

¹³⁸ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ...", s. 29.

¹³⁹ Yınanç, "Diyarbekir Şehir ve Bölgesindeki...", s. 614.

¹⁴⁰ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s.27.

¹⁴¹ Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 241.

müftüsü, beşinci Hanbeli müftüsüdür. Halkı Şafii mezhebinden olduğu için Şafii müftüsü meşhurdur¹⁴².

Evliya Çelebi, şehrin dini unsurlarından bahsederken Ulu Cami'den de bahsetmiştir. Camide birçok ilim öğretiltiğini, nice yerlerinde tarikat ehli kişilerin çileye girip tevhit ve zikirle meşgul olduklarını belirtmiştir. Şehrin pek çok yerinde böyle camilerden ve mescitlerden bahsetmiştir¹⁴³. Mescit ve camilerde ders alan yaklaşık 600 öğrenci olduğu söylenebilir¹⁴⁴. Evliya Çelebi, camilerle doğru orantılı olarak medreselerden söz açarak camilerin hepsinde birer ikişer medrese bulunduğunu hıfz ilmi, tecvit öğretiltiğini anlatmıştır¹⁴⁵. Bu tablo Diyarbakır'ın medreselerinde oldukça akademik bir ortamın varlığına işaret etmektedir.

Hüsrev Paşa medresesinde tedrisat için günde 50 akçe harcanmaktaydı. İki öğrenciye dört akçe, muallime beş akçe ve muallim halifesine iki akçe verilmekteydi. Bu medresede ders veren ve defterde adları zikredilen müderrislerin hatırı sayılır birer ilim adamları oldukları şüphesizdir. Mevlana Abdullatif'e günde 8 akçe, Derviş Muhammed'e 3 akçe, Piri Çelebi'ye 2 akçe, Hüseyin Penbeduz'a 1 akçe ve Hacı Muhammed'e 4 akçe ödenmekteydi¹⁴⁶. Ayrıca ünlü derviş tekkelerinden Şeyh Rumî Tekyesi, Balıklı Tekyesi, İparyye Tekyesi zikredilmeğe değer tekkelerdir¹⁴⁷.

1.6.Diyarbakır Şehrinin Ekonomik Durumu

Birçok medeniyete beşiklik etmiş bulunan Mezopotamya ve Anadolu arasındaki sınırını tayin eden Diyarbakır, temel olarak sayılabileceğimiz Roma, Bizans, Arap, Fars, Selçuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlılar gibi birçok devlete beşiklik etmiştir. Pek çok devletin Diyarbakır'da hâkimiyet kurma düşünce ve mücadelesi burasının idari ve ekonomik açıdan stratejik önemini göstermektedir¹⁴⁸.

Cizvit Philippe Avril, 1685-1686'da Diyarbakır'da bulunmuş ve şehir hakkında Diyarbakır, bütün Türkiye'nin en kalabalık ve en canlı ticaret hayatına sahip şehirlerinden biri olduğunu kaydetmiştir. Avril'e göre Diyarbakır'ın en önemli ticaret malları yörede üretilen iki ürün kırmızı pamuklu dokuma ve kırmızı sahtiyandı. Bu

¹⁴² Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 34.

¹⁴³ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 35-38.

¹⁴⁴ İlhan, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 55.

¹⁴⁵ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 35-38.

¹⁴⁶ İlhan, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 55.

¹⁴⁷ Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 35-38.

¹⁴⁸ Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 66.

ürünler ülke dışına Macaristan, Lehistan ve Moskova'da büyük rağbet görüyordu. Tavernier'e göre ise şehir nüfusunun neredeyse dörtte biri, sahtinyan üretimiyle uğraşıyordu. Evliya Çelebi bu iki üründen bahseder, ama yörede üretilen kılıç ve hançerlere, altın ve gümüş mücevherata daha çok önem vermiştir¹⁴⁹.

1691 tarihli Diyarbakır Cizye defterlerine kayıtlı olan 2.850 cizyegüzarın tamamına yakınının imalat ve ticaret işlerinde çalışmaları hem gayrimüslimlerin gündelik şehir hayatındaki ağırlığını hem de Amid şehrinin önemli sanayi ve ticaret merkezi olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Diyarbakır'a bağlı olan Ali Pınar köyü sanayi merkezi görünümünde olmuştur. Bu köyde 113 çulçu, 11 kasari, 6 bakkal, 6 boyacı, 9 katırcı, 11 çerçi, 7 keşiş, 4 sellah, 2 taşçı, 3 ırgat, 5 nalbant ve birer tane olmak üzere bağcı, bardakçı, çizmeci, debbah, hallaç, hamal, semerci, mihçi, mumcu, kasap, 19 hizmetkâr, 60 rençber, vergi mükellefi olduğu belirtilmiştir¹⁵⁰.

XVI. yüzyılda meydana gelen şehirleşme sürecinde Diyarbakır'ın Anadolu'nun üçüncü büyük şehri haline gelmesi ekonomiye de yansımış ve özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehrin ekonomisinde büyük bir canlanma meydana gelmiştir¹⁵¹.

Diyarbakır, ana ticaret yollarının üzerinde bulunan bir şehirdir. İran'dan gelen kervan yollarından biri Bitlis üzerinden Diyarbakır'a ulaşmakta, buradan da Birecik ve Halep'e devam etmekteydi. Diğer bir kervan yolu da Musul ve Mardin üzerinden Diyarbakır'a uzanmaktaydı. Diyarbakır, yalnızca kervanların uğradığı bir şehir değil, doğudan gelen ve Van'ın güneyinden Osmanlı topraklarına giren bütün kervanların gümrük vergilerini ödemek zorunda oldukları bir gümrük merkezi olmuştur. Bu transit ticaretin Diyarbakır şehrine maddi ve diğer türlü faydalar sağlamıştır. Zira XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait ticari gelirler arasında en büyük payı 5.610.666 akçe ile ipekten alınan gümrük vergisi oluşturmuştur¹⁵². Şehirde satılmayan yalnızca transit geçen mallardan alınan vergilerin 1564 tarihinde 142.049 akçe gibi oldukça yüksek bir rakama ulaştığı görülmüştür¹⁵³.

Diyarbakır'ın ana ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle gelip geçen tüccarların iş bağlantısı yaptıkları ve malların el değiştirdiği bir şehir olması,

¹⁴⁹ Bruinessen ve Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbakır'da*, s. 75.

¹⁵⁰ Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler...*, s. 30.

¹⁵¹ Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır..." , s. 202.

¹⁵² Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır..." , s. 204-205.

¹⁵³ Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır..." , s. 207.

Diyarbakır'ın kapalı bir ekonomiye sahip olmadığını göstermiştir¹⁵⁴. Lüks mal gereksinimlerini karşılamak amacıyla Osmanlı, İran, Venedik, Fransız ve İngiliz tüccarlarının sık sık uğradığı uluslararası bir pazar ve oldukça gösterişli han ve çarşılarla donatılmış olan, Halep, Hindistan ve İran arasındaki ticari yolların geçtiği Musul, Şam ve Bağdat gibi kentler Diyarbakır'a çok uzak değillerdir. Bu kentlerin bölgeler arası ticaretin meydana geldiği önemli bir merkez olan Diyarbakır'a yakın olması nedeniyle Diyarbakır ile bu şehirlerarasındaki ekonomik ilişkilerin fazla olduğu, dolayısıyla Diyarbakır'da da önemli ölçüde ticari bir canlılığın var olduğu söylenmiştir¹⁵⁵.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Diyarbakır şehrindeki ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirlerin, bazı düşük miktardaki zirai vergiler hariç tamamı padişah haslarına (Hassa-yı Hümayûn) tahsis edilmiştir. Şehirdeki ekonomik faaliyetlere ait rakamlar değerlendirildiğinde % 90'ını ticari gelirlerin oluşturduğu, bunu % 5,3 ile tarım ve hayvancılığın, % 4,7 ile endüstrinin (kumaş ve iplik boyacılığı, darphane gelirleri, mum yapımı, deri işlenmesi gibi) takip ettiği görülmüştür¹⁵⁶. Yine çinilerin pazarlandığı Suk-i Taban adındaki çarşıdan şehrin çinicilikte ileri olduğu anlaşıldığı gibi şehirde boyahane, başhane, debbağhane, kirışhane, macunhane, bozahane gibi işyerleri de bulunmaktaydı¹⁵⁷. Konuyu ayrıntılandırmak gerekirse 16. Yüzyılın başında (1518) yedi çeşit olan ve yalnızca 310.100 akçe tutan ticari gelirler, yüzyılın ikinci yarısında (1564) on üç çeşide ve 6700932 akçeye yükselmiştir¹⁵⁸. Endüstriyel bakımdan Darphane, bir ara kapatılmış olsa da XIX. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür¹⁵⁹.

Evliya Çelebi'nin gözlemlediği Diyarbakır'ın toprağı bereketli, ürünleri kaliteli ve çeşitlidir. Nahiyelelerinden yedi tür iri taneli buğday, arpa, bakla ve itibarsız fasulye yetişmiştir. Diyarbakır kavunu da meşhurdur¹⁶⁰. Dicle nehri ile surların arası bahçelerle kaplıdır. Bu bahçelerin en meşhuru bugün olduğu gibi Evsel Bahçeleri'dir. Bostanlarında kavun (şüphesiz karpuz) ve tarlalarında buğday ve pamuk yetiştirilmektedir¹⁶¹.

¹⁵⁴ **Günay**, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 68.

¹⁵⁵ **Günay**, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 69.

¹⁵⁶ **Acun**, "16. Yüzyılda Diyarbakır...", s. 203.

¹⁵⁷ **İlhan**, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 49.

¹⁵⁸ **Acun**, "16. Yüzyılda Diyarbakır...", s. 203.

¹⁵⁹ **Yılmazçelik**, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır...", s. 236.

¹⁶⁰ **Okumuş**, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...", s. 25.

¹⁶¹ **İlhan**, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır...", s. 51-52.

Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan insanlar genel manada kırsal alanda yaşamıştır. Bu insanlar kendi köylerine karşı sorumluluk duymuşlardır. Bu nedenle köyler ve köyde yaşayan insanlar, dışarıdan çok fazla yardıma muhtaç olmadan kendi kendilerine yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Eski Mezopotamya uygarlıklarından XX. yüzyıla kadar tarım ekonomisinin esas üretim vasıtası kuru-ziraat ile buğday-arpa ekimi, bir çift öküzle çekilen sapan olmuştur¹⁶².

Bölgenin dağlık bir yapıya sahip olması, hayvancılık için oldukça iyi bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle Diyarbakır'da hayvancılık oldukça yaygındı ve tarımla iç içe varlığını devam ettirmiştir. Kentlerdeki et ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak salhanelere her yıl çok sayıda koyun getirilmiştir. Osmanlı başkentinin talebi ve büyüklü-küçüklü taşra merkezlerinin ihtiyaçları arasında belirgin bir rekabet bulunmaktaydı. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerin et ihtiyacı da hayvan yetiştiriciliğinin bol olduğu yerlerden karşılanmaktaydı. Bu büyük şehirlerin et ihtiyacını karşılamak amacıyla içerisinde Diyarbakır'ın da bulunduğu bazı şehirlerden canlı hayvan gönderilmesine ilişkin merkezi idarenin talebinin bulunduğu bilinmektedir¹⁶³.

Diyarbakır'da önemli uğraşlardan birisi de ipek böcekçiliği olmuştur. Diyarbakır'ın merkez Kulp, Silvan ve Lice ilçelerinde yapılmıştır. Yetiştirilen ipek böcekleri dut yapraklarıyla beslenen Bağdat cinsidir. Kozalarda elde edilen ipeklerle Mantin denilen ipekli ve sırmalı kumaşlar, mendiller, puşular dokunurdu.¹⁶⁴

Diyarbakır'da işlenen kılıç, hançer, bıçak ve kuyumcu işleri, kırmızı bezi, gül-şeftali sahtiyanı, papucu, mesti ve çizmesine paha biçilemez. Diyarbakır'da erkeklerin meslek ve kazançları bağlamında halkın çoğunun tüccar olup zengin bezirgânları vardır. Halkın bir kısmı memur, bir kısmı sanat ehlidir¹⁶⁵.

Çelebi, Diyarbakır'da ekonomik hayatın temel parametreleri olarak tarım, ticaret ve zanaatı göstermiştir. Bununla birlikte ekonomik hayat çerçevesinde önemli yardımlaşma kurumları olarak imaret ve hanlar hakkında da bilgi vermiştir. Ayrıca pek

¹⁶² **Günay**, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 98–99.

¹⁶³ **Günay**, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...*, s. 110–111.

¹⁶⁴ **Beysanoğlu**, *Bütün Cepheleriyle...*, s. 268.

¹⁶⁵ **Okumuş**, “Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde...” , s. 25.

çok meslek ve sanat erbabının yanında tüccarların da kaldığı bekâr odalarından bahsetmiştir¹⁶⁶.

1927 yılı verilerine göre Diyarbakır'da nüfusun büyük bir kesimi tarım sektöründe çalışmaktaydı. Bunun bir nedeni Diyarbakır'ın Adana ile Tarsus'un mevsimlik tarım işçisi ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmasıdır. Ama tarım yapılacak yerlerin az olmasından ötürü hayvancılığın da öne çıktığı görülmektedir. Denilebilir ki tarımsal üretimde tahıl üretimi ve hayvancılıktan sonraki en önemli faaliyet alanını bağcılık ve üzüm yetiştiriciliği ile ipek böcekçiliği oluşturmuştur. Sanayi ve ticaret, tarım istihdamından sonra gelmekteydi. Diyarbakır sanayinde öncelikli sektör tarıma dayalı sanayi ve sonrasında da dokuma sanayidir¹⁶⁷.

Diyarbakır'da çok canlı olan ticari hayat, Mısır meselesi sebebiyle XIX. yüzyılın ilk yarısında Suriye'de ve Anadolu'nun güneyinde çıkan çatışmalardan dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu meseleden dolayı bölgede asayişin de büyük ölçüde bozulduğu görülmüştür¹⁶⁸.

Diyarbakır uzun harp senelerinde büyük sarsıntılar geçirdikten sonra yeniden kalkınmaya başlamıştır ki bunda en önemli katkı 22 Ekim 1935 tarihinde demir yolunun Diyarbakır'a ulaşmasıdır¹⁶⁹.

¹⁶⁶Okumuş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde..." , s. 26.

¹⁶⁷Öğüt, Çadircı, "Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır'da..." , s. 150-160.

¹⁶⁸Günay, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da...* , s. 70.

¹⁶⁹Darkot, "Diyarbakır", s. 605.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK-ETNİSİTE-ULUSAL KİMLİK

Milliyetçilik kavramı sosyal bilimlerin incelemiş olduğu, üzerinde ise çok yoğun tartışmaların yapıldığı ortak bir fikir birliğine varılamadığı kavramlardan birisi olmuştur. Kimi düşüncelere göre milliyetçilik, olumsuzluklar meydana getirirken, kimi düşüncelere göre ise çok önemli değerlerin kaynağı olarak gösterilmiştir. Milliyetçilik kavramının içeriğini oluşturan unsurları kavramaya çalışan insanlar çok farklı özellikler ile karşılaşmıştır. İçeriğini oluşturan unsurlar hakkında objektif bir şekilde ortak unsurlar gösterilememiştir. Bu farklılaşmanın sebebi ise milliyetçiliğin adlandırılmasındaki sübjektif tanımlamalar, göreceli olarak ortaya atılan anlamlar olmuştur¹⁷⁰.

Ulus-devlet, milliyetçilik etniklik gibi hareketlerinin günümüz dünyasında siyasal, ekonomik alanlardan sosyal-kültürel alanlara varıncaya değin birçok alanda etkisini hissettirmesiyle sosyal bilimlerin birçok bilim dalı da bu kavramlar üzerinde araştırma ve inceleme faaliyetleri yaparak kavramların tanımını yapmaya çalışmışlardır. Milliyetçilik kavramı hakkında çalışan bu bilimler ortaya farklı tanımlar koymuşlardır. Ortaya konulan tanımlarda ait olunan ulusal kimliğin özellikleri yanı sıra kişisel özellikler de etkili olmuştur. Kimi aydınlar, milliyetçilik anlayışını sınıflandırmışlar iyi, kötü, insancıl milliyetçilik gibi çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Diğer yandan ise milliyetçilik, kötü, entegral, tepeden inmece, totaliter veya irredentist olarak sunulmuştur¹⁷¹.

2.1. Milliyetçilik

2.1.1. Millet

Millet bir insan topluluğu çeşididir. Aile, aşiret, kavim ve toplulukların üstünde oluşan ve siyasi yönü ağır basan bir topluluktur. Millet (veya kavim) kavramı daha İslamiyet'ten evvel Tevrat ve İncil'de mevcut olduğu gibi Kuran'da da 15 kez

¹⁷⁰ Abdulvahap Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, 2014, s. 132.

¹⁷¹ Akıncı, Milliyetçilik Kuramları... , s. 132.

anılmıştır. Millet terimi dini kimliğe ağırlık vermesine karşın, kavim daha fazla toplumsal ve etnik kimliği vurgulamıştır¹⁷².

Nation, İngilizce bir kelime olup millet anlamına gelmiştir. Nation kelimesi Latince *doğmak* manasında kullanılan *nasci* fiilinden türemiştir. Latince *nationem* şeklinde *soy* veya *ırk*'ı belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Kan ve soy birlikteliği anlamını taşıyan bu kelime zaman içerisinde anlam değişikliğine uğrayarak, millet anlamına dönüşmüştür. XVII. yüzyılda ise millet kelimesine paralel olarak etnik çeşitlilik, bağımsızlığı vurgulamak amacıyla kullanılmıştır¹⁷³.

Milletin asıl ve literatürdeki kullanım anlamı politiktir. Siyasi olarak Amerika ve Fransız ihtilallerinde olduğu gibi halk ile devleti birbirine yaklaştıran *Ulus-devlet*, *Birleşmiş Devletler* veya 21. yüzyıl sonlarında devlet başkanlarının söylemlerindeki anlamıyla kullanılmıştır. Amerikan, siyasi politikacılar söylemlerinde millet kavramını eyaletlerde yaşayan insanların merkezîyetçi ve üniter yaklaşımlar fikrinin oluşturmasından uzak tutmak amacıyla *halk*, *birlik*, *konfederasyon*, *ortak ülkemiz kamu*, *“kamu ferahı*, ya da *topluluk* gibi söylemleri kullanmayı tercih etmiştir¹⁷⁴.

Joseph Stalin'in tanımına göre millet; *tarihi süreç içerisinde tarih, toprak, ekonomik ilişkiler, kültürel unsurlar ile ortak değerler etrafında buluşmuş olan psikolojik düzen içerisinde bir araya gelmiş insan topluluklarıdır*¹⁷⁵.

Ziya Gökalp ise milletin tanımını; *Millet, aynı ırk ve kavimden gelen insanların aynı coğrafyada kendi iradeleriyle bir siyasi yapı oluşturmaları değildir. Milleti oluşturan asıl unsurlar dil, din, ahlaki bakımından ortak bir yapı meydana getirmeleriyle aynı eğitimi almış insanların oluşturduğu topluluktur*¹⁷⁶ şeklinde tanımlamıştır.

¹⁷² Kemal **Karpat**, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 12.

¹⁷³ Emre **Yıldırım**, “Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 12, S. 28, 2016, s. 125.

¹⁷⁴ E. J. **Hobsbawam**, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “program, mit, gerçekçilik”*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2006, s. 34.

¹⁷⁵ Umut **Özkırımlı**, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 15–16.

¹⁷⁶ Orhan **Türkdoğan**, *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996 s. 29.

Bir topluluğun millet olabilmesi için;¹⁷⁷

1) Cemîa (klan) bir süre içinde bir kavimden yalnız küçük bir kısmının siyasi bir topluluk halini alması,

2) Câmîa, muhtelif kavimlere ve dinlere mensup klanlar karışımı (feodal beyler ve imparatorluklar gibi),

3) Nihayet zamanla camiaların dağılımıyla imparatorlukların içinde dil ve milli kültür bakımında ortak özellikler taşıyan camialar sosyal surette birleşerek ortak vicdana ortak mefkûreye malik olduktan sonra artık uzun müddet tabilik halinde kalamaz. Er geç, siyasi bağımsızlığını elde ederek, siyasi bir topluluk haline girer. İşte ancak bu bütünlüğe ulaşmış, birleşmiş ve bağımsız topluluğa cemiyet adı verilir. Bu cemiyetlere aynı zamanda millet adı da verilir.

Hilmi Ziya Ülken' de milletlerin oluşumunu üç umumi tipte toplamıştır. Bunlar:

1) Tarihi merkezileşme milletleri,

2) İktisadi parçalanma milletleri,

3) Siyasi parçalanma milletleri şeklinde sınıflandırmıştır¹⁷⁸.

Hilmi Ziya Ülken aynı zamanda ırkın tanımını da yaparken şunları ifade etmiştir: *“Antropolojik ve filolojik vasıflara göre kurulmuş mücerret bir zümredir. Renklere kafataslarına, saçlara, kan gruplarına göre yapılan türlü tasnifler tamamen birbirine uymamaktadır. Bununla beraber, siyasi ve iktisadi endişelerle zaman zaman ırk kavramı bir istilâ, birleşme veya kurtuluş vesilesi olarak kullanılmış ve milletle karıştırılmıştır. Kavim, muayyen bir vatana yerleşmemiş; ortak bir tarih şuuru ile ayrı bir kültür yaratmamış olan göçebe veya yerli dil ve soy birlikleridir”*¹⁷⁹.

Aynı kavimden birçok millet doğabileceği gibi, birkaç kavmin birleşmesiyle de bir millet vücuda gelebilir. İngilizler, Anglosakson, Norman kavimlerinin; Almanlar, Cermen'i Slav, Latin; Birleşik Amerikalılar Anglosakson, Latin yerli kavimlerin karışmasından doğmuştur. Buna karşılık olarak Latin kavimleri parçalanarak Fransız, İtalyan, İspanyol; Cermen kavimleri bölünerek Alman, Danimarka, Hollanda milletlerinin doğmasına sebep olmuştur. Kavim milletin doğuşunda hammadde

¹⁷⁷ **Türkdoğan**, *Değişme-Kültür...*, s. 31.

¹⁷⁸ Hilmi Ziya **Ülken**, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 174.

¹⁷⁹ **Ülken**, *Millet ve Tarih...*, s. 179.

vazifesini görür ve ondan tamamen ayırdır. Her cemiyet gibi millet de içtimai tabalardan mürekkeptir. Bunların arasında tezat ve tamamlanma ilişkisi vardır. Millet, kendisinden geniş ve kendisinden dar olan zümreler arasında modern medeniyetin temeli olan hakiki cemiyettir¹⁸⁰.

Millet kavramı genellikle bağlılık ve sevgi odağı olarak şekillenen, ortak bir soya tarihe, kültür ve dile sahip bir insanlar grubuna işaret eder. Millet bağımsız yurdu olan teşkilatlı bir topluluktur. Millet, bir var olma şuurunun ifadesidir. Milletler binlerce yılın geliştirip şekillendirdiği sosyal varlıklardır. Dolayısıyla millet soyla, budunla, coğrafya ile siyasetle ilgili bir topluluk değil; din, dil, ahlak ve estetik bakımından ortak olan, yani ortak duygular taşıyan, aynı terbiyeyi almış bireylerden oluşan kültürel bir topluluktur. Bu anlamda Ziya Gökalp, ortak duygular, ülküler, sınırlar etrafında toplanan belirli bir toplumu ulus olarak tanımlar ve bu bağlamda milletin oluşması için de, ulusal bir ülkü oluşturulması ve sınırların belirlenmesi gerektiğini savunur. O halde ulus, maşeri vicdanı olan cemiyete denir. Ortak ahlaki, hukuki, siyasi değerler maşeri vicdanı oluşturur. Ulus, sosyal dayanışmaya sahip hakiki bir şahsiyettir. Bu hal kalp ile tasdik, dil ile ikrar edilmelidir¹⁸¹.

John Stuart Mill, milleti oluşturan unsurları sadece ortak milli duygular olarak ifade etmekle yetinmemiş, bunun yanında insanların aynı çatı altında yönetilmeyi istemelerini, bu yönetiminde yalnızca kendilerinin ya da kendi içlerinden bir kısmının yönetiminde olmasının istediklerini söylemiştir¹⁸².

Millet=devlet=halk ilişkisi zorunlu olarak milleti bir toprak parçasına bağlamıştır. Devletlerin yapısı ve tanımında yer alan unsurlarla üzerinde yaşadıkları toprak parçası arasında kuvvetli ilişkili yer almıştır. Birden fazla etnik grubun aynı toprak parçası üzerinde yaşamasından dolayı pek çok ulus devletin ortaya çıkacağını göstergesiydi. Kaldı ki halkların kendi kaderini tayin etmesi ilkesinin kaçınılmaz sonucu buydu. 1795 tarihli Fransız Halklar Bildirgesinde şöyle denmektedir: *Kendisini oluşturan bireylerin sayısı ve üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğü ne olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir. Bu egemenlik diğer insanlara devredilemez*¹⁸³.

¹⁸⁰ Ülken, *Millet ve Tarih...*, s. 180.

¹⁸¹ Erdi Aksakal, "Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54, Haziran 2015, s. 206.

¹⁸² Hobsbawam, *1780'den Günümüze Milletler...*, s. 34.

¹⁸³ Hobsbawam, *1780'den Günümüze Milletler...*, s. 35.

Milleti oluşturan ortak unsurlar halkçı-devrimci bakış açısına göre etnik köken, dil ve benzeri olmamıştır. Pierre Vilar'ın aktardığı üzerine milli halkı oluşturan unsurlar, ayrıcalığa karşı çıkılarak ortak yararda buluşmayı ortak yararı ortaya koymuştur. Amerikalıların 1800 yılından önce millilik kavramını ortaya koymak amacıyla kullandıkları kavramda bu anlamda olmuştur¹⁸⁴. Devrimci millet kavramını 19. yüzyılda kuram temsilcileri arasında şiddetli tartışmalar yaşanmasına sebep olan etnik köken, ortak dil, din, toprak parçası ve ortak tarihsel anılar gibi ölçüt çevresinde tanımlamış bir topluluğa ulus devletler kurmayı amaçlayan, diğer milliyetçi, düşüncelerle karıştırmamak gerekir.

Diğer yandan etnik bir grubun niteliklerini sıralayacak olursak şöyle sıralayabiliriz:

1. Kolektif bir özel ad
2. Ortak bir soy miti
3. Paylaşılan tarihi anılar
4. Ortak kültürü Farklı kılan bir ya da daha fazla unsur
5. Özel bir “yurt ”la bağ
6. Nüfusun arasında yer alan dayanışma duygusu yer almıştır¹⁸⁵.

Etnik grupları Horowitz, aynı etnik gruptan oluşa, efsanelerde geçen ve ortak atadan gelen geniş bir aile meydana oluşturmuş, birbirine güçlü bağlarla bağlanmış olan süper-ailelere benzetmiştir. Mitolojilerde yer alan bu millet ve aile bağlarını tekrardan ortaya çıkartarak etnikliğin hayatta kalmasını sağlamıştır¹⁸⁶.

Milletin tek olduğu ve asla parçalanamaz olduğu düşüncesi ne kadar öne çıkarılırsa çıkarılsın içerisinde yer alan heterojenlik yüzünden birçok problemi de ortaya çıkarmıştır. Klasik dönemde milleti anlayabilmek için milleti oluşturan unsurları, 19. yüzyılda merkezi bir yapıya sahip olsalar dahi bu merkezîyetçilik anlayışı oldukça sınırlı kaldığını akıllardan çıkartmamak gerekmektedir¹⁸⁷.

¹⁸⁴ **Hobsbawam**, *1780'den Günümüze Milletler...*, s. 36.

¹⁸⁵ Anthony D. **Smth**, *Milli Kimlik*, çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 42.

¹⁸⁶ **Smth**, *Milli Kimlik...*, s. 43.

¹⁸⁷ **Hobsbawam**, *1780'den Günümüze Milletler...*, s. 37.

Millet oluşturma ve siyasi bir yapı ortaya koyma süreci aşamasında birçok unsur birlikte yer almıştır. Bu unsurlar gerek objektif gerekse sübjektif özellikler göstermiştir. Ulus-devletler, siyasal, ekonomik, kültürel alanlarda gerçekleşen arzu ve isteklerin bir araya gelmesiyle oluşan ortak yaşama amacı milletlerin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Milleti ve ulus-devleti oluşturan unsurlar tarih, kültür, dil gibi ortak değerlerden daha ziyade, üzerinde yaşadığı toprak parçasıyla arasındaki ilişkisi olmuştur. Devletler siyasal kurumlardan oluşurken milletler siyasal ve kültürel olgulardır. Milletler, bir ülke, dil ya da din gibi objektif özelliklere, milli bilinç ile kendini topluma adanmak duygusu gibi sübjektif özelliklere sahiptir¹⁸⁸.

Milletin çeşitli tanımlarına bakıldığı zaman, benzerliklerin fazlalığına vurgu yapıldığı ve olabildiğine homojen bir kitleden bahsedildiği görülmüştür. Ancak tanımlardan da anlaşılacağı üzere, millet olmak için dil, din, tarih ve benzeri gibi benzerliklere sahip olmanın yanında milleti millet yapan asıl unsur, bir olmak şuurudur. Bunlar sağlanmamışsa, tek başına homojenitenin bir değeri görülmez¹⁸⁹.

2.1.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik bugün Türkiye’de çoğu kez ulusçuluk ismiyle anılmaktadır. Moğolca ulus kelimesinden türeyen ulusçuluk kelimesi, belirli bir topluluğu ve topluluğun yaşadığı alanı karşılamaktadır. Bugün millet ve milliyetçilik anlayışı 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan modellere uygundur. Mevcut birçok dil, tarih, gelenek, ortak kültür gibi somut unsur, milliyetçilik propagandası ile güncelleştirilerek milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan bağlar haline sokulmuş ve bir nevi ilahileştirilmiştir. Milliyetçilik adeta dinin yerini almıştır¹⁹⁰.

Milliyetçilik, Milletlerin ekonomide, iç ve dış politikada ve kültürel alanda kendi değerlerine ve çıkarlarına sistemli ve şuurlu bir biçimde sahip çıkmaları şeklinde açıklanmaktadır. Bir başka ifade ile milliyetçilik, kanda kafatasında değil de mensubiyet duygusunda, acılı ve sevinçli günlerin paylaşımında milli sembollere katılabilmeye kültürel unsurlarından pay ve zevk almaktır. Bunların dışında Erol Güngör

¹⁸⁸ Yıldırım, “Millet ve Milliyetçiliğe Dair”, s. 126.

¹⁸⁹ Aksakal, “Modernist Milliyetçi Kuramlar” ... , s. 207.

¹⁹⁰ Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet...* , s. 11.

milliyetçiliğin en temel sosyal gerçekliği olduğunu ve milli tarih şuuru etrafında toplanmanın adı olduğunu öne sürmüştür¹⁹¹.

Milliyetçilik fikrinin ortaya çıkışması milli tarihin doğuşuna da neden olmuştur. Ortaya çıkan tarih anlayışı tarafsız bilgilerden daha çok mitolojik efsanelerden, kişisel düşüncelerden, hayallerden oluşmuş olsa bile aynı görevi görmüştür. İnsanları millet adı verilen bütünün parçaları olduğuna inandırmak insanlar arasında birlik ve beraberlik duygusunu oluşturmuştur. Bu tarih anlayışı milli karakter gösteren sosyal düzeni, yasal ve haklı olduğunu göstermek amacını taşımıştır¹⁹². Milliyetçi fikirleri savunanların milli tarih bilinci o millet oluşturan insanların milli benliğe sahip olan insanlar olmalarını sağlamış, bu bilinç ise ortak bir tarihi geçmişe sahip olanların bir araya gelerek çalışmasıyla güçlü bir gelecek fikrini oluşturmuştur Milli tarih bilinci, milliyetçi fikrinin temelini oluşturmuştur. Milli bilince en çok karşı çıkanlar milliyetçilik fikrinin karşısında olanlar olmuştur. Bunun en güzel örneği ise Sovyetler Birliğinde görülmüştür. Sovyetler Birliğinde milli tarih unsurlarını oluşturan, sanat, dil, edebiyat, tarih anlayışların yasaklanmıştır¹⁹³.

Milliyetçiliği teşkil eden asıl unsur tarihin yorumlanması ve yapılan yorumlamalara bağlı olarak ortaya çıkan pratikler olmuştur. Milletler hayatı tarih anlayışından ibaret, hayat tecrübesi denilince ise kültürel değerler olarak algılamışlardır. Tarih ile Millet ile arasında ilişki milliyetçilik açısından iki önemli nokta teşkil etmiştir. Bunlardan birincisi tarihin millet hayatında çok önemli bir tarafsız yerinin olmasının yanı sıra tarihin millet için asıl önem taşıması göreceli anlam taşıması olmuştur. Bir topluluğu oluşturan insanlar ortak bir tarihi geçmişe sahip olamasalar dahi kendilerini tarihi bağlara sahip kişiler olarak hissedebilir veya ortak geçmişi olan insanlarda bunun tersi olarak kendilerini ayrı birer topluluk olarak saymış olabilirler. Bu birinci anlamdaki millet tarih arasındaki ilişkisine *Tarih Şuuru* adı verilmiştir. Tarih şuuru, millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleridir. Milliyetçi siyasetçiler, bilim adamları ve düşünürler, sanatçılar kendi camialarında böyle bir bilinç oluşturmayı

¹⁹¹ Mustafa **Talas**, *Çok Kültürlük Kıskaçında Ulus Devlet ve Türkiye*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 100.

¹⁹² Erol **Güngör**, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul 1996, s. 74.

¹⁹³ **Göngür**, *Kültür Değişmesi...* , s. 75-76.

kendilerine görev bilmişlerdir. Bunun sebebi ise insan topluluklarını millet haline getiren unsur onları bir millet olduğu inandırılmasıyla gerçekleşmiştir¹⁹⁴.

Meydana gelen milliyetçilik hareketlerinin ortak özelliklerinden biri hatta en çok dikkat çekenini ise halkçılıktır. Milliyetçiliğin gerçek gayesi ise geniş toplulukların özgür iradelerine dayanarak bağımsız bir siyasi teşekkül ortaya koymak ve bu siyasi birlik içinde milli kültür yaratmak olmuştur. Milli kültürün ortaya çıkışı ile birlikte milli devlete geçildiği durumlarda görülmüştür. Siyasi bütünlük ve kültür birliği yoluyla modern bir topluluk haline gelme çabası bütün milliyetçi hareketlerin vazgeçilmez programı olmuştur. Hazırlanan bu programın siyasi rejimle ilgili yönü olduğu gibi milli kültürle ilgili amaçlarını halka dayandırarak modernleşme karakteri yaratmıştır. Milliyetçilik bütün bu özelliklerinden dolayı halkçılıktan ayrı olarak düşünülemez¹⁹⁵.

Milliyetçilik, bir burjuva ideolojisi olup, insanları toplumsal olarak bir arada tutmaya yarayan çağdaş bir tutum ögesidir. Milliyetçiliğin üç temel özelliği vardır:

- 1) Milliyetçilik, tarihsel süreç içinde oluşmuş aidiyet duygusudur.
- 2) Milliyetçilik, toplumu oluşturan bireyleri biz bilincine yükselten bir ideolojidir.
- 3) Milliyetçilik keza bir harekettir.

Milliyetçiliği belirleyen *Biz* duygusu, ancak *Onlar*'ın var olduğu bir ortamda oluşur. *Onlar* olmadan *Biz* duygusunun oluşması mümkün değildir. *Biz* duygusu *Onlar*'a karşı koymak verecekleri zararları önlemek, denetim altına alarak *Biz* varlığını sürdürmek ve güçlendirmek için gerekli olduğundan milliyetçilik bir harekettir¹⁹⁶.

Milliyetçilik, Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde gelişen bir kavram olarak toplumların yaşamına girmiştir. Aydınlanma çağı, Rönesans hareketinin sonucunda skolastik düşüncenin ortadan kaldırılmasıyla aklın ön plana alınarak doğayı, insanı ve toplumu akılcı bir biçimde ele alan bir çağdır. Aydınlanma çağının özelliği ise; insanı kul olarak algılayan cemaat anlayışının yerine millet etnisitesini ortaya koyarak milliyetçilik ideolojisini benimsemektir, devlet erkinin tanrısal iradeye dayandığı düşüncesini reddederek, bu erkin ulusa dayandığını ve ulusal irade oluştuğunu

¹⁹⁴ **Güngör**, *Kültür Değişmesi...*, s. 78–79.

¹⁹⁵ Erol **Güngör**, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1995, s. 23.

¹⁹⁶ Tarık Ziya **Ekinci**, *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul 2004, s. 19.

algılamaktır. Evrensel hukukla bütünleşen hukuktan yana olmaktır. Ulusal dili savunmak başlıca özellikleri olmuştur¹⁹⁷.

Milliyetçilik kapitalist ilişkilerin belirlediği modern çağın toplumsal insanını türdeşleriyle bir arada tutmaya yarayan çağdaş bir aidiyet duygusudur. Milliyetçilik aynı zamanda kaynaklandığı toplumun bireylerini ortak biz bilincine yükselten ideolojidir. Bireyler bu biz duygusu için ölür, öldürür, her türlü özveriye severek katlanırlar. Biz duygusu sadece onların olduğu ortamda oluşabilir. Klasik anlamda milliyetçilik, iç dinamiklerle oluşan uluslaşma sürecinde ortaya çıkan ve bireyler arasında tutunum gören işleve sahip olan ideolojidir¹⁹⁸.

Milliyetçiliğin birçok değişik tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımlamalar birbirine bazen paralellik gösterirken bezen de tamamen birbirinden zıt tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin Karl Popper, milliyetçiliği toplumların kurulmasında en büyük sorunlardan biri olarak tanımlarken, Diğer yandan Karl Deutsch ise milliyetçiliği, siyasi gelişmenin ve toplumsal gelişmenin ulaşmış olduğu en üst seviye olarak ifade etmiştir. Dünyanın tamamının ise açık toplum olmasında en önemli koşulun bu gelişmeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Fransız Devriminden sonra gelişen milliyetçilik, evrensel değerleri oluşturarak özgürlük hareketlerine katkıda bulunan bir öğreti aracı olarak kullanılırken daha sonraki dönemlerde ise ortaya çıkan faşist uygulamalar ile olumsuz yüzünü ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik toplumdaki çeşitlilik ve farklılığı ortadan kaldırmayı amaçladığı için, çeşitliliği savunan asimile politikalarının önünde yer alan gruplar tarafından reddedilmiş, baskıcı bulunmuştur¹⁹⁹.

Milliyetçilik, insanların doğduğu topraklara bağlılığını ifade eden ve doğuştan her insanın içinde bulunan yurtseverlikten farklı bir anlamı taşımıştır. Bu farklı anlamlarda tanımlanan milliyetçilikler ise; Topluluklar arasında ortaya çıkan biz'lik duygusu, Siyasi iktidarlar tarafından ortaya atılan ideolojik tutunum, oluşan ideolojik duyguyla milleti ve örgütlenen ulusal devleti yüce sadakat odağı olarak gösterilerek yönlendirilmeye çalışan toplumsal hareket olarak gösterilmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁷ **Ekinci**, *Millet, Milliyetçilik, Devlet...*, s. 22–23.

¹⁹⁸ **Ekinci**, *Millet, Milliyetçilik, Devlet...*, s. 88.

¹⁹⁹ **Akinci**, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 132.

²⁰⁰ Baskın **Oran**, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, s. 871.

Milliyetçilik kavramı politik ve bilimsel alanlarda farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kavram bazen bir bağımsızlık savaşını anlatırken, bazen de değişik etnik unsurlardan oluşan gruplara karşı yürütülen baskı ve sindirme politikası anlamında kullanılmıştır. Bazen sağ, bazen de sol bir ideolojik hareket olarak karşımıza çıkmıştır²⁰¹.

Milliyetçilik kavramı Faşizm ve Nazizm akımlarını çağrıştırmıştır. Gerçekte ise milliyetçilik bir kültür hareketi olmuştur bu yüzden ırkçılığı reddetmiştir. Milliyetçilik halka dayanan bir siyasi hareket olmasından dolayı da otoriter idare sistemlere daima karşı çıkmıştır. Dogmatik dini bir kitabı ve peygamberi olan bir doktrin olmadığı için milliyetçiliğe karşı genel itirazlarda bulunmakta doğru olmamıştır. Milli gücünü artırmış bir ülkede baskın bir siyasete olanak sağlarken, bir başka ülkede bağımsızlık hareketlerinin kaynağı olarak ortaya çıkabilir, bir başka memlekette ise kültür ve medeniyet hareketi haline dönüşmüştür²⁰².

Literatür de genel olarak yer alan görüşe göre, ideolojik olarak ortaya çıkan milliyetçilik, modern tarihsel ve toplumsal koşulların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Modern dönem milliyetçilik söylemini üretmiş ve milliyetçilik, siyasi birliktelik oluşturmada ulus-devletlerin kimliği olarak ortaya çıkmıştır. XIX. ve XX. yüzyılı milliyetçiliğin altın çağını yaşadığı dönem olarak da önce Avrupa'da daha sonra dünyanın diğer yerlerinde yaşadığını göstermek genel kanı oluşturmıştır. Milliyetçilik, ilk olarak Avrupa merkezli modernite etrafında açıklanmaya çalışılmış, Ulus-devletlerin ortaya çıkış koşullarına bağlı olarak ortaya atılan sınıflamalar bu anlamda sınıflandırılmıştır²⁰³.

Milliyetçiliğin tarihsel süreç içerisinde gelişimi ise başlıca dönemlere ayrılmıştır. İlk dönem olarak 1918-1945 yılları arasında ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde milliyetçilik, sistematik olarak incelenmiştir. Milliyetçiliğin tarihsel bir gelişim süreci sonunda ortaya çıktığı söylenmiştir²⁰⁴.

Kohn, milliyetçiliği ikiye ayırmıştır: Birincisi, Batı isteğiyle ortaya çıkan milliyetçilik, İkincisi, Doğulu-organik milliyetçiliktir. Kohn, Amerika, Fransa ve İngiltere'de, ortaya çıkan milliyetçiliğin diğer yerlerde ortaya çıkan milliyetçiliklere göre daha akılcı, çoğulcu ve iyimser bir yapıda olduklarını öne sürmüştür. Bu ülkelerde ortaya çıkan milliyetçiliklerin toplum sözleşmesine dayanarak ortaya çıktıklarından orta

²⁰¹ Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları" ... , s. 133

²⁰² Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik...* , s. 110.

²⁰³ Yıldırım, "Millet ve Milliyetçiliğe Dair", s. 124

²⁰⁴ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s. 57.

sınıf hakların savundukları toplumsal ilerleme düşüncesini desteklemiştir. Diğer taraftan Doğuya doğru gidildiği zaman akılcılığın ve iyimserliğin yerini duygusallığın ve otoriterliğin aldığı görülmüştür. Daha çok Rusya ve Asya'nın geneline egemen olan bu milliyetçilik türünün kaynağı olarak orta sınıf halkın geri kalmışlığı gösterilmiş, gücünü ise aristokrasinin alt kesimleriyle etnelijensiyadan almıştır. Bu milliyetçilik türü folklorik öğeleri barındırmıştır. Kohn, toplulukçu ve bireyci olmak üzere milliyetçiliği ikiye ayırmıştır. Birinci kategori Fransa'yı, ikinci kategoriye Anglo-Sakson ülkelerini içermiştir²⁰⁵.

Louis Snyder ise milliyetçiliği tarihsel süreç içerisinde dört döneme ayırmıştır: 1815–1871 yılları *kaynaştırıcı milliyetçilik*, 1871–1900 yılları *dağıtıcı milliyetçilik*, 1900–1945 yılları *saldırgan milliyetçilik*, 1945- ? Yılları *Çağdaş milliyetçilik* olarak adlandırmıştır. Snyder, daha sonra 1968 tarihli eserinde coğrafi bir milliyetçilik anlayışını geliştirmiştir²⁰⁶.

İkinci dönem olarak 1945- 1990 yılları arası gösterilmiştir. Bu dönemde sömürge imparatorluklarının çökmesi ve eskiden Avrupalıların egemenliğinde olan bölgelerde yeni devletlerin kurulması, milliyetçilik çalışmalarında en yoğun ve en verimli dönemi oluşturmuştur²⁰⁷. Üçüncü dönem olarak ise 1990 yılında günümüze kader geçen süre gösterilmiştir. Bu dönemde ise klasik milliyetçilik tartışmalarının marjinal saydığı grupların deneyimlerini yok saymış, Etnik azınlıklar, siyahiler, kadınlar, sömürge sonrası toplumlar, bir kenara bırakılarak bunların yerine toplumda Irkçılık, göç, vatandaşlık, gibi konuların milliyetçilikle organik bağı sık sık gündeme gelmiştir²⁰⁸.

Milliyetçilikte coğrafi değerlendirmeler de yapılmıştır: milliyetçilik; liberal, sivil ve evrenselci anlayıştaki milliyetçilik Batı ülkelerine özgü bir anlayış olarak kabul edilmiş, tekelci, liberal olmayan, etniklik yapısı gösteren milliyetçilik anlayışı ise Doğu ülkelerinin milliyetçilik anlayışı olarak kabul edilmiştir. Birincisi, Özgürlükçü, daha açık olarak kabul edilirken ikinci türü ise zorlayıcı, bireyciliğin karşısında yer alan kapalı yapı olarak görülmüştür²⁰⁹.

²⁰⁵ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 58–59

²⁰⁶ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 59.

²⁰⁷ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 60.

²⁰⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 67.

²⁰⁹ Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek, Kuramlar ve Uygulamalar*, çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 13.

Milliyetçiliğin duygusal boyutunun kazanılmasında temel koşul, milliyetçiliğin ideolojik olarak anlaşılabilir, sade olması, kitleler tarafından rahatça benimsemesi olarak gösterilmiştir. İnsani duyguların arasında yer alan kardeş, baba, anne gibi besledikleri sevgilerde olduğu gibi milliyetçilikte insanların duygularına hitap etmiştir. Bu yüzden milliyetçilik rasyonel olma ihtiyacı beslememiştir. Milliyetçilik, insanların geçmişte yaşamış oldukları başarı duygularını ve geleceğe dair idealist düşüncelerini beslemiştir. Bu çerçevede milliyetçilik ezililik düşüncesi ve ebedilik iddiası üzerine kurulmuştur. Her milliyetçilik fikri, toplumlarda daha önceden oluşturmuş milliyetçilik duygusu üzerine inşa edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bu duygular, ortak yaşanan yaşantıların, birlikte paylaşılan acıların, ortak düşman ve oluşan tehditlerin bertaraf edilmesinde yaşanan mücadelelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Milliyetçi fikirler bu düşünceleri besleyerek büyümüşlerdir. Milliyetçiliğin geniş kesimler tarafından benimsenmesinin temel nedenlerinden biri ise herkes tarafından anlaşılabilir sadelikte olması ve duygusal tarafının ağır basması olmuştur. Milliyetçilik, toplumlarda duygusal reaksiyonların gösterilmesinde öncülük eden ve basit sade anlaşılır olanları tercih eden, karmaşık konulardan uzak duran toplumlar tarafından benimsenerek bilhassa gençler arasında yaygınlık kazanmıştır. Milliyetçiliğin bu özelliğinin, aksiyoner bir ideoloji olduğunu da açıklamıştır.

Milliyetçilik, toplumların kendilerine benzeyen diğer insanlarla bir araya gelmesi sonucu güç oluşturarak kendilerini güvenceye almaları tarihsel süreç içerisinde sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. İnsanlar bir gruba girdiklerinde veya kendilerini bir gruba kabul ettirdiklerinde en temel duygusal ihtiyacı aidiyet duygusunu tatmin etmiş olmaktadır. Bu grup aidiyeti sadece gruba ait olan çizilmiş olan sınırları kesin olarak çizmekle gerçeklik kazanmıştır. Yoksa sınırlarının kesin olarak nereden başlayıp nerede bittiği belli olmayan bir aidiyetlik anlamını kaybetmeye mecbur olacaktır. Bundan dolayı her aidiyet duygusu bir bizler ve ötekiler ayrımını yapmaya mecbur kılmıştır.

Biz duygusu benzer özellikteki insanların bir araya gelmesiyle oluşturdukları grupların ortak özelliklerini dile getirirken, Ötekiler kavramı ise tam tersi olarak farklılıkları vurgulayan anlayışı oluşturulmuştur. Bu her iki kavramda grup içi dayanışmanın sağlanması açısından birlikte kullanılabilir²¹⁰.

²¹⁰Haldun Çancı, "Hızlı Dönüşümler Çağında, Milliyetçi Düşüncenin Kökenlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi", *Öneri Dergisi*, C. 9, S. 33, Ocak 2010, s. 223–224.

Ya da bazı durumlarda ortaya çıktığı gibi *biz*'i belirleyecek ortak değerlerin yok olduğu ya da yozlaşmaya ve aşınmaya başladığı durumlarda *ötekiler* 'in özelliklerinin farklılığı, iç dayanışmayı sağlamak veya yeniden güçlendirmek amacıyla sıkı bir biçimde vurgulanır²¹¹.

Milliyetçilik hareketi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, milli bir sorun olarak varlığını ciddi biçimde hissettirmiş, ardından, soğuk savaş yıllarının yaşanmasından sonra meydana gelen değişikliklere paralel olarak unutulmaya yüz tutmuştu. 1980'li yıllardan itibaren uluslararası siyasi yapıların dönüşümü, iki kutuplu klasik denge sisteminin çökmesi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan iletişim alanındaki gelişmeler birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Yaşanılan bu değişimlerle çok yönlü siyasi ilişkiler birbirinin içine geçmiştir. İstikrarsız bir siyasal yapının dünya siyasal sistemine egemen olmasına yol açarak milliyetçilik kavramında yeniden bir hareketlenmenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Milliyetçilik hareketlerine paralel olarak Yirminci yüzyılın sonunda, bölgesel çatışmaların hızlandığı, etnik ve dinsel kaynaklı savaşların dünya barışını tehdit ettiği bir dönem yaşanmaya başlanmıştır²¹².

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de milliyetçilik anlayışında ortaya çıkan değişiklik yapılmış olan İnkılâplarla beraber ortaya çıkan tarih anlayışıyla yaşanmıştır. Cumhuriyetçi anlayışta yer alan kişilerin milliyet temeline dayanan yeni bir Türkiye kurmak amacıyla yola çıktıkları için Türk tarihi araştırmalarını ve yayınlarını kendilerine bir devlet görev kabul etmişlerdir. Tarih içerisinde milli olmayan her şeye karşı (kendi millilik ölçülerine göre) karşıt bir tavır takınmışlardır. Öylesine ki Türk tarihinin İslam medeniyeti süreci içerisindeki gelişimini uzun bir kâbus olarak göstermişlerdir. İnkılâpçıların saltanatı yok sayarak İslam tarihinde olduğu gibi Osmanlı tarihine de karşı tavır almışlar her iki bölümü de yok sayarak Türk tarihi içerisinde tamamen çıkartmışlardır. Oysaki Türk milleti için asıl tarih eserleri ve hatıralarıyla canlı bir şekilde yaşayan tarih Osmanlı tarihi idi. Bu yüzden Türkiye'de milliyetçilik uğruna milli tarih tezine sarılanlar gerçekte bugün içinde bulunduğumuz milli tarih buhranının temellerini atmış oluyorlardı²¹³.

²¹¹ Çancı, "Hızlı Dönüşümler Çağında"... , s. 223–224.

²¹² Emre Yıldırım, "Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 6, Eylül 2014, s. 24.

²¹³ Güngör, *Kültür Değişmesi...* , s. 77.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde millet ve milliyetçilik anlayışının tarihi kökenlerinden sıyrılma, Osmanlı’yı yok sayma, 1923 ve özellikle 1925 tarihinden sonra ortaya çıkmış ve bu anlayış 1930’dan sonra daha da iyice artmıştır. Türk milletinin farklı diller konuşmasına rağmen ortak inanç ve ortak tarihe bağlı bir bütün oluşturduğu görüşü hâkimdi. Bu görüş Misak-ı Millîde de açıkça yer almasına rağmen bu görüş 1923’ten sonra değişmeye başlamıştır. Bu değişimin altında ise siyasi ve ideolojik sebepler yer almıştır. Saltanatın özellikle halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyet idarecilerinde halktan gelecek olası bir tepkinin oluşması yönünde korku yaratmıştır. Bu korkuyu gerek Meclis’te gerek kamuda yer alan bazı konuşmalar, yazılar ve olaylar daha da artırmıştır. Halifeliğin temsil ettiği dini birliğe karşı halkın beslediği inanç, idarecileri her zaman kuşkulandırmıştır. Yaşanılan bu endişeler, modernleşme anlayışını da doğal olarak etkilemiştir. Halkın modernleşme anlayışından beklediği refah, huzur, güven, özgürlük iken devlet idarecilerinin ve entelektüellerin bekledikleri modernleşme anlayışı da daha çok zihniyet, davranış ve felsefe değişimi olarak görülmüştür. Millet ve milliyet konusunu temelden etkileyen ana olay, 1930’da Serbest Fırka’nın kurulması olmuştur²¹⁴.

Ülke yöneticileri yeni devletin kurulmasıyla beraber Osmanlı devletiyle arasındaki bağlarını azaltma veya arasında bulunan ilişkiyi tamamen ortadan kaldırmak istemiştir. Bunun yerine ise aynı toprak üzerinde yaşayan farklı Müslüman gruplarını yakından kaynaştırıp dil bakımından Türkleştirerek gerçek manada modern bir millet yapma kararı vermiştir. Sonuçta inanç eksenli oluşup gelişen millet ve milliyet anlayışı geleneğine son verilmiştir. Modern devlet anlayışı olarak laiklik üzerine kurulu millet anlayışı kurma çabası içine girilmiştir. Bunun için hars üzerine kurulu Kültür Ocakları 1931’de kaldırılarak yerine bir Türk kültürü yaratacak Halkevleri 1932’de kurulmuştur. Tarih kongreleri gerçekleştirerek Orta Asya kökenlerini ön plana koyan yeni bir tarih tezi öne sürülmüştür buna paralel olarak Hititlerin ve Sümerlerin Türk oldukları iddia edilmiştir. Türk Tarihinin Ana Hatları ders kitabı olarak derslerde okutulmaya başlanmıştır²¹⁵. Tekin Alp 1937 yılında yayınladığı *Le Kemalisme* adlı kitabında Halk partisi programında ulusu oluşturan unsurların dil, kültür ve ülkü birliği

²¹⁴ Karpaz, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet...*, s. 46–47.

²¹⁵ Karpaz, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet...*, s. 48.

olduğuna işaret etmiş, bu yeni kavramların ırka ve dine dayalı eski milliyetçilik kavramlarının yerini aldığını belirtmiştir²¹⁶.

Türkiye’de milliyetçilik söyleyişlerinde ortak bir anlayış görülmemiştir. Değişkenlik göstererek birbirinden farklılaşmış bezense birbirinin içine girmiş, kimi zaman ise birbirine eklemlenmiş söylemler olarak ortaya çıkmıştır.. Tanıl Bora Türkiye’de beş farklı milliyetçi söylemi olduğunu ortaya koymuştur: Birincisinde, ulus inşa ve ebediliği misyonuna odaklanmış Kemalist resmi milliyetçiliktir. İkincisi, Kemalist resmi milliyetçiliğin sol iddialı bir değişkesidir; Türk milliyetçiliğinin vatan ve vatandaşlık bağına dayalı hümanist-evrenselci kolunu temsil eden bu milliyetçilik söylemi, modern ulusu laikliğin, kalkınmanın ve bağımsızlığın tarihsel öznesi olarak görür. Üçüncüsü, liberal bir perspektifle kurulan Batıcı, medeniyetçi milliyetçilik söylemidir; güçlü bir kapitalizmi, piyasa toplumunu milliyetçiliğin temel hedefi ve ulusun güvencesi olarak gösterir. Irkçı-etnisist Türk milliyetçiliği, Türkiye’deki milliyetçi söylemlerden dördüncüsüdür; kaynağını Türkçü-Turancı akımda bulur ve Türklüğü kültürel etnisite temelinde tanımlar Türkiye’deki milliyetçi söylemlerin beşincisi muhafazakâr milliyetçiliktir; dine, milliyetçiliğin asli unsuru konumunu veren bu milliyetçilik söylemi, geleneği, milliyetçiliğin yeniden inşa yolu olarak anlamlandırır. Bu milliyetçi söylemlerin her biri birbiriyle hem alışveriş hem de rekabet halindedir²¹⁷.

2.2. Ulus

Ulus kavramı çeşitlilik ve farklılık sunan, dinamik ve çok boyutlu bir olgudur. Ulus kavramını, Alman romantizmine dayanan etniklik kavramı ekseninde dönen ulus tanımlamalarından, Fransız milliyetçiliğinin benimsediği ulus tanımlamalarına kadar geniş bir yelpaze içerisinde incelemek mümkündür. Ulus kavramının ortaya çıkışını, tarihsel süreç içerisinde incelediğimiz zaman bu kavramın Batı’da toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Ulus kavramı, *doğmak* anlamında olup Latince Nasci fiilinden türemiştir. Ulus terimi ortaya çıktığında aynı coğrafi kökene sahip insanlar grubunu ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla ulus, *aynı bölgeden* veya *aynı ülkeden gelen ortaçağ*

²¹⁶ Willem van Schendel, Erik J. Zürcher, *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 265–266.

²¹⁷ Gökhan Atılğan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi [Türkiye, 1961–1968]: Temeller, Ayrılıklar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S. 3, 2009, s. 2–3.

üniversite öğrencilerini, meslek birliği veya ticari lonca sınıflarını ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır. *Yabancıların cemaati* anlamıyla *Nation* kelimesi *ortaçağ üniversitelerinde öğrenci topluluklarını* ifade etmek için kullanılmıştır. Coğrafi olarak yakın bölgelerden gelen öğrenciler bir *Nation* olarak tanımlanmış, Profesörlerinin de öğrencilerle birlikte aynı mahallere yerleştirilmiştir²¹⁸.

Kavram, süreç içerisinde anlam değişikliğine uğrayarak servet ve itibar kazanmış ve dolayısıyla kendileriyle daha alt tabakalar arasında belirgin bir çizgi çekmek isteyen geniş aristokrat kesiminin baskısıyla temsilciler ya da elitler topluluğu anlamındaki *Nation* terimi zenginleşmiştir. Halk kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılan *Nation* kelimesi giderek modern siyasal anlam kazanmış ve bir *moda kelime* haline gelmiştir²¹⁹.

Ulus terimi, köken olarak Moğolca olan bir terimdir. Moğolca *Uluş* 'tan gelen sözcüğün karşılığı millet olarak Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne kaydedilmiştir. Moğolca uluş kavramının ötesinde *Nation* anlamındaki ulus kavramı, tarih sahnesine fiili olarak Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkmış bir olgudur²²⁰.

Ulus terimi aynı kökenden gelen, aynı toprak üzerinde yaşayan, aynı dili konuşan vb. ölçütler kullanılarak ele alınacağı gibi aynı zamanda belli bir ülkede aynı yasalara ve kurumlara bağlı olmak zorunda kalan halk toplulukları olarak ta tanımlanabilir. Smith; ulus kavramını, tarihi süreç içerisinde gelen bir toprak parçasını, topluluğun ortak mitlerini ve tarihsel hafızasını, kitlesel bir kamusal kültürü, ortak bir ekonomi düzeni, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu olarak tanımlamıştır²²¹.

Tilly ise ulusun tanımını şöyle yapmaktadır; Bir araya gelmiş insan kümelerinin, siyasi otoritelerden vatandaşlık hak ve ödevlerinden dolayı ayrımcılığı hak etmeleri bakımından etnik köken ve kültürel farklılığının sertifikasını almış insan toplulukları olarak tanımlamıştır²²²

Etnik özelliklerin ön plana çıktığı ulus kavramı ise daha çok Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinde ortaya çıkarak görülmüştür. Bu kavramın en ayırt edici özelliği ise doğuştan bir topluluk düşüncesini oluşturmastır. Batılı ulus kavramı bireye seçim

²¹⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik Üzerine...*, s. 13.

²¹⁹ Özkırımlı, *Milliyetçilik Üzerine...*, s. 14

²²⁰ Talas, *Çok Kültürlük Kıskaçında Ulus...*, s. 61.

²²¹ Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara 2004, s. 10.

²²² Kemal Kirişçi, Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul, 2009, s. 6.

özgürlüğü vererek kendi seçebileceği belli bir ulusa ait olması gereğini koşul sayarken, Batılı olmayan etnik kavramsallaştırmada ise böyle bir seçim özgürlüğünü görmeyerek doğuştan aidiyet kavramını ön görmektedir.

Ulus kavramını tanımlamak ve onu diğer topluluklardan ayırmak için değişik görüş ve kuramlar öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi nesnel, objektif unsurlara dayanan ulus anlayışı olmuştur. Bu anlayışa göre insan topluluklarının ulus aşamasına geçebilmesi için topluluğun aynı etnik özelliklere sahip olması, aynı dili konuşması, aynı dine inanması gerekmektedir. Bu görüşü benimseyenler dil birliğini, din birliğini, bazıları ise yurt birliğini veya soy birliğini temel ölçüt olarak almışlardır. Diğer yandan nesnel benzerliğe sahip olduğu halde ulus özelliği gösteremeyen, siyasi organizasyon oluşturamayan çok sayıda topluluk bulunmaktadır.

Nesnel unsurların yanı sıra Fransız düşünür Ernest Renan'ın 1882 yılında verdiği *Bir Ulus Nedir?* Adlı konferansta ilk kez ve güçlü şekilde ortaya koyduğu öznel unsurlarında bir topluluğun ulus özelliği kazanmasında önemli olduğunu vurgulamıştır. Renan konferansında; *Ulusun, bireyler arasındaki, birlikte yaşama duygusuna, bir ortak kültüre, bir ruh birliğine dayandığını* belirtmiştir. Böylece ortak bir duygusal birlikteliği, birlikte yaşama istek ve iradesini, dayanışma olgusunu ulus olabilmenin temel unsurları olarak görmüş ve bunları ulusu oluşturan en önemli unsurlar olduğunu söylemiştir²²³.

2.2.1. Ulus-Devlet

Ulus-devlet sınırları belirli bir coğrafyada, ortak bir kültürü, dili ve geçmişi olan, ortak bir gelecek için bu özellikleri temel alarak birlikte yaşayan bir toplumun feodal dönemden ayrı olarak merkezi otoriteyi temel alan, yeni politik bir rejimi, yani milliyeti ve milleti temel alan devlet örgütlenmesi olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanımda ise *ulus-devlet kendi iradesiyle belli bir toprak parçasında tüm boyutlarıyla siyasi sonuçlar yaratmaya muktedir, yöneten bir güç olarak değil değişim ve biçimlerinin önerildiği meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konum* olarak görülmüştür²²⁴.

Teritoryal ve Etnik uluslar olmak üzere iki tür ulus tipi vardır. Teritoryal milliyetçiliğin dört temel özelliği vardır. Bu özellikler:

²²³Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik...*, s. 11.

²²⁴Talas, *Çok Kültürlük Kısacasında Ulus...*, s. 90.

1) Teritoryal milliyetçiliğin temelini, kesin coğrafi sınırlar oluşturmuştur. Devleti oluşturan sınırlar içten ve dıştan sınırlanmıştır. Egemen olan devlet sınırlandırılmış, görev ve yetkileriyle sınırlandırılmış bir devlet meydana getirilmiştir.

2) Yasal dayanağı ise: Ulusu oluşturan bireylere, renginden, inancından, ırka ve cinsiyetinden dolayı ayrıcalığın bulunmayışıdır. Ulusu oluşturan bireyler yasalara bağılırlar, hak ve sorumlulukları aynıdır. Teritoryal devlette ulusun birliği ortaya konulmuştur. Teritoryal ulusçuluk anlayışı kendi sınırları içerisinde kendine özgü hukukilik iddiasında bulunan ve aynı zamanda egemen bir devlet örgütlenmesine sahip olan halklarda ortaya çıkmış olan bir milliyetçilik şeklidir.

3) Vatandaşlık: Vatandaşlık olgusu kardeşlik ve dayanışma duygusunu, aktif siyasal ve toplumsal katılım yoluyla oluşturmayı ifade etmektedir.

4) Ortak Kültür: Ortak kültür olgusu devletten ulusa doğru bir şekilde gerçekleşmiştir. Sembol, mit ve değerlerden oluşan ortak kültürün sınırları vardır. Kültürel homojenliğin sağlanması için kültürel öğelerden oluşturulan ortak vatandaşlığı temel alan bir dine ve eğitim kurumları tarafından ülkenin tamamında geçerli, standartlaştırılmış bir dile ihtiyaç vardır. Devletin sınırları dâhilinde yaşayan vatandaşlarının aidiyet duygusunu oluşturarak kendine bağlanmasına dönük ve tamamen tepeden inşa sonucunda ortaya konan bir milliyetçiliktir. Milletin sınırları ile devletin sınırları özdeştir²²⁵.

Ulus devletlerin ortaya çıkmasına ulusal egemenliğe dayalı monarşi yolunun açılışı zemin hazırlamıştır. Sonraki dönemlerde, Amerikan ve Fransız ihtilalinin yaşanmasıyla beraber ulus düşüncesi, meşruiyet kazanarak, siyasal ve sosyal teşkilatlanmanın evrensel şekli haline dönüştürmüştür. On dokuzuncu yüzyılın başlarına gelince ulus fikri modernleşmenin geleneksel şekillerden kopardığı devletlerin ve toplumların yeniden inşası için önemli bir vasıta haline gelmiştir. Yirminci yüzyıla gelince imparatorlukların yıkılışı ile nicelik ve nitelik bakımından siyasal katılımın gelişimi söz konusu olmuş ve tam bir uluslar çağı hâkimiyeti gerçekleşmiştir. Bununla beraber, ulus gerçekliği, Avrupa ile geri kalmış toplumlarda farklılık arz etmiştir. Ulus Avrupa'da sosyal ve ekonomik gelişmelerin doğal bir sonucu olarak doğmuş,

²²⁵ Akıncı, "Milliyetçilik Kuramları "... , s. 134

diğerlerinde ise geleneksel yıkıntıların üzerine devlet ortaya çıktıktan sonra inşa edilmiştir²²⁶.

Ulus-devlet, 18. yy'dan itibaren hızla gelişen ve günümüzde evrensel ölçekte yaygınlığa erişen bir siyasi yapılanma biçiminin adı olmuştur²²⁷. Ulus-devlet olma sürecinde kavimlerden ulusa geçişin belli başlı aşamaları şu şekilde sıralanabilir: Ortak ulusal devlet içindeki siyasal mozağe karşı gizli veya açık direnç; yönetimin nizamını pasif şekilde kabul edecek şekilde asgari düzeyde bütünleşme; ortak devlete bol bol aktif destek verirken, etnik veya kültürel grubun bütünlüğünü ve farklılığını korumaya dayanan daha derin bir siyasal bütünleşme; son olarak, müşterek bir dil ve kültür içindeki bütün grupların asimilasyonu yoluyla bütünleşmiş ulusal cemaat ile siyasal mozağin birbiriyle örtüşmesi²²⁸.

Modern bir görüngü olarak milliyetçilik, ulus-devletle birlikte gelişme gösteren bir tarihsel-toplumsal gerçekliktir. Kedourie'ye göre, "Milliyetçilik doktrini 19. yüzyılın başında Avrupa'da ortaya çıkmış bir doktrindir". Milliyetçiliği bu süreçten bağımsız düşünmek mümkün değildir. Milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ya da ekonomik koşullar modern dönem öncesinde mevcut değildir ve milliyetçilik, milletleri bu çağda sosyolojik bir gereklilik haline getirmiş, onları yaratmıştır. Bu görüşü daha ileri bir boyuta taşıyan Greenfeld ise, "milliyetçiliğin dünyanın temelinde yattığını" çünkü modernitenin kurucu ilkesi olduğunu iddia etmiştir. Brown da, modern dönemde ulus-devletin meşruluğunu sağlamaya çalışırken devletin milleti ve milliyetçiliği ortaya çıkardığını yazmıştır. Bu yaklaşım, millet ve milliyetçiliği tamamıyla modern döneme bağlayan bir bakış açısına sahip olmuştur²²⁹.

2.3. Ulus ve Etnisite

2.3.1. Ulus

Ulus ve ulusçuluk terimleri genel anlamda aynı anlama gelecek şekilde kullanılmış ise de aslında birbirinden oldukça farklı kelimelerdir. Ulusçuluk; asıl olarak psikolojik bir olayı bireylerin bir politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisiyle ilişkili oluşudur. Ulusçuluk duyguları

²²⁶ **Talas**, *Çok Kültürlük Kıskaçında Ulus...*, s. 62.

²²⁷ Nevzat **Güldiken**, "Ulus, Ulus-devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, 2006, s. 159.

²²⁸ Senem Sönmez **Selçuk**, "Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması", *Journal of Yaşar University*, C. 23, S. 6, 2011, s. 3858.

²²⁹ **Yıldırım**, "Modernite ve Milliyetçilik...", s. 26-27.

halkların devletlerarasındaki gerçek dağılımıyla sıklıkla çakışsa ve modern devletleri yönetenler bu tür duyguları mümkün olan her yerde teşvik etse de bunlar arasında hiçbir biçimde her zaman açık bir bağlantı yoktur. Ulus ile hem dâhili devlet hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan açıkça belirlenmiş bölge içerisinde var olan ortaklık anlaşılmaktadır. Hem ulus hem de ulusçuluk modern devletlerin belirgin özellikleridir²³⁰.

Ulus, kendisini oluşturan vatan, anavatan, fatherland, mother country, heimat, hatta homeland, gibi gündelik terimler tarafından vurgulanan inşa edilmiş bir etnikliktir. Ulus ayırt edici özelliği ortak ataların efsanesi olan en geniş insan topluluğu olarak tanımlanmıştır²³¹.

Ulus belli bir toprak parçasının üzerinde dağılmış halde bulunan parçaların, ulusal pazar etrafında bir araya gelerek birleşmeleriyle oluşmuş ülkeye dayanmıştır. Çok kalın çizgileri itibarıyla bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etniklerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir. Ulus, özgül niteliklerinin kesin tanımlarla çözümlenmesi gereken özel bir siyasal birim şeklidir. Her siyasal birim gibi ulus da içte, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendi tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanmıştır. Ulus: iradidir, insanların etkin katılımı söz konusu olmuştur, tarih belli bir döneminde oluşmaya başlamıştır, bir süreçtir, verili değil edinilmiş bir durumdur, toplumsaldır, siyasaldır, ekonomiktir, coğrafidir²³².

Ulus, aynı çevreyle ilgili alan üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreciyle birlikte aşağı kültürlerin standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir yüksek kültür ile bütünleşmesi olarak ele alınmıştır²³³.

1980’ler sonrasında birçok kavram veya olgunun yeniden öne çıkarıldığı, tartışma platformlarına çekildiği bilinmektedir. Bu kavramlardan biri ulus-devlettir. Daha

²³⁰ Anthony **Giddens**, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s. 159

²³¹ Jean **Leca**, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 12.

²³² **Güldiken**, “Ulus, Ulus-devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar “...”, s. 158.

²³³ **Leca**, *Uluslar ve Milliyetçilikler...*, s. 13.

doğrusu bu kavram bağlamında ulus, uluslaşma kavramları çeşitli vesilelerle tartışılmaktadır²³⁴.

Ulus sözcüğü farklı bilim dallarında değişik şekilde tanımlanmıştır. Sosyoloji bilimi ulusu, aynı etnik kökene sahip olma bilincini siyasi sadakat bilinciyle birlikte grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline getiren kurumsallaşmış siyasi iktidar unsuru içeren bir örgütlenmeye sahip olsun ya da olmasın meydana gelen insan topluluğu olarak tanımlanmıştır. Hukuk açısından ulus ise; bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğudur. Uluslararası ilişkilerde Birleşmiş Milletlerde içeriği açıkça yazılı olan devlet adının verdiğimiz siyasi birim anlamında kullanılmıştır²³⁵.

Herhangi bir cemiyetin milletleşmiş bir yapı kazanabilmesi için söz konusu cemiyeti oluşturan insanların ahenkli bir bütünlük göstermesi gerekmektedir. Kültürün bütün unsurları bakımından (dil, din, gelenek, görenek vb.) asgari müştereklerde birleşmiş ve geleceğe yönelik kader birliği oluşturmuş insanlardan oluşan toplum yapısını gerektirmektedir. Bu birlik ve bütünlüğün meydana getirilmesi kültürel ahengin oluşmasına bağlanmıştır. Bunun sonucu olarak toplum olmadan ulus düşünülemez, ulus olmadan da toplumun nesilden nesile aktarılacak olan kültürünü taşıyacağı sosyal atmosfer olmayacaktır²³⁶.

Farklı milletlerden olup ta aynı dini inanca sahip olan insanlar bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki ulus kavramı, dilsel birlikten farklı bir yapı oluşturmuştur. Ulus denildiğinde ilişki kurulan bir diğer kavram da ırktır. Dil, kültür, gelenek ve görenek bakımından birbirine bağlı ve aynı soydan gelen bireylerin oluşturduğu, görece küçük insan topluluğu şeklinde tanımlanan etnik köken de ulus ile ilişkilendirilen bir diğer kavramdır. Yine ulusla ilişkili olarak düşünülen bir diğer kavram ise kabile olmuştur. Kabile: çeşitli boyların veya birden fazla aşiretin bir araya gelmesi sonucunda bir lider etrafında örgütlenmesiyle oluşan, bir arada yaşayıp beraber yer değiştiren, ortak bir dil ve dinsel inançları olan ve aynı soydan geldiklerine inanan insanlar topluluğu olarak tanımlanmıştır. Ulus ile etnik unsur aynı şey olmanın ötesinde, birbirlerinden çok farklı tarihsellik ve toplumsallıklara denk düşmüştür. Etnisite insanların bilinçli iradelerinin dışında doğan, biyoloji ve tarih tarafından oluşturulan bir toplumsallıktır. Başka bir

²³⁴ Vahap Sağ, Mehmet Aslan, "Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, No: 2, 2001, s. 173.

²³⁵ Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2008, s.

²³⁶ Talas, *Çok Kültürlük Kıskaçında Ulus...*, s. 65-66.

deyişle etnisite, kader sanılan yerellikten başka bir şey değildir. Kabilenin ulustan farkı, ulus altı bir örgütlenme olmasıdır²³⁷.

Hroch'a göre, ulusun oluşumunu tamamlayıp tamamlamadığı söz konusu toplumun sınıfsal yapısının gelişmişlik düzeyine bakılarak anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak dört değişik tip ulusal oluşum şeması çizilmektedir. Ölüte kattığı alt unsurlar burjuva demokratik devrimi, başlangıç aşamasında olan endüstriyel devrim ve örgütlü emekçi sınıf hareketidir. Buna göre birinci tipte endüstriyel devrim burjuva demokratik devriminden önce başlamış ve ulusal hareketliliğin yavaş yavaş önem kazanmasına denk düşmüştür. Ulusal oluşum endüstriyel devrimden hemen sonra tamamlanacaktır. Emekçi sınıfı ise daha sonra ortaya çıkacaktır. İkinci tipte ulusal hareketlilik hem burjuva demokratik devriminden hem de endüstriyel devrimden önce başlamıştır bu koşullarda ulusallaşma sürecinin tamamlanması ancak örgütlü emekçi sınıfının çıkmasından sonra ortaya çıkacaktır. Üçüncü tipte ulusal hareketlilik henüz feodal toplumsal ilişkilerin geçerli olduğu bir aşamada kitlesellik kazanmıştır. Bu koşullar altında ulusallaşma süreci hemen burjuva demokratik devriminin gerçekleşmesinden sonra tamamlanacaktır. Son tipte ise ulusal hareketliliğin başlangıç aşaması hem burjuva demokratik devriminin gerçekleşmesinden hem de endüstriyel devrimin başlamasından sonraki bir aşamaya denk düşmesidir. Bu durumda ulusallaşma sürecinin tamamlanması oldukça genç bir tarihte gerçekleşmiş olacaktır²³⁸.

Sonuçta denilebilir ki Ulus, her şeyden önce doğuştan gelen özellikleri içermeyen bir birliktelik göstermeli, sonradan ve değişimi gerçekleştiren bir birliktelik, örgütlenme olmalıdır. Yani ulus, “... Tarihsel süreçte gerçekleşen bir inşadır. Tarih belli konağında ve belli bir mekânda belirmiştir. İnsanların iradi gayretlerinin ürünüdür, doğanın dayatması sonucu ortaya çıkmıştır. İnanca değil doktrine dayanmıştır”. Dolayısıyla gerek ümmet, gerek etnik köken, gerekse kabile veya ırk olarak bir araya gelinmesinde insan edilgen iken, ulus olarak bir araya gelinmesinde ise tam tersine iradesi ile davranmaktadır yani etkindir. Yine insanın doğallıktan toplumsallığa geldiği oranda ve düzeyde ulusa katılması söz konusu olmaktadır²³⁹.

²³⁷Sağ ve Aslan, “Ulus, Uluslaşma “... , s. 174

²³⁸Erözden, *Ulus-Devlet...* , s. 70-71.

²³⁹Sağ, Aslan, “Ulus, Uluslaşma “... , s. 175.

2.3.2. Etnisite

Etnisite veya etniklik kavramı daha çok bağlılık duygusu olarak tanımlanmıştır. Etnik sıfatı, “*ethnie*” kökünden türeyen *etniklik* ve *etnisite* gibi terimler, Yunanca “*ethnos*” sözcüğünden türemiştir. Yunanca ’da bu sözcük bir siyasallıktan çok belirli bir tür beşeri bir birlik biçimini ifade etmiştir²⁴⁰.

Etnik kategori veya etnisite; *din, mezhep, dil, kabile, klan, ırk gibi toplumsal kategorilerden* bir tanesidir. Etnik kategoriye birebir millet ile özdeşleştirmek bir genelleme olarak yanlıştır²⁴¹. Etnik sözcüğü Yunanca *ethnos*’tan gelmiştir.

Etnisite sözcüğü *Kâfir veyahut pagan* anlamında kullanılmıştır. Bir takım kültürel unsurları ya da biyolojik özellikleri paylaşan, birlikte uyum içerisinde yaşayıp hareket eden insan topluluklarının tanımı yapılırken etnisite kelimesi kullanılmıştır²⁴². Kültürel özellikler bakımından kendisini diğerlerinden ayrı sayan, hem de başkaları tarafından ayrı görülen, bütünleşmiş bir kimliğe sahip kendine özgü kültürleme sürecine sahip olan, grup kimliğini muhafaza eden, grubun devamlı olmasını sağlayan, toplumsal, kültürel, yeri geldiği zaman da siyasi karaktere sahip olan oluşumdur. Etnisite kavramı, modern millet kavramından tarihsel gelişim koşullarında farklı bir süreçte incelenmiştir. Bu yüzden “millet” kavramından farklı değerlendirilmiştir²⁴³.

Etnisite’nin temelinde ortak bir soydan gelme bilinci, anlayışı hâkim olmuştur. Etnisite, ortak soydan geldiğine inanılan bir toplumsal grubun farklı bir kültür geliştirmesi olayıdır. Yani belli bir kültür çevresi içerisinde yaşanılıyor ama bu kültürü oluşturan insanlardan farklı bir soydan geldiklerine inanarak farklı bir kültürü geliştirip yaşatılıyordu. Etnisiteyi oluşturan unsurlar ise dillerin, inançların, yemek kültürlerinin, yaşama biçimlerinin tamamen farklılaşarak geliştirip sürdürmeleri olmuştur²⁴⁴.

Modern devletler 19. yüzyıla gelindiğinde etnikliği özellikle seküler bir homojen toplum inşası için araç olarak kullanmışlardır. Devlet içinde bir etnik kökeni, tüm grupları kapsadığı varsayılan ortak bir tarih, tarihi bir dil ve soy bağı etrafında

²⁴⁰ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Yayınevi, İstanbul 1998, s.53–54

²⁴¹ Şener Aktürk, “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri Etnik Rejimler”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 38, Eylül 2006, s. 23.

²⁴² Elif Başak Aksoy, Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri, *Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2013, s. 4-6.

²⁴³ Yıldırım, “Millet ve Milliyetçiliğe Dair”, s. 127.

²⁴⁴ Nevzat Köseoğlu, *Türk Olmak ya da Olmamak Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite*, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 2005, s. 13.

anlamlandırılmıştır. Bu eksenle etnik köken salt tarihsel bir temeli ifade etmiş ve ırkla özdeş tutulmaya başlanmıştır. Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusçuluğun bir inşadan ibaret olduğunu iddia eden araçsalcı ulusçuluk kuramları ile birlikte ulus ve etnisite kavramları üzerine ortaya çıkan tartışmalar, toplumlar içinde homojenliğin doğal olmadığına yönelik itirazlar dile getirilmiştir²⁴⁵.

Smith, modern bir oluşum olarak tanımladığı ulus ile etnik grup arasındaki bağlantıyı bir siyasi akım olarak gördüğü ulusçuluk kanalıyla kurmaktadır. Smith'e göre ulusçuluğun amacı önce etnik kategoriye etnik topluluğa dönüştürmek, sonra da ulusu yaratmaktır. Siyasi birimin kendi sınırları içerisindeki varlığını dışarıya karşı meşru kılmak ta gereklidir. Bu noktada diğer ulusal gruplarla farklılığı belirginleştirilip ön plana çıkarmak, gerekse grup içi bütünlüğü sağlamak için etnik gruba mal olmuş mitler, kültürel değerler, belli bir toprak parçasına bağlılık duygusu vb. psikolojik unsurlar devreye sokulmuştur²⁴⁶.

Hem ulus hem de etnisite kavramlarının belli bir zihniyet kalıpları içinde inşa edilmiş mevcudiyetler olarak şekillendiğine şahit olunmaktadır. Modern dönem boyunca inşa edilmiş homojen toplum modeli kendi doğası gereği kalıcı ve sabit ilişkilerle açıklanmıştır. Ancak bu durumda toplumun belli bir sınırı çizilmektedir oysa heterojen toplum ilişkileri sabitlikten ziyade iç içe geçmiş ve sınırları göreceli olan bir mevcudiyeti gerektirmektedir²⁴⁷.

1935 yılında Lulian Huxley ve A. C. Haddon ırk, kültür ve ulus kavramları arasındaki karmaşaya son vermek için insan gruplarını tanımlamada ırk teriminin kullanılmasından vazgeçilmesini önermiş ve ırk yerine etnik grup veya halk kelimelerini kullanacaklarını açıklamışlardır. Michael Banton, aynı dönemlerde Amerika Birleşik Devletlerinde İtalyan, İrlandalı, Polonyalı Amerikalılar ve benzer grupların etnik azınlık olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Eriksen, İkinci Dünya Savaşı'nda, Amerika Birleşik Devletleri'nde Yahudiler, İtalyanlar, İrlandalı ve çoğunluğunu İngiliz soyundan gelenlerin oluşturduğu *baskın gruptan* aşağı görülen diğer insanların *kibarca* işaret edilmesi için *etnikler* kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Toplumsal dünyadaki değişimler ve sosyal antropolojideki baskın düşünme biçimindeki değişimler nedeniyle *etnisite*, *etnik*, *etnik grup* gibi terimler

²⁴⁵ Ömer Say, 21. Yüzyılda Ulus, Çok kültürlülük ve Etnisite, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013, s. 161.

²⁴⁶ Erözden, Ulus-Devlet... , s. 73.

²⁴⁷ Say, 21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük... , s. 164.

1960'ların sonlarından bu yana giderek daha çok kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen değişimler toplumların çoğunun diğer toplumlarla ve devletlerle ilişkilerini arttırmıştır. Sosyal antropologlar tarafından incelenen çok sayıda halk milli özgürlük hareketlerine veya sömürge sonrası devletlerde etnik çatışmalara karışmıştır. Böylece önceleri *kabile* veya *yerli* olarak değerlendirilenlerin çoğu *etnik azınlıklara* dönüşmüştür²⁴⁸. Ancak *Etnisitenin*, insanların sınıflandırılması ve grup ilişkileri ile bir biçimde alakalı olduğu noktasında bir anlayış vardır²⁴⁹. *Etnisite* akademik olarak ilk kez 1953 yılında Amerikan Sosyolog *David Reisman* tarafından kullanılmıştır²⁵⁰.

Etnik kaynaklı ulusçuluk günümüzde *etnoulusçuluk* terimi ile ifade edilmiştir. Bu sözcük *ethnos* ve *demos* arasındaki ayrımı yok etmektedir. Kavram bir yandan, etnikler arası yakınlığı yani akrabalık ilişkilerine göre düzenlenmiş *politika öncesi soy* topluluklarını diğer yandan devletsel ya da en azından siyasi bağımsızlık çabasındaki ulusları vurgulamaktadır²⁵¹.

Günümüz dünyasında yanına grup kimlik ve sorun gibi ifade araçlarını alarak çok kullanılır hale gelen *etnisite* kavramının ortak paydası tümüyle olmasa bile önemli nispette canlı bir topluluğu ifade ediyor olmasıdır. Bu canlı topluluklar insan bağlamında düşünüldüğünde her hangi bir klan veya kabileye bağlılığı gerektirmemektedir. Bununla birlikte *ethnos* kavramı biyolojik ve soya dayalı farklılıklardan ziyade kültürel farklılıkların ifadesine uygun ise de, *ethnosun* kapsam ve ifade ettiği şeyin genişliğine göre üstü kapalı bir biçimde herhangi bir soya dayalı temeli ima edebileceği açıktır²⁵².

Etnik uluslar daha önceden mevcut olan etnik grup ya da bağlar temelinde tedricen ve aralıklı olarak kurulur. Geçmişte olan bağlar çok önemlidir. Ortak soy ve kökler üzerinde durulur. Halkın eğitilmiş kesimleri etkin hale getirilerek, halka dönük bir seferberlik yürütülmekte ve bu yolla ulusal bilinç aşılanmaktadır. Teritoryal ulusların temelini yasal kurallar ve kurumlar oluşturmaktadır. Etnik uluslarda ise yasal kurallar ve kurumların yerine lehçeler, gelenek ve görenekler ikame edilmeye çalışılmaktadır. Etnik

²⁴⁸ Aksoy, "Cizre Örneğinde Etnisite"... , s. 4-6

²⁴⁹ Ruhtan Yalçın, "Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 69, S. 1, 2014, s.190.

²⁵⁰ Nuriye Çelik, "Max Weber'de Etnisite Kavramı", *Sosyoloji Dergisi*, S. 29, 2013, s. 24. (ss. 23-38)

²⁵¹ Say, 21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük... , s. 171

²⁵² Yavuz Özdemir, Ufuk Şimşek, Elif Aktaş, "Postmodernite ve Etnisite", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (2), 2008, s. 330-331.

ulusların da yasaları olmakla beraber, bireyleri ulusa bağlayan öge olarak yasalar ve kurumlar görülmez; kendi ulus anlayışının temel ögesi durumunda değildirler. Etnik uluslar, eskiden gelen gelenekleri kural ve yasa haline getirmeye ve lehçeleri ise dile dönüştürerek standartlaştırmaya dönük çaba harcadılar. Teritoryal ve etnik ilkelerin bütün uluslarda birlikte etkili oldukları söylenebilir. Etnik ve teritoryal ilkelerin etkinlik derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Bunda milliyetçiliğin ne zaman ve hangi şartlar altında çıktığı ve ülkede yaşayanların etnik ve dinsel homojenlik dereceleri de belirleyici olmaktadır²⁵³.

Sonuç olarak, etnik grup nesnel ve öznel birtakım niteliklere sahiptir. Etnik grup üyeleri nesnel açıdan “biz” olmanın gereği olarak dil, kültür, din gibi paylaşılan ortak ve ayırıcı değerlere sahip olduğu kadar, öznel olarak buna dönük bir aidiyet duygusu da taşımışlardır. Ayrıca davranışsal olarak diğer etnik grup üyeleriyle etkileşimlerinde farklılıklarını vurgulayarak, buna dönük bir “öteki’lik” duygusu taşırlar. Kısacası, etnik sınırlar toplumsal olarak inşa edilmiş, az çok geçirgen özelliklere sahip olmuştur. Bu nedenle etnik grup değişmez değildir²⁵⁴.

Etnik grup; ırki grupla eş anlamlı bir kelime olmayıp, kültürel ortaklık gerektirmiştir. Öte yandan etnik ifadesi Birleşmiş Milletler tarafından 1979’da yapılan azınlık tanımı içerisinde yer almış ve azınlığın, *etnik, dinsel, dilsel olarak nüfusun geri kalanından farklı özellikler taşıyan... kendi kültür, gelenek, din veya dillerini koruma yönünde dayanışma sergileyen grup* olarak açıklanmasında kullanılmıştır²⁵⁵.

2.3.3. Ulus ve Etnik Grup

Çoğu ulus birden fazla etnik grubu içerir ve bir ulus devletin sınırları içerisinde ister istemez birçok etnik grup yaşar. Nitekim çoğu ulusun birden fazla etnik grubu içerdiği çağdaş dünyada etnik kültürler açısından çok az homojen ulus devletlerin varlığından bahsedilebilir. Etnik grup ile ulus arasındaki temel fark, ulusun devlet temelinde kader birliği yapmış olmasıdır. Etnik temelli soy kütüksel dayanışma yerini siyasal temelli yurttaşlık modeline bırakmalıdır²⁵⁶.

²⁵³ Akıncı, “Milliyetçilik Kuramları” ... , s. 134–135.

²⁵⁴ Erol Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 44, Ocak-Şubat-Mart 2008, s. 14.

²⁵⁵ Çelik, “Max Weber’de Etnisite” ... , s. 24.

²⁵⁶ Cenk Reyhan, “Toplumsal Yapının Ulus Öncesi Ölçeklere Ayrışması: Bölünmüş Toplum Tipi Örnekleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 5, S. 10, Yaz 2012, s. 53–55.

Etnik gruplar, fiziki görünüş ve/veya adet ya da sömürüleştirilme ve göç nedeniyle ortak kökenleri olduğuna sübjektif olarak inanan insan toplulukları olarak tanımlanmıştır²⁵⁷.

Etnik grup, birbirleri ile verili-doğal akrabalık bağları olan ve bir toplumda diğerlerinden farklı, kendisine özgü bir kültürü, dili, köken ve mekân miti gibi özellikleri olan bir insan birlikteliği olarak kabul edilmektedir. Etnik oluşumlarda sosyal ve kültürel özelliklere ağırlık verildiğinde ortaya çıkan kavram “etnik grup” kavramıdır. Yani etnik grup kavramı, bireylerin kendilerini belirli bir kültür grubunun üyesi olarak gördüğü ya da başkaları tarafından farklı bir kültüre mensup olarak görüldüğü durumları betimlemektedir. Buna göre etnik gruplar, kendilerini belirli bir grubun üyesi olarak gören insanların oluşturduğu, bu insanların benzerlik ve gruplarının devamını sürdürme konusunda görevler üstlendiği durumları ifade etmektedir. Çeşitlilik ve farklılıkları bünyesinde barındıran geniş bir toplumda, ortak bir ataları olduğuna inanan insanlar etnik bir grup etrafında bir araya gelirler. Kültürel pratikler ise sembolik olarak grup üyelerini diğerlerinden ayırt eden öğelerdir. Böylece bireylerin davranışlarında ortak kültürel kalıplar açığa çıkar, ortak gereksinimler giderilir ve bir grup bilinci oluşur²⁵⁸.

Etnik gruplar; büyük veya küçük, herkese açık veya kapalı olabilirler fakat etnik bir gruba üyelik, bireylerin kendilerine ve gruba yönelik öz-tanımlamaları sonucunda oluşan sosyal bir durumdur. Etnik bir grubun, asgari düzeyde bile olsa ihtiyaç duyulan bir konuda bir işlevi etkin biçimde yerine getirmesi gerekmektedir. Böylece kendini grubun bir üyesi olarak gören birey, diğer bireylere ve gruplara karşı kendini sosyal ve bireysel olarak konumlandıracaktır. Bu konumlandırma ise, coğrafi alan ve dilsel birlik olarak sosyal bir aidiyeti ifade etmektedir. Etnik gruplar bölünüp çoğalabilir veya bir araya gelebilirler. Ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar gereği birbirlerine karışabilir, birbirleri içerisinde eriyebilir veya tam tersi birbirlerine karşı zıt tavırlar alarak toplumsal sınırları oluşturabilirler. Bireylerin karşılıklı davranışlarının tam olarak belirlenmediği basit akrabalık ve komşuluk benzeri gruplardan farklı olarak, etnik gruplar yapılandırılmış bir özelliğe sahiptir²⁵⁹.

²⁵⁷ Semra **Somersan**, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 22.

²⁵⁸ Fethi **Nas**, Muammer **Tuna**, “Midyat’ta Etnik Gruplar Arası İlişkiler ve Aidiyet Sorunu”, 2013, s. 4.

²⁵⁹ **Nas, Tuna**, “Midyat’ta Etnik Gruplar “...”, s. 4-5

Etnisite ise bireyin kendisini ötekilerden farklı tanıtmaya veya hâkim ideolojinin bireyi farklı tanımlama çabaları sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Bireyin “ben kimim” sorusuna verdiği yanıt, yalnızca vatandaşı ülkeye ya da ulusuna veya mensubu olduğu ekonomik sınıfa atıfta bulunarak tezahür etmemekte, aksine birey, kendine ait farklı bir takım tanımlama biçimlerine de yönelmektedir. Bu farklı tanımlayış biçimleri bireyi geleneksel ve yerel değerlere daha fazla sarılmaya itmekte ve bireyler, bu değerler ekseninde bir takım hakları arama çabasına girişmektedir. Bu hak arayışları ise toplumsal hayattaki öznelerin, daima çok katlı ve değişken olmasına; bu durum ise yeni bireyin ihtiyaçlarına cevap verecek çoğul ve demokratik bir siyaset felsefesinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Yeni toplumsal hareketler ve küreselleşme süreci ile daha da önem kazanan yerel aidiyet biçimlerinin, demokrasi sahnesine taşınarak, ulus devletlerin elinde ona hizmet eden birer “ideolojik” aygıt halini aldığı söylenebilir²⁶⁰.

Etnik grupları uluslarla karıştırmamak gerekir. Ulus, ortak bir kökeni paylaşan, kültürel, tarihsel ve teritoryal bağlara sahip siyasal bir topluluktur. Kimi zaman etnik gruplarla uluslararası çakışma görülse de, etnik gruplar bir ulusun sahip olduğu pek çok nitelikten yoksundurlar. Etnisitede bir ülke ile olan bağ tarihsel ve sembolik kalabilirken, ulusta bu bağ fiili olup siyasi nitelik taşır. Ayrıca etnik gruplar, uluslar gibi ortak bir kamu kültürü, iş bölümü ya da ekonomik birlik göstermedikleri gibi, herkes için geçerli yasal kodlara da sahip değildir. Kısacası, ulus bir devletin fiili sınırlarına bağlı sosyo-politik bir kategoriyken, etnik grup nesilden nesile geçen ve devlet sınırlarına bağlı olmayan kültürel bir kategoridir. Dahası, etnik gruptan sayılabilmek için doğuştan birtakım özellikleri taşımak gerekiyken, ulus için genellikle böyle bir ön şart yoktur. Bu haliyle etnik gruplar dışlayıcı, uluslar kapsayıcıdır²⁶¹.

Öte yandan, etnik dayanışma duygusu tek başına ulus oluşturmaya da, etnik gruplar belli koşullar altında ulusa dönüşebildiklerinden “potansiyel uluslar” olarak görülebilir. Çünkü etnik gruplar siyasallaşmaları halinde milliyetçilik ideolojisiyle hareket etmekte, bu ise ulus inşasına yol açabilmektedir. Bu açıdan bazen ulus, genellikle siyasal örgütlenmesini tamamlamış, yani kendi devletini edinmiş ya da en azından kendi kendini yöneten veya yönetmiş olan etnik grup olarak düşünülebilir.

²⁶⁰ Şükrü Nişancı, Cemal Işık, “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 9, 2015, s. 197.

²⁶¹ Erol Kurubaş, “Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye’deki Kürt Sorunu Örneği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sonbahar 2008, s. 21.

Zaten Batı dışı uluslaşma süreçlerinde görülen etnik-ulus modeli tam da ulus ile etnisite arasındaki bu bağlantıya işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle tüm uluslar esasen “etnik çekirdekler” temelinde doğmaktadırlar²⁶².

Etnik gruplar; dış göç, küreselleşmeyle gelen serbest insan dolaşımı gibi pek çok etmenden etkilenecek oluşur ve değişir. Böylece ülkelerde hukuksal vatandaşlık, anayasal eşitlik gibi ırka, dine ve ya başka tür bir değere ayrıcalık tanımayan eşitlikçi bir yaşam şekli talep edilir ve benimsenir. Gelişmiş ülkeler uzun süren özgürlük ve demokrasi tarihleriyle anlamışlardır ki; ülke içindeki etnik grupları yok saymak ve ya baskı uygulamak, şiddet ve sosyal patlamayla neticelenir. Oysaki egemen anlayış etnik gruplara kendini ifade için alan tanır, uzun dönemde etnik gruplar temel niteliklerini yitirerek asimile olmuşlar, egemen anlayışın kültürüne uymuşlardır. Fakat elbette ki böyle bir asimilasyon süreci güçlü bir merkezi devlet algısı ve sağlam bir otorite gerektirir. Çünkü şiddete başvuran etnik gruplar, egemen kültürü yenebileceğini düşünür ve bazı varlıklar (toprak gibi) kazanabileceğine inanır, girilen süreç demokratik olmayacağı gibi insancıl da olamaz²⁶³.

Her halükârda ulus, genellikle siyasal örgütlenmesini tamamlamış, yani kendi devletini edinmiş ya da en azından kendi kendini yöneten veya yönetmiş olan etnik grup olarak düşünülebilir. Batı dışı uluslaşma süreçlerinde görülen ve etnik ulus modeli tam da ulus-etnisite bağlantısına işaret etmiştir²⁶⁴.

1960’lı yıllardan itibaren antropologlar tarafından sıkça kullanılmaya başlanan etnisite terimi kökensel ilişkileri vurgulamak için kullanılmıştır. Özellikle soğuk savaşın sona ermesi ile beraber etnik kelimesinin şiddet ve çatışma kelimeleri ile beraber kullanımı artmıştır Sri Lanka, Raunda, Nijerya, Bosna Hersek, Gürcistan, Malezya, Kosova, Sudan, Irak, Fildişi Sahilleri, Çin, İngiltere, İspanya, Lübnan, Filistin, Türkiye, Kanada, Güney Afrika Cumhuriyeti, gibi dünyanın dört bir yanında pek çok ülkede etnik sorunlar yaşanmaktadır. 1991 yılında dünyadaki 37 ana çatışmanın 35’i etnik sorunlardan kaynaklanmaktaydı²⁶⁵.

²⁶² **Kurubaş**, “Etnik Sorunlar...”, s. 21-22.

²⁶³ **Çelik**, “Max Weber’de Etnisite”... , s. 25.

²⁶⁴ **Kurubaş**, “Etnik Sorunlar...”, s. 15.

²⁶⁵ Mehmet Şevki **Toker**, Etnik Milliyetçilik Sorunları ve Birleşmiş Milletler, *Beykent Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2009, s. 14–15.

2.4. Kimlik ve Etnik Milliyetçilik

20. yüzyıla damgasını vuran en önemli olgu Sosyalist Blokların Dağılmasının ardından gelişme imkânı bulan milliyetçilik ve bununla yakın ilişkisi bulunan “*Kimlik*” kavramıdır. Kimlik insanın en öznel varoluş biçimidir. *Soy, cinsiyet, tarih ve mekân gibi nesnel görünen kategorilerle ilişkilendirilse de aslında bu kategorilerin kendilik algımıza, çevredeki değişmelere, başkalarının bizimle ilgili algılarına bağımlıdır*²⁶⁶.

Sosyal bilimler alanındaki önemli kavramlardan biri olan ve Latince *aynı olma, özdeş olma* anlamına gelen *identitas* kelimesinden türeyen *kimlik (identity)* kavramı, *insanoğlunun sosyal bir varlık olmasının doğal sonucu ve toplumsal bir olgu olarak bireyin kendini toplumsal bir kategori olarak grupla ve grubun baskın değerleriyle özdeşleştirilmesi* anlamına gelir. Kimlikler, ahlaki topluluklar ortaya çıkarır, tarihsel süreklilik inşa eder, maneviyata dayanır, pratik amaçlar taşır, topluluğu öteki topluluklardan farklılaştırır, davranış ve inanç kalıpları sunar ve kamusal varlıklara sahiptirler. Bu da, her kimliğin kültürel bir boyuta sahip olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kimlik ile kültür arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve kültür kavramına bakmak gerekliliği de ön plana çıkmaktadır. Eğer *kültür bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünü* olarak kabul edilirse, onu, doğuştan kazanılan unsurlar başta olmak üzere bireye belli bir topluluğa aidiyet hissi kazandıran kurumlar, değerler ve davranışları da içeren maddi pratikler bütünü olarak tanımlamak ve kültürel unsurların en belirleyici özellikleri olarak da yerellik, görelilik ve tarihselliği sıralamak gerekir. Belirli bir zamanda, belirli bir mekânda ortaya çıkarak topluluğa aidiyet hissi veren bu unsurlar, topluluğun diğer topluluklardan farklılaşmasını ve dolayısıyla özgün bir kimliğe kavuşmasını sağlamaktadır²⁶⁷.

Kimliğin iki temel bileşeni vardır. İlki *tanımlama ve tanınma*, ikincisi ise *aidiyettir*. Kendini tanımlama toplum içinde belli bir sıfatla toplumsal olarak tanınma insana özgüdür hem de insani ihtiyaçtır. Kimlik yüzeysel olarak kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “*kimsiniz, kimlerdensiniz?*” sorusuna verdikleri cevaplardır. Ben kimim sorusunun dayanağı olan *ben’in* tanınması ve

²⁶⁶ Aydın, Kimlik Sorunu... , s. 53.

²⁶⁷ Yıldırım, “Millet ve Milliyetçiliğe Dair”, s. 129.

tanımlanması kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret eder. Buna kişinin varlığıyla ilgili tüm anlamlarını içine alan öznel bir duygu olarak *kişisel kimlik* diyebiliriz²⁶⁸.

Kimlik sorununun ortaya çıktığı ortam, insanın kendisini ne olarak, neye dayanarak tanımladığı ya da kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu sorularına dayanır. Yani kişinin mensubiyet ve ait olma konusundaki başvuru çerçeveleri, kimlik tutumunu sağlayan dayanaklardır²⁶⁹.

Kemal Karpat'a göre kimlikleri, temel veya tabi kimlikler ve sonradan yaratılmış sosyo-politik kimlikler olarak iki ana dala ayırmak mümkündür. Temel kimlikler arasında aile, aşiret, soy ve din esaslarından kaynaklanan kimlikler başta gelir. Sonradan yaratılmış kimlikler arasında millet, sosyal sınıf, kral ve imparator tebaası, vatandaşlık gibi birçok sosyo-politik kimlikler yer alır²⁷⁰.

Sonradan kazanılmış siyasi kimliklere, çağdaş, modern kimlik ismini vermekle hata edilemez; çünkü bu yeni tip siyasi kimlikler Fransız devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Bu kimlikler arasında yer alan siyasi- milli kimliğin tarihte benzeri yoktur. Bu kimlik doğumu alttan yukarıya doğru, sosyal bir değişimin neticesiyle olmuştur. Batı Avrupa'da yeni tipte bir orta sınıfın, yani burjuvazinin ortaya çıkması kimlik meselesinin hem çok yönlü olarak gelişmesini sağlamış hem de ona eskiden benzeri olmayan siyasi bir boyut kazandırmıştır. Fransa'da orta sınıfın devlete hâkim olması, orta ve alt sınıf kültür ve kimlik anlayışlarının genelleşmesini ve siyasileşmesini sağlamıştır²⁷¹.

Kimlik kavramına yönelik entelektüel ilgi 1980'li ve 1990'lı yıllarda artmıştır. Bilhassa 80'li yıllarda artan bir oranda gerek Kıta Avrupa'sı ülkelerinde gerekse de ABD, Kanada ve Avustralya özelinde toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda ulus-devlet içerisindeki farklı grupların, toplulukların ya da azınlık konumunda olanların farklılık talepleri dile getirilmiştir. Bu tür taleplerin toplumsal ve siyasal alanda yarattığı etki, kimlik kavramına ilişkin farklı nitelemelerin de yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Kavram olarak kimlik, kolektif aidiyetlerden başka, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama ilişki kurma, tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş

²⁶⁸ Suavi Aydın, *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, Maki Basım Yayın Dağıtım, Ankara 2009, s. 15.

²⁶⁹ Aydın, *Türk Kimliğinin Yaratılması...*, s. 16.

²⁷⁰ Sebahattin Şen, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 23.

²⁷¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 58.

yerimizi bildiren niteliklerin toplamını ifade etmektedir. Bununla birlikte bireysel yaşantıda var olan tasavvurları, yaşama katılma biçimlerimizi ve son analizde toplumsal yaşantı içerisinde bireyin konumlanmasını kapsamaktadır. Etnik kimlik ise azınlık statüsüne indirgenen grupların başvurdukları ya da refere ettikleri bir durumdur. Bu durum sosyal olduğu gibi siyasi muhtevaya da sahip olmuştur. Özellikle azınlık statüsündeki grupların temel referans noktaları dilsel, dinsel, kültürel ve siyasal olduğu sürece etnik kimlik, toplumsal bir durum olmaktan daha çok siyasal bir içeriğe dönüşmektedir. Etnik kimlik, ulus kavramının ve aynı zamanda milliyetçilik kavrayışının şekillenmesinde ve oluşumunda önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu işlev ise etnik kimlik bağlamında milliyetçiliğin oluşumu tezidir. Çünkü öncelikli olarak bir ulus yaratılacak, bu ulus bağlamında bir etnik kimlik şekillendirilecektir²⁷².

Kimlik arayışları, azınlık etnilerin uyanışı, cemaat tarihini, yurt anlayışını, zamanın derinliklerine götürme çabası milliyetçilikle birlikte gelişmiştir. Bastırılmış, yok sayılmış, yasaklanmış gruplar kendilerini koruma ihtiyacı ile milliyetçiliğe sığınmışlardır. Her türlü üretimden yoksunluk, yok sayılmış olmak, egemen gruptan yalıtılma, baskı ezilme, ayrımcılığa yasaklara maruz bırakılma ve diğer kültürel boşluklar bu kimlik arayışında etkili olmuştur²⁷³.

Milli kimlik, bir millete mensubiyetin özellikleridir. O kişiyi başka milletlerden ayıran, onu farklılaştıran kültürel özelliklerdir bunlar dil, din, müzik, vb. ilk bakışta kavranabilen bu özelliklere nesnel kimlik denilmiştir. Bu özelliklerin bir veya birkaçını gördüğümüzde, o insanın milletini/kimliğini kavramış oluruz. Milli kimlik milli kültürle örtüşür bir milletin milli kültürü o milletin milli kimliğini oluşturmuştur²⁷⁴. Kültürel/ nesnel kimliğin şuur haline ise öznel kimlik denilmiştir kişinin kendisinin ne hissettiği şuurudur²⁷⁵.

Kişinin bağlı olduğu sosyal grupların kendisine yeni kimlikler sunduğu, doğal olarak da bireyin birçok kimliğinin olduğu söylenebilir. Sosyal kimlik, kolektif kimlik, dini kimlik, etnik kimlik, ulusal kimlik, yerel kimlik, kültürel kimlik, dilsel kimlik, politik kimlik, cinsel kimlik, kabile kimliği, bireysel kimlik gibi daha başka isimlendirmelerde yapılabilir. Kimlik temelde iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi

²⁷² Celalettin **Yanık**, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", Kaygı, S. 20, 2013, s. 226–229.

²⁷³ **Somersan**, *Sosyal Bilimlerde Etnisite...*, s. 146.

²⁷⁴ **Köseoğlu**, *Türk Olmak ya da Olmamak...*, s. 83.

²⁷⁵ **Köseoğlu**, *Türk Olmak ya da Olmamak...*, s. 88.

doğuştan getirdiğimiz yaş, cinsiyet, fiziksel yapımız, etnik aidiyetimiz gibi öğeler, ikincisi de kendi gayretlerimiz ve sosyal çevre vasıtasıyla edindiğimiz değer, meslek, dindarlık, yaşam çevresi gibi öğelerdir²⁷⁶.

Etnik kimlik, temelde dil ve dini inanç olmak üzere töre, gelenek ve benzeri öğelerin belirlediği kültürel bir olgudur. Etnik kimliği kişinin içinde doğduğu ailenin, içinde yetiştiği çevrenin kültürel değerleri, ailenin, çevrenin kimlik olarak kendine bakışı belirlemiştir. Dolayısıyla etnik kimlik doğuştan kazanılan bir nitelik genetik, biyolojik, ırki bir özellik değildir. Bunun için etnik kimlik kültür ortamındaki değişimlere bağlı olarak değişebilir. Küçük yaşta evlatlık verilen bir çocuğun ya da göç nedeniyle kültür ortamı radikal bir şekilde değişen kişinin etnik kimliğinin, bu değişime bağlı olarak değişebilmesi, etnik kimliğin kültürel bir olgu açık bir kanıtı olmuştur²⁷⁷.

Etnik milliyetçilik yaklaşımı milleti tanımlamak için nesnel özelliklere başvurmuştur. Buna göre millet; dil, tarih ve kültür üzerine kuruludur ve milletin üyelerinin aynı soydan gelmeleri ya da en azından aynı soydan geldiklerine inanmaları gerekir. Etnik milliyetçiliğe göre milletin oluşması devletin oluşmasından önce gelmiştir. Bu yüzden de millet, çoğu zaman “her bir bireyi aşan bir tür kolektif varlık” olarak yorumlanmıştır²⁷⁸.

Milliyetçiler milli kültür davası karşısında iki iddiada bulunmuş; bunlardan birincisine göre milli kültürler, insanlık alemi içindeki birliği ve bütünlüğü bozmakta veya böyle bir birliğe engel olmaktadır. İnsanlar ve cemiyetler arasındaki ayrılıkları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak yerine bu ayrılıkları teşvik edecek olursak milletler için saadet yerine felaket hazırlamış oluruz. İnsanlar ve medeniyetlerin ölümüne yol açan savaşlarda bu farklılaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. İnsanların kaynaşması her şeyden önce kültürlerin kaynaşmasını ve dünyanın tek bir medeniyet içerisine girmesini gerektirmiştir bu bakımdan milliyetçilik birleştirici değil ayırıcı bir harekettir içerisinde düşmanlık tohumlarını taşımaktadır. İkinci iddia ise Batı medeniyeti bugün süratle bütün dünyayı kaplaması ve mahalli farkları ortadan silecek

²⁷⁶ Mehmet **Yanmış**, Bayram **Kahraman**, “Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2013, s. 119–120.

²⁷⁷ Ali Tayyar **Önder**, *Türkiye’nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, Fark Yayınları, Ankara 2007, s. 1.

²⁷⁸ Murat **Alakel**, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 5, S. 9, Kış 2011, s. 8.

kadar güçlü olmasıdır. Bu durumda milli kültürlerin varlığını muhafaza etmesi veya geliştirmeye çalışması boşuna bir uğraştan ibaret kalması olmuştur²⁷⁹.

Etnisite birçok farklı ölçütle tanımlanabilen esnek bir yapı olarak literatürde karşımıza çıkmaktadır. Dil, töre ve kültürel nitelikleri aynı olan boy ve soy bakımından birbirine bağlı toplulukları ifade etmede kullanılmasının yanı sıra etnik kimliklerin içerik ve anlamları değişiklik arz etmektedir. Bu açıdan baktığımızda ekonomik ve siyasal koşullara, kültürlere, döneme, bireyin algılamasına ve tutumuna göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte etnik grupların özellikleri hakkında genel kabul görmüş bir tanımlama mevcut değildir. Bazı kesimler etnik grupların sübjektif özelliklerini ön planda tutarak önemli olanın ortak bir soy olduğunu vurgulamıştır. Sübjektif özelliklere önem veren bu tip görüşlerin haricinde objektif unsurların bazılarını vurgulayan görüşlerinde varlığı söz konusu olmuştur. Ancak objektif unsurların tek başına bir anlam ifade etmediğini ve bunların mutlak bir karışımının olması gerektiğini savunan kimi görüşlerde mevcut olagelmıştır. Sonuç olarak etnik gruplar hem objektif hem de sübjektif birtakım özelliklere sahip olmuştur²⁸⁰.

Dünya üzerinde etnik kimliğin değişebilir olduğuna dair birçok örnek mevcuttur. Örneğin; Güney Amerika’da çok sayıda ülke halkı: Mayalar, İnkalar, Aztekler, gibi yerli halk ile Afrika kökenliler, İspanyolların, Portekizlilerin karışımı “*Melezler*” dir. Bu ülkelerin halkı “*melez*” olduklarını bilmelerine ve adadilleri İspanyolca ya da Portekizce olmasına rağmen kendilerini ülkelerinin ulusal kimliği ile tanımlanmıştır.

Etnik kimliğin dışa dönük önemli bir göstergesi dildir. Ancak, bir kişinin dili her durumda etnik kimliğinin göstergesi değildir. Birçok durumda, kişinin anadili ve bu bağlamda kökeni ile etnik kimliği örtüşmez. Türkiye’de bu yaygın bir durumdur. Örneğin 1993 yılında, KONDA tarafından İstanbul’un etnik yapısını belirlemek amacıyla yapılan geniş kapsamlı ankette hem anne hem baba tarafından Türklük dışında bir kökene sahip olduklarını ifade eden grubun % 80’i aşan çoğunluğu, kendisini Türk hissettiğini söylemin, kendisini Türk olarak tanımlamıştır²⁸¹.

Normal olarak her bir bireysel *kendi*’yi oluşturan bir öznel faktörler, kategoriler ve roller vardır. En kesin ve temel olanı cinsiyet kategorisidir. Cinsiyete dair

²⁷⁹ **Göngör**, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik...*, s. 109.

²⁸⁰ Fatma Anıl **Öztop**, “Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri: İspanya’daki Bask Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *PESA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, s. 57.

²⁸¹ **Önder**, *Türkiye’nin Etnik Yapısı...*, s. 2.

sınıflamalar, değişmez olmamakla beraber evrensel ve bütüne şamildir. Yaşamdaki fırsat ve ödüllendirilmelerden pek çoğunda olduğu gibi gizli ya da açık pek çok biçimlerde cinsiyetimizle tanımlanmıştır.

Coğrafi olarak ayrılmış sınırlara bölünüş ve etnik olarak bölük pörçük edilmiş cinsel ayrışmalar şayet kolektif bilinç ve eylemliliğe ilham olacaklarsa yüksek tutumlu başka kimliklerle ittifak yapmak zorunda kalmıştır.

İkincisi, mekân ya da ülke /toprak kategorisidir. Yerel ve bölgesel kimlik özellikle modern öncesi devirlerde aynı ölçüde yaygınlık göstermiştir. Yerelcilik ve bölgeselcilik genelde cinsel farklılaşmanın yoksun olduğu durumlarda tutunum sağlama niteliğine sahip olmuştur. Pek çok olayda da *bölgecilik* kendi sorun ve dertleri yüzünden halkın hareketliliğini taşımaktan aciz kalmıştır. Ayrıca bölgeleri coğrafi olarak tanımlamak da güçtür. Çoğu zaman tek bir merkezden ve düzenli sınırlardan yosundurlar.

Üçüncü kolektif kimlik türü, sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisidir. Marx'ın sosyolojisinde sınıf yüce, ya da aslında yegâne önemli kolektif kimlik ve tarihin tek motorudur. Belli toplumsal sınıf türleri ise muhalif aristokrasiler, burjuvaziler, prolateryalar, zaman zaman belirleyici mahiyette siyasi ve askeri bir hareketin temelini oluşturmuşlardır²⁸².

Toplumsal sınıfı sağlam bir kolektif kimliğin dayanağı olarak ele almanın güçlüğü, çağrısının duygusal bakımından sınırlı çekiciliğinden ve kültürel derinlikten yoksun oluşundan kaynaklanmaktadır²⁸³.

Bir grubun etnik grup olarak nitelendirilebilmesi için bir adın varlığı, ortak soy inancı, mitler vasıtasıyla aktarılan tarihsel anı, ortak kültür, ortak etniklik duygusu ve üzerinde yaşadığı veya yaşıyor olmadığı toprak parçasına bağlılığı başlıca kriterler olarak gösterilebilmektedir. Etnik kimlik ne denli güçlü ve kararlı olursa bu kimliğe dayanarak bir ulusun doğabilme olasılığı da o denli fazladır. Etnik kimliğin bu süreçte izlediği iki yol söz konusudur. Bunlardan ilki devlet destekli yatay bürokratik etnilerin ulusa dönüşmesidir. Batılı ulusların büyük çoğunluğu bu tip ulus modelini yansıtmaktadır. İkinci yolda ise dikey demotik etnilerin ulusa dönüşmesi mevcuttur. Burada söz konusu olan farklı sınıfların ayırt edici tarihsel kültüre sahip olmasıdır.

²⁸²Smith, Milli Kimlik... , s. 18

²⁸³Smith, Milli Kimlik... , s. 19.

Siyasi sınır talepleri de etnik grubun ulus olarak doğmasında önemli bir faktördür. Bütün yönleriyle “ulus inşasının” etnik gruba siyasi bir yön verdiği kabul gören bir durumdur. Ne var ki etnik grupların siyasallaşması birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle de günümüz devletlerinin çokuluslu yapısı dikkate alındığında bu sorunun boyutu daha da belirgin hale gelmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde çokuluslu devlet için etnik ulusçuluk siyasi istikrara yönelik çok ciddi bir tehdit olabilmektedir. Çünkü bu duruma sahip etnik gruplar, siyasi taleplerden ayrılıkçı hareketlere kadar çeşitli faaliyetlere yöneldiklerinde çoğu zaman yaşadıkları devletle çatışma içerisine girebilmektedirler. Etnik gruplar ulus-devlet yapısına meydan okuyabilen bir tavır sergilediklerinde gerek ulusal gerek uluslararası alanda çatışmalara sebebiyet verebilmektedirler²⁸⁴.

Etniklik kavramının siyasal içerik kazanması ve sorun haline gelmesi modern çağın ürünüdür. Etnisitenin hem belirli bir insan grubu için bir kimlik biçimini hem de bütünleşmenin önünde bir engel oluşturan bir sorun olarak ortaya çıkışı modernleşme-uluslaşma sürecinde siyasal düzeyin toplumsal formasyonu belirleme talebi ile ilişkilidir²⁸⁵.

Son dönemlerde Türkiye’de Etnik milliyetçilik ve Kimlik çalışmalarına giren ayrılıkçı fikirleri besleyen Kürtçü teşkilatların arasında en önemlisi 1974 yılında Ankara Demokratik Yurtseverler Yüksek Öğretim Birliği adı altında başlayan daha sonra PKK Partiya Kerkaren Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi) yani PKK adını alan teşkilat olmuştur. Bir yandan Marksist-Leninist anlayış bir yandan Kürtçü bir ideoloji anlayışına sahip olmuştur. Türkiye topraklarında bir Kürt devletini kurmayı hedeflemiştir. Abdullah Öcalan başkanlığında teşkilatlanmaya başlanmış 1979 yılında ise Ermenistan gizli ordusu (ASALA) ile beraber ortak deklarasyon yayınlayarak eylem kararlarını açıklamışlardır²⁸⁶. PKK Diyarbakır’ın Lice İlçesinin Fis Köyünde yapılan toplantı ile kurulmuştur. Örgütün kurucuları arasında Kemal Pir gibi Türk sosyalistleri de yer almıştır²⁸⁷. Örgütün parti programında ise: *Asya, Afrika ve Latin Amerika’da zafere ulaşan ulusal kurtuluş hareketlerinin etkisiyle dünyada devrimci dalgasının yükseldiği, ABD ve Sovyet Blokları arasında tıkanmanın gittikçe derinleştiği, Türkiye devrimci-*

²⁸⁴Öztop, “Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri”... , s. 57.

²⁸⁵ Abdullah Topçoğlu, “Ulus-Devlet ve Etnisite Olgusu”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı:33 Mart-Nisan 1995, s. 53–54.

²⁸⁶Çay, *Her Yönüyle...* , s. 499–500

²⁸⁷Tan, *Kürt Sorunu...* , s. 365–366.

gençlik hareketinin radikal bir yükseliş gösterdiği, Kürdistan'da aşiretçi-feodal yapının parçalanması ve objektif koşulların gelişmesi temelinde yeni ideolojik siyasi akımlarının ortaya çıktığı 1970'lerde devrimci-sosyalist ve ulusal kurtuluşçu bir hareket olarak doğduğu... şeklinde ifade edilmiştir²⁸⁸.

26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır Lice ilçesinin Fis köyünde kuruluş kongresi yapılmıştır. Kongrede Kürdistan Devriminin Yolu adlı manifestoyu yayınlamışlardır. Kuruluş kongresine katılanlar arasında Abdullah Öcalan (Genel Sekreter), Cemil Bayık (Genel Sekreter Yardımcısı), M. Hayri Durmuş, Şahin Dönmez, Mehmet Şener, Baki Karaer, Mazlum Doğan, Mehmet Karasungur, Duran Kalkan, Mehmet Turan, Sakine Cansız, Sakine Yıldırım, Ferzende Toğaç, Ali Gündüz gibi isimler yer almıştır. Partinin kuruluşundan sonra yayınlanan *Serxwebun* dergisinde, Devrimci Halk Savaşı verileceği açıklanmıştır. Urfa bölgesinde Kawa, Mardin ve Batman'da KUK, Diyarbakır'da Devrimci Demokratik Kültür Derneği, Ağrı'da Özgürlük Yolu Antep ve Dersim'de Tekoşin örgütleriyle çatışmaya girmiştir. 12 Eylül darbesi öncesinde örgütün lideri Abdullah Öcalan ve bazı yöneticileri Suriye ve Lübnan'a geçmişlerdir. Darbe sonunda Mazlum Doğan, M. Hayri Durmuş, Kemal Pir gibi kurucuları cezaevine gönderilmiştir²⁸⁹.

1980'li yılların sonlarından ve 90'lı yılların başlarından itibaren PKK ülke içerisinde ve yurtdışında geniş bir politik propaganda faaliyetlerine yönelmiştir. Avrupa ülkelerinde ve Bağımsız Devletler Topluluklarında Kürt halkının tamamı açısından PKK misyonunun alternatifsiz olduğu düşüncesini yayan, aşıl原因 gruplar ve aktivistler çalışmıştır. Bu alanda en önemli rolü, PKK televizyonları ve farklı dillerde yayınlanan onlarca gazete ve dergiler olmuştur²⁹⁰.

²⁸⁸Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Cilt II, Nobel Yayınevi, Ankara 2004, s. 27.

²⁸⁹Celal Temel, *1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 310.

²⁹⁰M. S. Lazerev, S. X. Mihonyan, A. L. Vasilyeva, vd. *Kürdistan Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 360.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE TERÖR OLAYLARI (1990–1995)

BASINDA DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE TERÖR OLAYLARI

PKK'nın kuruluş sürecini tamamlaması ve örgütsel girişimlere başlaması ülke genelinde terör olaylarını oldukça artırmıştır. Terör olayları başta Diyarbakır şehri olmak üzere ülkenin her köşesine sıçramış ve oldukça büyük çapta yıkım meydana getirmiştir. Yaygınlaşan terör olayları aynı zamanda bölgesel anlamda etnik milliyetçilik söylemlerini oluşturmuştur. Bu söylemlerden bazıları basın aracılığıyla kitlelere aktarılmış, kamuoyu oluşturmak için kullanılmıştır.

Bölücü terör örgütü PKK militanları, Güneydoğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere ülkenin dört bir yanında güvenlik güçlerini hedef almış, bununla da yetinmeyerek bölgede görev yapan diğer devlet görevlilerine, devlet memurlarına saldırılar düzenlemiştir. Yapılan bu haince saldırılarla bölgede görev yapan öğretmenler, sağlık memurları ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevliler şehit edilmiştir.

PKK terör örgütü militanları, düzenledikleri bu saldırılar ile bölgenin gelişmesini ve kalkınmasını engellemek, bölgenin geri planda bırakılmasını sağlamak, yapılan devlet ve özel sektör yatırımlarının önüne geçilerek bölge halkının kalkınmasının önüne geçmek amacını taşımışlardır. Bölge halkının sözde haklarını korumak amacıyla yola çıktıklarını söyleyen eli kanlı terör örgütü, haklarını savunduğunu dile getirdiği masum küçük çocukların eğitim ve öğretim haklarını dahi gasp etmiş, ülkenin dört bir yanında diğer akranlarının aldığı eğitim faaliyetlerinden yoksun bırakılmalarına neden olmuşlardır. Bölgede yaşayan çocukların okulları yakılmış, öğretmenleri kaçırılmış ya da şehit edilmiştir.

Bütün bu vahşice yapılan Vandalizm'i ezilen Kürt halkının ve masum Kürt çocuklarının haklarını korumak, bölge insanın insanca yaşamasını sağlamak adına yaptıklarını dile getiren terör örgütü, kendi vatandaşlarını kendi elleriyle geri kalmışlığa, bölge insanının çaresizce bir yaşam sürdürmelerine ve insani en basit temel yaşam haklarını dahi kendi elleriyle gasp etmeye başlamışlardır. Yapılan bu vahşet ve

katliamlar, bölgede yaşanan terör olayları ulusal basına da yansımıştır. Diyarbakır şehri başta olmak üzere bölgede yaşanan terör olayları ulusal basın aracılığıyla kamuoyuna aktarılmış yapılan bu zulüm ve insanlık dışı uygulamalar tüm insanların gözleri önüne serilmiştir.

3.1.990 YILI

3.1.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesinin *Güneydoğu'da Gerilim* başlıklı manşet haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Cizre'de sokağa çıkma yasağı sürüyor. Nusaybin, İdil, Silopi ve Midyat'ta kepenkler inmiştir. Cizre'de 125 kişi gözaltında. Kentte yiyecek sıkıntısı baş göstermiştir. Mardin'in Nusaybin ilçesinde dükkânların yarısı açılmamıştır. İdil, Silopi ve Midyat'ta esnaf kepenk indirmiştir. Şırnak ve Silopi'ye takviye güvenlik güçleri gönderilmiştir. Derik'te eylem hazırlığı yapıldığı bugünde iş yerlerinin açılmayacağı öğrenilmiştir.

İçişleri bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Olağanüstü Hal Bölge Valisi, Jandarma Asayiş Komutanı ve Jandarma Genel Komutanlığı Harekât Şube Başkanı Cizre'ye giderek incelemelerde bulunmuştur. Jandarma Genel Komutanı Org. Burhanettin Bigalı da Diyarbakır'a gitmiştir²⁹¹.

Cumhuriyet gazetesinin *PKK Üç Köy Bastı, Öğretmen Öldürdü* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır'ın Lice içesine bağlı üç köyü basan PKK'lı teröristler Kürtçe eğitim yaptırmadığı gerekçesiyle bir öğretmeni öldürmüşler, köy muhtarların telefon ve mühürlerini alarak kaçmışlardır. Haberin detayında ise Lice'nin Ceber, Kırılan ve Tuzla köylerini basarak bir öğretmeni öldürdükleri bildirilmiş, önceki akşam saat 19.00 sıralarında ise on kişi kadar olduğu belirtilen bir grup teröristin önce Ceber köyünü bastıkları, öğretmen lojmanını yakıp muhtarın telefon ve mührünü gasp ettikleri sağlık ocağındaki malzemeleri alıp kaçtıkları bildirilmiştir. Kırılan köyünde ise bir ilkokul öğretmeni Kürtçe eğitim yapması için tehdit etmişlerdir. İlkokul öğretmeni olan Tahir Çivri'yi öldürerek kaçıp izlerini kaybettirmişlerdir şeklinde aktarılmıştır²⁹².

Cumhuriyet Gazetesinin *Eğitime PKK Engeli* başlıklı diğer bir haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Teröristler Güneydoğu'da okulları yakıyor, öğretmenlere saldırıyor.

²⁹¹Cumhuriyet Gazetesi, "Güneydoğu'da Gerilim" 22 Mart 1990, s. 1.

²⁹²Cumhuriyet Gazetesi, "PKK Üç Köy Bastı, Öğretmen Öldürdü" 25 Mart 1990, s. 13.

1989-1990 eğitim öğretim yılında 442 okul güvenlik nedeniyle kapatılmıştır. PKK şimdiye kadar 44 okul yakmıştır. PKK'nın özellikle öğretmenleri hedef alan eylemleri sonucunda Güneydoğu'dan öğretmen kaçıışı büyümüştür. Öğretmen açığını kapatmak için düşünülen öğretmen askerlik uygulaması da başarısız olmuştur. Bakanlık, özellikle doğulu öğretmenlerin doğuya atanmasına öncülük veriyor şeklinde açıklama yapmıştır. Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol, SHP Diyarbakır milletvekili Fuat Atalay'ın soru önergesine verdiği yanıtta Güneydoğu'da bulunan 442 okulun güvenlik nedeniyle kapatıldığını açıklamıştır²⁹³. (Ek-1)

Cumhuriyet Gazetesinin *PKK Yine Okul Yaktı* Başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: İdil, Silopi ve Cizre'de kepenk kapatma eylemler devam etmektedir. Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Zümrüt köyünün Kıpçak mezrasını basan PKK'lı terörist militanları köy okulunu yakmışlardır. Aynı zamanda Hakkâri'nin Uludere ilçesinin Doğan köyünde PKK'lı militanlar ile köy koruyucuları arasında çatışma yaşanmıştır. Çıkan çatışma sonucunda 2 terörist ölü ele geçirilmiş, 1 koruyucu ise şehit edilmiştir.

Elazığ şehrinde ise 9 kişiyi katleden aynı silahların daha önceden 1986-1989 yılları arasında yaklaşık 27 olayda kullanıldığı belirlenmiştir. Cizre meydana gelen olaylarda gözaltına alınmış olan 138 kişiden 49'unun tutuklanmasının ise ilçenin havasını gerginleştirmiş şekilde aktarılmıştır²⁹⁴.

Terör örgütü PKK'nın eylemleri sadece bölgede yaşayan güvenlik güçleri ve devlet memurlarına düzenledikleri saldırılar ile kalmamış bölgede yaşayan masum vatandaşlarda bu saldırılara maruz kalmıştır. Teröristler bölgede yaşayan birçok günahsız insanı kadın, çocuk, yaşlı ayırt etmeden katletmiştir. Köyleri, mezraları basarak bu insanlık dışı vahşet ve katliamları gerçekleştirmişlerdir.

Yapılan bu hain saldırılar ve katliamlar sonucu yüzlerce aile dağılmıştır. Diğer yandan yüzlerce kadın eşini kaybetmiş, yüzlerce masum çocuk ise yetim veya öksüz bırakılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesinin *Diyarbakır'ın Kulp İlçesinde Köy Basan Teröristler, 4 Çocuk ve 1 Kadını Öldürdüler 25 PKK'lı Öldürüldü* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Siirt'in Şırnak İlçesi yakınlarında güvenlik güçleri ile teröristler arasında çıkan çatışmada 17 PKK militanı öldürülmüştür. Kars'ın Tuzluca, Kağızman,

²⁹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Eğitime PKK Engeli" 26 Mart 1990, s. 1.

²⁹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "PKK Yine Okul Yaktı" 27 Mart 1990, s. 1.

Hakkâri'nin Yüksekova ve Küçükağrı bölgelerinde çıkan çatışmalarda 1'i İran uyruklu 8 militan öldürülmüştür. 3 koruyucu ve 1 özel tim görevlisi de şehit olmuştur. Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Yaylak köyüne baskın düzenleyen teröristler 4 çocuk ile 1 kadını yakarak öldürmüşlerdir. Beraberinde götürdükleri 2 koruyucudan 1'ini de şehit etmişlerdir. Şırnak-Cizre karayolu üzerindeki Toptepe köyünde PTT direğine asılmış olan bir koruyucunun cesedi bulunmuştur.

Olayla ilgili olarak Olağanüstü Hal Bölge valisi açıklamasında ise Siirt'in Şırnak İlçesi Dereler köyüne bağlı Taraklı mezrasının kırsal kesiminde arama ve operasyonlar yapan köy koruyucularıyla güvenlik güçleri perşembe günü Karatepe mevkiinde bir grup silahlı teröristle karşılaşmıştır. Militanlar güvenlik güçlerinin teslim ol çağrısına ateşle cevap vermiş, çıkan çatışmada 17 terörist öldürülmüştür şeklinde açıklama yapmıştır²⁹⁵.

Cumhuriyet Gazetesinin *PKK Vahşeti 27 Ölü* manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Şırnak Güçlükönak İlçesinin Çevrimli Köyünü basan PKK teröristleri 12'si çocuk, 7'si kadın, 4'ü köy koruyucusu 27 kişiyi öldürmüştür. Baskında 3'ü çocuk, 7 kişi yaralanmıştır. Teröristlerden 1'i ise ölü ele geçirilmiştir.

Baskından yaralı olarak kurtulan köy koruyucusu Hacı Öner baskını şu şekilde anlatmıştır: *Gece yarısına doğru teröristler köyü bastı. Köye girmek isteyen grupla aramızda çatışma çıktı. Çatışma uzun sürdü. Mermilerimiz bitince geri çekildik* diye açıklamıştır. Saldırı sırasında yaralanan 3'ü çocuk, 7 kişi Siirt Devlet Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştır²⁹⁶. (Ek-2)

Olayla ilgili Olağanüstü Hal Bölge Valisi'nin yaptığı açıklama ise: *Çevrimli Köyüne 10 Haziran 1990 gecesi saat 23.00 sıralarında teröristler tarafından silahlı saldırıda bulunulmuştur. Teröristler bu saldırı sırasında benzin ve benzeri yanıcı maddeler kullanmak suretiyle 4 evde yangın çıkarmışlardır... Bu çatışmada ve çıkartılan yangında evlerde bulunan 12'si çocuk, 7'si kadın, 3'ü yaşlı erkektir* şeklinde açıklama yapılmıştır²⁹⁷.

Cumhuriyet Gazetesinin *Yine PKK 7 Şehit* Manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğudaki iki çatışmada 1 asteğmen ile 6 er şehit olmuştur. Şırnak ve

²⁹⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Diyarbakır'ın Kulp İlçesinde Köy Basan Teröristler, 4 Çocuk ve 1 Kadını Öldürdüler 25 PKK'lı Öldürüldü" 5 Mayıs 1990, s. 1.

²⁹⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, "PKK Vahşeti 27 Ölü" 12 Haziran 1990, s. 1.

²⁹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, "12 PKK Vahşeti 27 Ölü" 12 Haziran 1990, s. 1.

Beytüşşebap yakınlarında güvenlik güçlerine pusu kuran PKK'lı teröristlerin iki olayda 1 asteğmenle 6 eri şehit ettikleri bildirilmiştir. Edinilen bilgiye göre Beytüşşebap ilçesinin Uzungeçit köyü yakınlarında pusu kuran PKK'lı teröristler, bölgede arama çalışmalarını sürdüren güvenlik güçlerine ateş açtılar sabaha karşı meydana gelen çatışmada asteğmen Menderes Gürler ile Jandarma erleri Mahmut Aydın, Davut Gülek, Mehmet Erdem, Ahmet Yavuz, Kadir Yeşil'i şehit etmişlerdir²⁹⁸.

Cumhuriyet Gazetesinin *Güneydoğu'da Eğitim Başlayamadı* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğu Anadolu'da yüzlerce okul öğretmensizlik ve güvenlik gerekçesiyle açılmamıştır. Öğretmen açığının büyük boyutlara ulaşması sonucu, bazı kent merkezlerinde 3'lü eğitim yapılıyor. Sınıflarda 80 öğrenci oturacak yer bulamıyor. Birçok okulun güvenlik sağlanamazsa kapatılacağı öğrenilmiştir.

Haberin ayrıntısında ise şu bilgilere yer verilmiştir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yeni eğitim ve öğretim yılına sancılı girilmiştir. PKK'nın okullara yönelik saldırılarının artırması sonucu yüzlerce köy ilkokulunda öğretime başlamazken güvenlik sorununun çözümlenebilmesi amacıyla valilerce çalışmalar yapılıyor. Güvenliğin sağlanabilmesi için özellikle koruyuculardan yararlanılması düşünülüyor. PKK tehdidiyle öğretmen sıkıntısının yaşandığı köy ilkokullarında bu açıklar vekil öğretmenlerle giderilmeye çalışılmıştır. Yöredeki üniversite ve lise mezunları kaymakamlıklar tarafından köy ilkokullarında öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Bölgede binin üzerinde vekil öğretmenin görev yaptığı bildirilmiştir²⁹⁹. (Ek-3)

Bölgede baskı ve şiddet olaylarının artması ve sürdürülmesini protesto etmek amacıyla gösteriler düzenlenmiştir. Yapılan gösteriler sırasında provokasyonlar yaşanmıştır. Gösterileri fırsata çevirmek isteyen kışkırtıcı ve bölücü gruplar bu durumlardan yararlanmak istemiştir. Gösteriler sırasında masum olan insanlar hedef alınmış ve hayatlarını kaybetmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin *Lice'de Gösteri 1 Ölü* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Güvenlik güçlerinin baskı yaptığını öne sürerek kaymakamla görüşmek üzere Lice'ye yürüyen yüz kişilik grupta bulunan 1 kadın, açılan ateş sonucunda yaşamını yitirmiştir. Kudret Filiz adlı kadının Güvenlik güçlerinden mi yoksa gruptan mı açılan ateş sonucu öldürüldüğü sorusu netlik kazanmazken ilçe merkezindeki esnafın kepenk

²⁹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Yine PKK 7 Şehir" 17 Haziran 1990, s. 1.

²⁹⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Güneydoğu'da Eğitim Başlayamadı" 24 Eylül 1990, s. 9.

kapadığı bildirilmiştir. Bir çocuğun da yaralandığı olaylardan sonra yaklaşık 25 kişi gözaltına alındığı öğrenilmiştir³⁰⁰.

Cumhuriyet gazetesinin *Lice İlçesi ve Bingöl'ün Yavuztaş Köyündeki Olaylar İçin Soru Önergesi Verildi Güneydoğuda Olayları Mecliste* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) Diyarbakır milletvekili Fuat Atalay, Lice İlçesinde meydana gelen olaylar bir soru önergesiyle, Bağımsız Bingöl milletvekili İlhami Binici'de Bingöl'ün Yalladere ilçesi Yavuztaş Köyünde öldürülen karı kocayla ilgili bir araştırma önergesiyle, Güneydoğudaki olayları Meclis gündemine getirmişlerdir. SHP Heyeti, Diyarbakır'daki incelemelerini sürdürürken HEP (Halkların Emek Partisi) heyetinin de bugün bölgeye gideceği açıklanmıştır.

Haberin ayrıntısında ise Lice'de önceki gün meydana gelen olaylarda gözaltına alınan 41 kişi serbest bırakılırken İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi İnsan Hakları İhlalleri Komisyonu bir açıklama yaparak, Lice'deki olaylarda panzer altında kalan 13 yaşındaki Hadi Dalan'ın ölmüş olabileceğini belirtmiştir. Bağımsız Bingöl milletvekili İlhami Binici, Yayladere İlçesi Yavuztaş köyünde 55 yaşındaki İsmail ve 50 yaşındaki Hanife Sağül Danışan adlı karı kocanın kontrgerilla tarafından öldürüldüğünü öne sürerek TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Başkanlığına soru önergesi vermiştir.

SHP Diyarbakır milletvekili Fuat Atalay, Diyarbakır'ın Lice İlçesinde meydana gelen Kudret Filiz'in ölümü ile sonuçlanan olaylar hakkında Meclise soru önergesi vermiştir. İlçede görev yapan jandarma komutanı Yüzbaşı Selim Eryiğit'in bölgede terör estirdiğini söyleyerek Eryiğit'in yaptığı olaylarla ilgili şu iddialarda bulunmuştur: Eylül ayında Lice çarşı mahallesi muhtarı Şükrü Ergün'ün hiçbir neden olmaksızın gözaltına alınması ve Lice Cumhuriyet Başsavcısını devre dışı bırakarak günlerce işkence yapması, Lice Yolçatı-Dibek yol ayrımında geçiş yasağı uygulayarak köylülerin 24 saat boyunca köylerine gitmelerini engellemesi. 2 Kasım'da Lice Kara Hasan mahallesinde asker kaçağı Aydın Gülen'i gözaltına alarak sabaha kadar direkte asılı bırakması iddiası önergede Hakkında birçok şikâyet dilekçesi bulunmasına rağmen bugüne kadar adı geçen görevli hakkında niçin bir işlem yapılmamıştır? Bu görevliyi yasalar çerçevesinde kim durduracaktır? şeklinde soru sormuştur³⁰¹.

³⁰⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Lice'de Gösteri 1 Ölü" 13 Aralık 1990, s. 12.

³⁰¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Güneydoğuda Olayları Mecliste" 14 Aralık 1990, s. 12.

3.1.2.Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesinin *PKK’da Vahşete Dönüş* adlı haberi şu şekilde çıkmıştır: Gözü dönmüş ayrılıkçı terör örgütü PKK militanları Şırnak’ın Güçlükönak ilçesinin Çevrimli köyünde tam bir vahşet sergilemiş, 13’ü çocuk, 7’si kadın, 27 kişiyi acımasızca katletmiştir. Gerçekleşmeyecek hayaller uğruna masum ve savunmasız insanlara ölüm kusan PKK’nın bu vahşeti tüm yurttaki tepkiyle karşılanırken katledilenlerden 13’ünün yanarak, 14’ünün de otomatik silahlarla taranarak öldürüldüğü belirlenmiştir. Çatışmada 1 terörist de ölü ele geçirilmiştir.

Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin yaptığı açıklamaya göre PKK eşkıyası vahşetini önceki gece saat 23.00’da gerçekleştirmiştir. Otomatik silahlarla yaklaşık 40 PKK militanı köye girmek istemiştir. PKK militanlarına engel olmak isteyen geçici köy koruyucuları ile PKK militanları arasında çatışma yaşanmıştır. Yarım saat süren çatışmada 4 köy koruyucusu şehit olmuştur. Bazı militanlar, köye girerek 4 evi benzin ve benzeri yanıcı maddeler ile ateşe vermişlerdir. Evlerde çıkan yangın sonucu bazı vatandaşlar diri diri yanarak can vermişlerdir.

Yaşanan olay sırasında hayatını kaybeden kişilerin kimlik bilgileri ise şöyle aktarılmıştır: *Sait Kayran (7), Meryem Kayran (12), Atiye Kayran (40), Mehmet Kayran (5), Fatim Kayran (20), Hüsnü’ye Kayran (3), Ramazan Öner (40), Hediye Öner (17), Hayrettin Öner (5), Vasfiye Öner (10), Teybet Öner (3), Safiye Öner (15)*³⁰².

3.2. 1991 YILI

1991 yılına gelindiğinde Diyarbakır şehrinde bir grup karanlık eller tarafından HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın’ın öldürülmesi ile olaylar başlamıştır. Bu acı olay sonucu şehirde provoke eylemlerin adeta fitili ateşlenmiştir. Bir grup yıkıcı ve bölücü terör örgütü mensubu, yaşanan gerginlikten ve kaos ortamından istifade ederek olayların ateşini körüklemiştir.

Meydana gelen gerginlik ve stres ortamından faydalanan bu kişiler, halkı tahrik etmiş ve kışkırtmış neticede şehirde terör estirmişler, yaşanan olaylarda onlarca kişinin yaralanmasına ve ölmesine neden olmuşlardır. Şehir adeta savaş alanına dönmüştür. Diyarbakır şehrinde yaşanan bu kaos ortamı uzun süre sürmüş yıkıcı ve yıkıcı eylemlerin odak noktası haline gelmiştir.

³⁰²Hürriyet Gazetesi, “PKK’da Vahşete Dönüş” 2 Haziran 1990, s. 20.

3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesinin *Diyarbakır'da Kanlı Gün* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: HEP Diyarbakır İl Başkanının cenaze törenine katılanlarla güvenlik güçleri arasındaki olaylarda 3 kişi ölmüştür. Kendilerini polis olarak tanıtan kişilerce evinden alındıktan 3 gün sonra ölü bulunan Aydın'ın, Elazığ'ın Maden ilçesinden alınan cenazesi Diyarbakır'a getirilmiştir. Cenaze töreni yığınsal bir Kürt gösterisine dönüşürken PKK yanlısı sloganlar atılmıştır. Tabut PKK simgesi olan sarı, kırmızı, yeşil renklerine sarılmıştır.

Törene katılanlar güvenlik güçlerini taşıyınca havaya ateş açılmıştır. Diyarbakır sokakları bir anda savaş alanına dönüşmüştür. Karakolun taşlanmasına karşılık veren özel timin açtığı ateşte 3 kişi ölmüştür. Yaralı sayısı ise 10'dan fazladır. Çok sayıda kişi de gözaltına alınmıştır. Hükümet sözcüsü İmren, olayların provokasyon tahriklerden kaynaklandığını söylemiştir³⁰³. (Ek-4)

Cumhuriyet Gazetesinin *Diyarbakır Ölü Kent; Sessiz Bekleyiş* adlı manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: HEP il başkanının cenaze töreninde kanlı olaylar sonrasında çok kişinin sokağa çıkmaktan çekindiği yaralanan bazı kişilerinde gözaltına alınma korkusuyla hastanelere gitmediği iddia edilmiştir. Olaylar Nusaybin, Lice, Bismil'de esnaf kepenk kapatma eylemiyle protesto edilmiştir. İçişleri Bakanlığı, Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Diyarbakır Valiliği yaralı ve gözaltı sayıları hakkında ölü sayısını 3 olarak açıklamışsa da HEP'liler 10 olarak açıklamıştır.

Olayların ardından Diyarbakır sessiz bir bekleyişe girmiştir. Diyarbakır'da yaşanan gerginlik giderek bölgeye de yayılmıştır. Nusaybin, Lice, Bismil'de esnaf olayları protesto etmek için işyerini açmamıştır³⁰⁴. (Ek-5)

Cumhuriyet Gazetesinin *Tehlikeli Tırmanış* adlı manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: Vedat Aydın'ın öldürülmesini ve Diyarbakır olaylarını protesto eylemleri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Cizre, Silopi, Hani, Kulp'ta işyerleri açılmamış, Cizre-Nusaybin karayolunu keserek PKK lideri Öcalan'ın posterini taşımışlardır.

Haberin devamında ise Konya merkezinde 200 kişilik grup, Vur gerilla vur, Kürdistan'ı kur sloganları atarak yürüyüşe geçince 100 kişi tutuklanmıştır. İzmir'de

³⁰³ **Cumhuriyet Gazetesi**, “*Diyarbakır'da Kanlı Gün*” 11 Temmuz 1991, s. 1.

³⁰⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, “*Sessiz Bekleyiş*” 12 Temmuz 1991, s. 1.

HEP İl merkezinden yürüyüşe geçen bir grup olayları protesto etmiştir. Berlin, Hamburg, Berlin'deki Türk elçiliği ve Brüksel'deki Türk Hava Yolları bürosu saldırıya uğramıştır³⁰⁵. (Ek-6)

Cumhuriyet Gazetesinin *Güneydoğu'da Kanlı Pazar* adlı manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: Gerginliğin doruğa tırmanmış olduğu Güneydoğu bölgesinde kanlı baskınlar yaşanmıştır. En kanlı olaylar ise Kahramanmaraş ilinde yaşanmıştır. Kentin Pazarcık ilçesi Harmancık köyünü basan PKK militanları iki farklı aileden toplam altı kişiyi katletmişler, dört kişi de yaralamışlardır. Maraş'ın Çağlayancerit ilçesinin bir mahallesinde yaşayan koruyucu ailesinin evini basarak, evde bulunan köy koruyucusu ve iki akrabasını öldürmüşlerdir.

Haberin devamında ise Diyarbakır'ın Kulp ilçesine iki kilometre yakınlıktaki şantiyeyi basan PKK militanları bir astsubay ve bir eri şehit etmişler, çıkan çatışmada beş asker de yaralanmıştır. Nusaybin'de inşaatı devam eden hükümet konağı da saldırıya uğramış, saldırganlar elektrik direğine ERNK (Kürdistan Kurtuluş Cephesi) bayrağı açarak kaçmışlardır. Yaşamın normalleşmeye başladığı Diyarbakır'da elli bir kişilik grup yasadışı gösterilerde bulunmuştur. Yaşanılan protesto gösterilerinde ERNK bayrakları açılmıştır³⁰⁶. (Ek-7)

3.2.2. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesinin *Diyarbakır'da Gergin Gün* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Evinden kendilerini polis olarak tanıtan bazı kişiler tarafından götürülen ve işkence edildikten sonra öldürülen HEP Diyarbakır il başkanı Vedat Aydın'ın bugün yapılacak cenaze töreni için olağanüstü önlemler alınmıştır.

Haberin detayında ise evinden kendilerini polis olarak tanıtan bazı kişiler tarafından götürüldükten sonra üç gün sonra cesedi Elazığ'da bulunan Halkın Emek Partisi Diyarbakır il başkanı Vedat Aydın'ın öldürülmesine tepkiler büyüyor. Yapılan açıklamalarda Aydın'ın kontrgerilla tarafından öldürüldüğü öne sürülmüştür. Aydın'ın eşi Şükran Aydın eve gelen kişilerin ellerinde tüfek ve telsiz olduğunu belirtirken gelen şahısların, HEP il başkanının ifadesini aldıktan sonra serbest bırakacağız dediklerini yinelemiştir. Diyarbakır'da oldukça sevilen ve aynı zamanda çiftçilik ve bir lastik firmasının bayiliğini de yapan eski öğretmen Vedat Aydın'ın cesedinin bulunduğu

³⁰⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Tehlikeli Tırmanış" 14 Temmuz 1991, s.1.

³⁰⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Güneydoğu'da Kanlı Pazar", 15 Temmuz 1991, s. 1.

Maden ilçesinde gerçekleştirilen otopside işkenceye maruz kaldığı, bacağına kırıldığı, daha sonra göğüs ve kafasına kalaşnikof tüfeği ile ateş edildiği belirlenmiştir³⁰⁷.

Hürriyet Gazetesinin *HEP İl Başkanı'nın Cenazesinde Kanlı Olaylar Çıktı Diyarbakır'da tahrik: 3 Ölü* manşet haberine göre evinden kaçırıldıktan sonra ölü bulunan HEP Diyarbakır il başkanı Vedat Aydın'ın Diyarbakır'da dün yapılan cenaze töreni kanlı sonuçlanmıştır. 3 kişinin vurularak öldüğü cenaze töreninde 162 kişi de yaralanmıştır. 20.000 kişiyi aşkın kişinin katıldığı cenaze töreninde tahrikçi PKK militanlarının önderlik ettiği bazı gruplar devlet daireleri ve polis karakollarını taşa tutmuşlardır. Polisin uyarı ateşine kalabalık arasından otomatik silahlarla karşılık verildiği bildirilmiştir. Olaylarda yaralanan 8 kişinin durumunun ağır olduğu öğrenilmiştir. Yaralılar arasında HEP Malatya milletvekili İbrahim Aksoy da yer almıştır. Haberin detayında ise Aydın'ın cenazesinin *Kürdistan Halk Kurtuluş Cephesi* bayrağına sarılı olarak kente getirildiği ve cenaze sırasında sık sık *Yaşasın Apo, Yaşasın PKK* şeklinde sloganlar atıldığı aktarılmıştır. HEP genel başkanı Fehmi Işıklar tören sırasında: *Dünya kamuoyuna sesleniyorum Vedat Aydın'a sıkılan kurşun, mücadelemize ve Kürt halkına sıkılmış kurşundur. Antiterör yasası ile yeni bir faşist yönetim egemen kılınmak isteniyor...* şeklinde konuşmuştur³⁰⁸. (Ek-16)

Hürriyet Gazetesinin *Bu Oyun Bozulsun* Manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır olayları gözlerimizi açsın. HEP il başkanını evinden alıp götürülenler mutlaka bulunmalı, Cenazeyi bahane eden tahrikçiler mutlaka hesap vermeli, halkla tahrikçiler arasında ayırım çok titiz yapılmalı denmiştir.

Olayla ilgili olarak siyasetçiler ise şunları dile getirmiştir:

İnönü: *Hükümet ve sorumlular bu işin faillerini bir an önce ortaya çıkarmalıdır. Aksi halde dün meydana gelen olayların benzerleri engellenemez.*

Demirel: *Cinayeti güvenlik görevlileri işlemişse gök kubbeyi ülke yöneticilerinin başına geçiririz.*

Ecevit: *Bölücü akımları kışkırtanlara kurallar içinde yasa uygulanır. Böyle evden adam kaçırıp öldürmek ve buna önlem alınmıyorsa devlet devlet olmaktan çıkar demıştır.*

³⁰⁷Hürriyet Gazetesi, "Diyarbakır'da Gergin Gün" 10 Temmuz 1991, s. 24.

³⁰⁸Hürriyet Gazetesi, "Diyarbakır'da Tahrik: 3 Ölü" 11 Temmuz 1991, s. 23.

Haberin detayında Diyarbakır'da yaşanan olaylar ülkede büyük üzüntü yaratmıştır. Yurdumuzun bir yöresinde bölücü sloganlar duymanın, bölücü bayraklar görmenin acısı yüreğimize oturmuştur. Şimdi gözlerimizi açma, sağduyu ile düşünme zamanıdır. Bu cinayeti ve cenazeyi bahane eden kitleler cımbızla çekilir gibi halka zarar vermeden bulunmalı, hesap sorulmalıdır denmiştir³⁰⁹. (Ek-17)

Hürriyet Gazetesinin *Güneydoğu'da Dehşet Günü* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Güvenlik güçleri, Bitlis'in Hizan İlçesini basan teröristlerden 7'sini ele geçirmiştir. Kahramanmaraş'ın Çağlayancerit İlçesinde ve Harmancık Köyünde PKK terör örgütü mensupları katliam yaparak 9 kişiyi öldürmüşlerdir. Diyarbakır'ın Kulp İlçesinde ise teröristlerle çıkan çatışmada bir astsubay ile bir erimiz şehit düşmüştür.

Haberin ayrıntısında şu bilgilere yer verilmiştir; Kahramanmaraş'ın Pazarcık İlçesine bağlı Harmancık köyü ile Çağlayancerit ilçesine silahlı ve bombalı eylemlerde bulunan PKK militanları 9 kişiyi katletmişler, 5 kişiyi de yaralamışlardır. Bitlis'in Hizan ilçesine baskın düzenleyen militanlardan 7'si güvenlik kuvvetlerince ölü geçirilmiştir. Diyarbakır'ın Kulp İlçesinde de güvenlik kuvvetleriyle teröristler arasında çıkan çatışmada bir astsubay ve bir er şehit edilmiştir.

Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde 1 er şehit edilmiş 3 erde ağır yaralanmıştır. İlçeye gelen bir grup PKK'lı, Kulp Jandarma merkez komutanlığını çapraz ateşe tutmuştur. Açılan ilk ateşte adları açıklanmayan 1 astsubay ve 1 er şehit oldu, 3 er de ağır yaralanmıştır³¹⁰.

3.2.3. Milliyet Gazetesi

Milliyet Gazetesinin *7 Esirden Mektup Getirdik* manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: PKK'nın elindeki askerlerimiz Milliyet aracılığıyla ailelerine haber göndermiştir. Samanlı karakoluna baskında rehin alınarak Kuzey Irak'taki PKK kamplarına kaçırılan 7 Türk askeri ailelerine mektup yazıp Milliyet aracılığıyla göndermişlerdir. Bazıları hafif yaralı olan 7 asker kurtarılacakları günü iple çekiyorlar.

Kendilerine iyi davranıldığını belirten askerler mektuplarında devletimizin bizi geri alacağına inanıyoruz demişlerdir. Kamptan ayrılırken Osman Öcalan ile görüşülmüş ve Öcalan, askerlerin serbest bırakılacağını fakat herhangi bir

³⁰⁹Hürriyet Gazetesi, "Bu Oyun Bozulsun" 12 Temmuz 1991, s. 1.

³¹⁰Hürriyet Gazetesi, "Güneydoğu'da Dehşet Günü" 15 Temmuz 1991, s. 20.

provokasyonda askerleri Türk devleti öldürmesin diye bunu Birleşmiş Milletler aracılığıyla yapacaklarını söylemiştir³¹¹. (Ek-24)

Milliyet gazetesinin *PKK Nöbetçiler Roketle Saldırdı: Yine Karakol Baskını; 5 Şehit* adlı haberi şu şekilde çıkmıştır: Sınırdaki Samanlı karakolunu basan PKK örgütü militanları bu defa da Silopi'nin Çörümlü köyü jandarma karakoluna saldırı düzenlemiştir. Jandarma karakoluna roketatar ile saldırıda bulunmuşlardır. Saldırı sonrasında 5 Mehmetçik şehit edilmiştir.

Saldırıya güvenlik güçleri anında karşılık vermiştir. Saldırganlar karanlıktan faydalanarak kaçmışlar, 1 örgüt militanı da ölü ele geçirilmiştir³¹². (Ek-25)

Milliyet gazetesinin *Laftı Bırakın PKK'yı Durdurun* manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Hakkâri'nin Çukurca ilçesine bağlı çayırli köyü yakınlarında mevzi nöbetinde Mehmetçiklere önceki gün sabaha karşı baskın düzenleyen 150 PKK'lı terörist 11 Mehmetçiği daha şehit ederken 1 astsubay ile 2 eri de yaralamışlardır.

Teröristlerin saldırı sırasında ağır makineli silahlar ve havan toplarının kullanıldığı ve karanlıktan yararlanarak kaçtıkları belirtilmiştir³¹³. (Ek-26)

Milliyet gazetesinin *Eşkya Artık 100-150 Kişilik Bölüklerle Saldırıyor: Sorumlu Kim?* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Hemen her gün subay, asker, koruyucunun öldürüldüğü Güneydoğu Anadolu'da büyüyen tehlike, kamuoyunu korkutmuştur. Daha önceleri küçük çapta baskınlar, yol kesmeler, pusular şeklinde gerçekleştirilen eylemler artık, roketlerin, ağır ve uzun menzilli silahların kullanıldığı büyük çaplı saldırılara dönüşmüştür. Bazı uzmanlar bölgede gece güvenliğinin terörist gruplarda olduğunu öne sürmüştür. Bazılarına göre de yeterli önlemlerin alınmasına rağmen siyasi karar eksikliği görülmüştür şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur³¹⁴. (Ek-27)

Milliyet gazetesinin *Milliyet'le Özgürlüğe* adlı manşet haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Muhabirimiz 8 Mehmetçiği PKK Kampından alıp BM'ye teslim etti. Ağustos'taki Samanlı karakolundaki baskın sonucunda PKK'nın elinde bulunan 7 er ile ilk sınır operasyonunda örgütün eline geçen erlerimizin kurtuluşunda, sadece Milliyet

³¹¹Milliyet Gazetesi, "7 Esirden Mektup Getirdik" 16 Ağustos 1991, s. 12.

³¹²Milliyet Gazetesi, "PKK Nöbetçiler Roketle Saldırdı: Yine Karakol Baskını; 5 Şehit", 21 Ağustos 1991, s. 1.

³¹³Milliyet Gazetesi, "Laftı Bırakın PKK'yı Durdurun" 8 Ekim 1991, s. 1.

³¹⁴Milliyet Gazetesi, "Eşkya Artık 100-150 Kişilik Bölüklerle Saldırıyor: Sorumlu Kim", 9 Ekim 1991, s. 1.

Muhabiri Şeymus Çakan bulunmuştur. Muhabir hem kurtuluşu yaşamış hem de görüntülemiştir. 8 erimizi Şeymus Çakar'a teslim eden PKK militanları bundan ötesi size ait, askerleri götürüp çokuluslu güç temsilcilerine teslim edin demişlerdir. Muhabirimiz, 8 saat süren zorlu ve çetin yürüyüşten sonra 8 erimizi Zaho'daki BM temsilcisi Lim Rines'a teslim etmiştir. Kontrol noktalarından geçerken zorluk çıkartan peşmergelere erlerimizi muhabirimiz, gazeteci grubu olarak tanıtmıştır. Çokuluslu güce bağlı bir astsubay tarafından Türkiye'ye getirilerek Silopi'de askeri makamlara teslim edilmiştir³¹⁵. (Ek-28)

Milliyet Gazetesinin *PKK Tren Taradı* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Şırnak'ta 5 er şehit, Van Gölü Ekspresinde 1 ölü, 3 yaralı yer almıştır. Şırnak'ta bir askeri aracı pusuya düşüren teröristler 5 erimizi şehit etmişlerdir. Militanlar askerlerimizin silahlarını da alıp kaçmışlardır.

Haberde geçen ikinci olay ise Muş yakınlarındaki Bahçetepe- Özgen istasyonları arasında ekspresi barikat kurarak durduran teröristler, propaganda yapıp, treni taradılar. Yolculardan Bedri Bingöl ölürken 3 kişide yaralanmıştır³¹⁶.

3.1.1992 Yılı

1992 yılına girildiği zaman bölge adeta bir kâbus yılı yaşamıştır. Eli kanlı terör örgütü PKK adeta çılgına dönmüş, gözü kararmış bir şekilde terör eylemlerini tırmandırmıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde örgüt elemanları kurtarılmış bölge oluşturarak Serhıldan (başkaldırı) eylemlerini başlatmıştır. Hemen hemen her gün bölgeden bir eylem veya baskın haberleri gelmekte bölgede görev yapan masum ana kuzuları kanları ile şahadete ermiş olduğunun haberleri yazılı ve görsel basına düşmekteydi. Bölücü terör örgütü PKK militanları Serhıldan (başkaldırı) hareketlerine Şırnak'tan başlamış, şehirde terör estirmişlerdir. Şırnak kentinde güvenlik güçleri ile terör örgütü mensupları arasında resmen adı konulmamış bir iç savaş yaşanmıştır. Yaşanan çatışmalar öylesine artmıştır ki ülkenin dört bir yanında vatandaşlar güneşin ilk ışıklarında gözünü açtığı anda yazılı ve görsel basında önceki akşam bir baskının gerçekleştiğini, çıkan çatışmalar da onlarca Mehmetçiğin şehit düştüğünü öğrenmiştir. Bütün bu yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen güvenlik güçleri canları pahasına bölücü terör örgütü mensuplarına göz açtırmamış, terör örgütü militanlarını bölgeden

³¹⁵Milliyet Gazetesi, "Milliyet'le Özgürlüğe" 20 Ekim 1991, s. 1.

³¹⁶Milliyet Gazetesi, "PKK Tren Taradı" 25 Ekim 1991, s. 1.

temizlemeyi başarmıştır. Yaşanan tüm olumsuzluklardan en çok etkilenen, en çok acıyı çeken yine bölgede yaşayan masum Kürt vatandaşları olmuştur. Bölgede yaşayan onlarca masum sivil halkın evleri, işyerleri; yakılmış, yıkılmış yerle bir edilmiştir. Günlerce yiyecek, içecek bulamamış, en insani temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamışlardır. Derin psikolojik travmalar yaşayarak evlerini yurtlarını terk etmişler, büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır.

3.1.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinin *Şırnak'ta Savaş* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK kent merkezine bini aşkın militanla roketatarlı, havan topu saldırı düzenlemiştir. Kentte önceki gece 20.30 sıralarında değişik kesimlerden giren PKK militanları halkı evinize gidin çatışma çıkacak diye uyarmıştır. Sokakların boşalmasından sonra trafo merkezi havaya uçurulmuştur. Kent bir anda karalığa gömülmüştür.

Emniyet müdürlüğü, Tugay komutanlığı, polis, jandarma ve bazı kamu kuruluşlarına roketatar, havan topu ateşe başlamıştır. 3 er, 1 polis yaşamını yitirirken 13 görevli de yaralanmıştır. Evlere ateş açılması üzerine çıkan çatışmada çok sayıda kişinin öldüğü bildirilmiştir. Yetkililer 100 PKK'lının öldürüldüğünü açıklamıştır. İçişleri Bakanı Sezgin: Şırnak'ta yaşanan olayları tam bir isyan olarak değerlendirmiştir. Sezgin, sayılarının 1.000–1.500 olduğu tahmin edilen, ellerinde en modern silahlarla, havan toplarıyla roketatarlar, uzun namlulu silahlar kalaşnikoflarla saldırıya kalkışıldığını söylemiştir³¹⁷ (Ek-8)

Cumhuriyet gazetesinin *Yasak Kent Şırnak* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Giriş-çıkışların tutulduğu kentte 4 mahallenin yerle bir olduğu bildirilmiştir. PKK militanlarının baskınıyla başlayan ve 40 saat süren çatışmalar dün öğleden sonra kesilmiştir. Ancak kentte yer yer silah sesleri duyuluyor. Sokağa çıkma yasağının sürdüğü Şırnak'a gazetecilerin dışında şimdilik kimse sokulmamıştır.

Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan ilk belirlemelere göre, olaylarda 4 güvenlik görevlisinden başka 4 de sivilin öldüğünü söylemiştir. Erkan, 211 kişinin gözaltına alındığını, 16 kalaşnikof ele geçirildiğini bildirilmiştir³¹⁸. (Ek-9)

³¹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, “*Şırnak'ta Savaş*” 20 Ağustos 1992, s. 1.

³¹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, “*Yasak Kent Şırnak*” 21 Ağustos 1992, s. 1.

Cumhuriyet gazetesinin *Şırnak Didik Didik* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Binlerce güvenlik görevlisinin katıldığı operasyonda kentteki evler tek tek arandı, 362 kişi gözaltına alınmıştır. Şırnak'ta PKK'lılarla güvenlik güçleri arasında 2 gün süren çatışmanın sona ermesine rağmen gerginlik sürmüştür. Sokağa çıkma yasağı nedeniyle yiyecek sıkıntısı baş göstermiştir.

Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan, güvenlik güçleri vatandaşın kılına zarar gelmeyecek şekilde hareket edilmiştir. Eğer buna dikkat edilmeseydi ölü sayısı yüze gelirdi. Elimizde 14 ceset var, çoğu terörist, Şırnak harabeye dönmüştür. PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasındaki çatışmalarda Şırnak'ın büyük bölümü yıkılmıştır. Sokaklarda kimse kalmamıştır. Nereden ve nasıl geleceği belli olmayan kuşun zihinlerde yarattığı ölüm korkusu var. Kent çok ağır bir hava bombardımanına maruz kalmıştır. Şırnak tam bir harabeye dönmüş durumdadır³¹⁹. (Ek-10)

Cumhuriyet Gazetesinin *Kan, Göç, Eylem...* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Şırnak'ta yaşanan 40 saat süren çatışmaların ardından Şırnak halkı şehri boşaltmaya başlamıştır. Kucağına çocuğunu, sırtına çuvalına geçiren aileler yollara düşmüştür. HEP milletvekili Zübeyir Haydar ise bölgeye giderek olaylarla ilgili bilgileri almıştır.

Haberin detayında ise Şırnak'a 1,5 kilometre uzaklıkta yer alan Milli Jandarma karakoluna baskın düzenlenmiştir. Çıkan çatışma sonucunda 3 PKK'lı ölü ele geçirilmiş, 4 jandarma askeri ise şehit edilmiştir. Şırnak'ta gece başlayan çatışma sabaha kadar devam etmiştir. Resmî kaynaklara göre kente PKK saldırmış, bölge halkına göre ise evler devlet tarafından top ateşine tutularak, her taraf ateşe verilmiştir. Şırnak'ta yaşanan olaylar nedeniyle PKK'nın çağrısı üzerine bölge halkı protesto eylemleri düzenlemiş, başta Diyarbakır olmak üzere Mardin, Şırnak, Siirt, Muş'un ilçelerinde kepenk kapatma eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bismil ve Cizre ilçelerinde kepenkler zorla kırılmıştır³²⁰. (Ek-11)

Cumhuriyet gazetesinin *Acı Dinmiyor: Ölüm Yolları Kesti 13 Can Aldı* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Urfa'dan Bingöl yönüne giden bir yolcu otobüsü Lice'nin Çepe köyü yakınlarında PKK'lı teröristler tarafından durdurularak yolcular arasında yer alan 7 asker şehit edilmiştir. Bingöl'ün Genç ilçesi ile Nusaybin ilçelerinde yapılan saldırılar ile 6 asker şehit edilmiştir. Erzincan'ın Felâhiye ilçeleri yakınlarında ise çıkan

³¹⁹Cumhuriyet Gazetesi, "Şırnak Didik Didik" 22 Ağustos 1992, s. 1

³²⁰Cumhuriyet Gazetesi, "Kan, Göç, Eylem...", 25 Ağustos 1992, s. 1.

çatışma sonucunda 4 PKK'lı terörist öldürülmüştür. Kars'ın Aralık ilçesinde ise şantiye basan terör örgütü 7 kamyon ve iş makinesini yakmıştır³²¹. (Ek-12)

Cumhuriyet gazetesinin *Şırnaklıya Eve Dön Çağrısı* başlıklı manşet haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır zirvesi: Terör örgütleri, yurtdışında da takip edilerek sona erdirilecektir denmiştir. Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı Özal'ın başkanlığında Diyarbakır'da toplanmıştır. Toplantı sonunda yapılan açıklamada ise ülke bütünlüğüne vurgu yapılarak teröre karşı yasalar içerisinde mücadele edileceği açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı Özal, MGK (Milli Güvenlik Kurulu) toplantısında hükümetin propaganda konusunda yetersiz olduğunu dile getirerek GAP televizyonundan Kürtçe yayın yapılması teklifini tekrarlamıştır. Halkın devletten kopuşunun önlenmesini de istemiştir³²².

Cumhuriyet gazetesinin *HEP'liler TC Devleti'ni Düşman Görüyor* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: PKK'nın legal uzantıları görünümünü veriyorlar diyen İçişleri Bakanı İsmet Sezgin'den Suçlama gelmiştir.

—Gazeteci; ateş açılan evlerdeki aramalarda 465 kişi ele geçirilmiştir hepsi terörist mi bunların?

—Sezgin; 200 kadarının PKK militanı veya onun yardımcısı olduğu anlaşılmıştır cevabını vermiştir.

—Gazeteci; demek ki ateş açan 200 dolayında?

—Sezgin; işte onu kesin bilemiyoruz.

—Gazeteci; bu durumda kaç kişi oldukları belli değil mi?

—Sezgin; Hayır kesin rakam söylenmiyor hangi eve ateş kurşun yarası varsa, belki o evler karşı tarafa ateş açmıştır... şeklinde açıklamalarda bulunmuştur³²³.

Cumhuriyet gazetesinin *Şemdinli'de Baskın Doğubayazıt'ta Pusu 15 Şehit* manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Karakola baskın düzenleyen PKK militanlarından 30'u öldürülmüştür. Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Aktütün Jandarma sınır karakoluna baskın yapan PKK'lı teröristler, 1 astsubay, 8 er ve erbaş ile 2 geçici köy koruyucusunu

³²¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Ölüm Yolları Kesti 13 Can Aldı” 26 Ağustos 1992, s. 1.

³²² **Cumhuriyet Gazetesi**, “Şırnaklıya Eve Dön Çağrısı”, 28 Ağustos 1992, s. 1.

³²³ **Cumhuriyet Gazetesi**, “HEP'liler TC Devleti'ni Düşman Görüyor” 4 Eylül 1992, s. 1.

şehit etmişlerdir. Kaçan teröristlerin yakalanması için Kobra helikopterlerinin de operasyona destek verdiği bildirilmiştir.

Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesi Ağrı Dağı eteklerinde önceki gün operasyondan dönen güvenlik güçlerine pusu kurulmuştur. Teröristlerin ateş açması üzerine 1 üsteğmen ve 3'er şehit olmuştur³²⁴.

Cumhuriyet gazetesinin *Batman'da Tuzak: 4'ü koruyucu 10 Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Batman'ın Kozluk ilçesi yakınlarında PKK militanlarının yerleştirdiği mayına çarpan ve silahlı saldırıya uğrayan minibüste 4'ü köy koruyucusu 10 kişi ölmüş 6 kişi de yaralanmıştır

PKK militanları tarafından kaçırılan Şirvan'ın ANAP'lı Belediye Başkanı Münip Şerafettinoğlu ile Yazı İşleri Müdürü Adil Kaplan Bahçeköy yakınlarında ölü bulunmuştur. Ardahan'ın Göle ilçesi yakınlarındaki Günorta köyünde bakkallık yapan amca çocuğu iki kişi kurşuna dizilmiştir. Güçlü köyü öğretmenin de cesedi bir ağaca asılı olarak bulunmuştur. Diyarbakır'ın Hani ilçesine bağlı Yukarı Turalıs köyünde PKK militanlarıyla çatışmalar yaşandığı bildirilmiştir. Ölü ve yaralılar konusunda bilgi alınamamıştır³²⁵.

Cumhuriyet gazetesinin *HEP: PKK Yasallaşsın* başlıklı diğer bir haberi ise şu şekilde çıkmıştır: HEP kongresinde başkan Apo sloganları atılmıştır. Sıkı güvenlik önlemleri alınan HEP'in 2. Olağanüstü kongresinde salona girenler ve yanlarındaki kitaplarla ve dergiler tek tek aranmıştır. Kongredeki konuşmacılar PKK'nın yasallaşmasını isterlerken sık sık PKK ve Apo'yu öven sloganlar atılmıştır. Şırnak milletvekili Alınak anne ve babalara çocuklarını asker olarak göndermemeleri çağrısında bulunmuştur³²⁶.

Cumhuriyet gazetesinin *Güneydoğu'da Kanlı Gün: 94 Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır. Derecik Jandarma karakoluna baskın: 23 asker şehit, 54 PKK'lı öldürülmüştür. Hakkâri'nin Şemdinli ilçesindeki sınır karakolunda çıkan çatışmada 2'si astsubay, 21 er, 5 koruyucu şehit olmuştur. 23 er de çeşitli yerlerinden yaralanmıştır. Bölgeye Kobra helikopterleri ve savaş uçakları gönderilmiştir. 54 PKK'lının cesedi

³²⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Şemdinli’de Baskın Doğubayazıt’ta Pusu 15 Şehit” 14 Eylül 1992, s. 1.

³²⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Batman’da Tuzak: 4’ü koruyucu 10 ölü” 16 Eylül 1992, s. 1.

³²⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, “HEP: PKK Yasallaşsın” 20 Eylül 1992, s. 1.

bulunmuştur. Başbakan Süleyman Demirel olayların dün saat 16.00 sularında sona erdiğini açıklamıştır.

Van'ın Çatak ilçesine bağlı Suverdi köyünü basan PKK militanları 7'si çocuk 8 kişiyi öldürmüştür. Karşı ateşte ise 2 PKK'lı öldürülmüştür³²⁷.

Cumhuriyet gazetesinin *PKK Haniyi Bastı: 12 Ölü* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Yaklaşık 200 kadar PKK militanı Diyarbakır'ın Hani ilçesini basarak 3 güvenlik görevlisi 12 kişiyi öldürmüştür. Terör örgütü ilçede kamu binalarına ve askerlik şubesine saldırıda bulunmuş, yaklaşık 20 araç ateşe vermiştir. 200 kişilik bir başka grup ise yardıma gelen iki panzeri pusuya düşürmüştür.

Haberin ayrıntısında ise 200 kişilik PKK'lı grup Diyarbakır'ın Hani ilçesini basarak ilçede bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının büyük kısmına zarar vermişlerdir. Yirmiye yakın kamyon, traktör ve otomobilin tamamen ateşe verildiği görülmüştür. Çıkan olaylarda öğretmenleri de ateşe verilmiştir. Terör örgütü militanlarına yardım ettikleri gerekçesiyle 50'ye yakın kişi gözaltına alınmıştır. İlçeye yapılan saldırıyı örgütün sözde Amed eyalet sorumlusu Şemdin Sakık'ın düzenlediği belirtilmiştir. Düzenlenen saldırısı sonucunda açıklama yapan Başbakan Demirel; *Biz ölmedik ki hala varız demek istiyorlar. Ne kadar çırpınırsanız boştur* şeklinde açıklama yapmıştır. Olağanüstü bölge valisi Erkan Ünal ise *Ya teslim olacaksınız, ya da hak ettikleri cezayı alacaklar* demiştir.

Hani'ye giren terör örgütü mensupları önce kamu binaları ve lojmanlarına uzun namlulu silahlarla, roketatarlarla ateş açmışlardır. Kalabalık diğer bir grup ise jandarma karakolunu saldırmıştır. Militanlar, karakolda bulunanlara hepiniz teslim olunuz kimseyi öldürmeyeceğiz, eğer teslim olmazsanız binayı ateşe vereceğiz diye bağırılmışlardır. Fakat teklifi kabul eden olmamış kimse dışarı çıkmamıştır. Dışarı çıkan olmayınca örgüt militanları binayı yaylım ateşine tutmuştur. Açılan yaylım ateşi sonucu binanın içerisinde bulunan astsubay Kemal Ay, eşi Nefsim Ay çocukları Mustafa Ay, (6) sivil memur Süleyman Dalgın ve eşi Fatma Dalgın, (26) kızları Sedef Dalgın, (4) Sebahat Macar, (50) Hülya Arslan, (18) Mensure Arslan (14) yaşamını yitirmiştir³²⁸. (Ek-13)

³²⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Güneydoğu'da kanlı gün: 94 Ölü" 30 Eylül 1992, s. 1.

³²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, "PKK Hani'yi Bastı: 12 Ölü", 11 Kasım 1992, s. 14.

3.1.2. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesinin *PKK Saldırısı Yine Püskürtüldü: 50 Ölü* başlıklı haberine göre ise Çukurca'ya bağlı Üzümlü karakoluna sabaha karşı 04.30'da roketatar ve otomatik silahlarla saldıran 400 PKK militanına anında karşılık verilerek ağır bir darbe indirilmiştir. Çatışmada 14 asker şehit olurken 12'sininde yaralandığı belirtilmiştir. 50 civarında PKK'lı ise ölü ele geçirilmiştir. Kaçan PKK militanlarını yakalamak için Kuzey Irak topraklarında sürdürülen operasyonlarda örgüte ağır zayıat verilmiştir³²⁹.

Yapılan operasyonlar ile ağır bir darbe alan ayrılıkçı terör örgütü PKK, Türkiye sınırları içerisinde ağır kayıplar vermeye başlamıştır. Yurt içerisinde barınamayan terör örgütü kendisine sınır ötesinde yeni kamplar oluşturmuştur. Bekaa vadisine yerleşen terör örgütü, daha fazla bu bölgede de tutunamayacağını anlayınca yeni yerleşim alanı arayışı içerisine girmiştir. Bu arayış çok fazla sürmemiş, örgütün imdadına Irak lideri Saddam Hüseyin yetişmiş; ayrılıkçı terör örgütüne yeni nefes alma yeri yaratmıştır. Böylece Saddam'ın girişimleri sonucu PKK militanları Musul'un güneyine yerleşmişlerdir.

Hürriyet Gazetesinin *PKK Musul'da* manşetli haberi ise şöyle çıkmıştır: Bekaa'dan atılan PKK'ya, Irak lideri Saddam kucak açtı. PKK'ya Kürt bölgesinin hemen güneyindeki Musul kentinin yakınlarında büyük kamp kurma izni verilmiştir. PKK'nın Musul'un 30 km güneyinde kurduğu kampın Bekaa'daki kamptan daha büyük olduğu belirlenmiştir. Bir üst düzey yetkilinin belirttiğine göre ise kampa gerekli olan malzemelerin taşındığını ve eğitime başladıklarını söylemiştir. Kampın Abdullah Öcalan ile Saddam Hüseyin arasında yapılan antlaşma sonucu kurulduğu belirtilmiştir. Haberi doğrulayan olağanüstü hal bölge valisi Ünal Erkin Türkiye'nin güçlenmesini istemeyenlerin bu örgütlere müsamaha gösterdiğini belirterek bugün Saddam kucak açıysa, yarın başkaları açacaktır demiştir³³⁰.

Hürriyet Gazetesinin *PKK'nın Dili Çözülüyor* başlıklı haberine göre ise Şırnak'ın Şenoba köyü yakınlarındaki Hezli Çay'ından Türkiye'ye sızmak isterken çıkan çatışmada yakalanan 7 militan tüyler ürpertici açıklamalarda bulunmuşlardır. Yakalandıklarından hemen sonra Hürriyet muhabirinin görüşmeyi başardığı militanlardan 16 yaşındaki Bilal Ülkü, örgüte katılmamı Aydın HEP il başkanı

³²⁹Hürriyet Gazetesi, "PKK Saldırısı Yine Püskürtüldü: 50 Ölü" 27 Mayıs 1992, s. 22.

³³⁰Hürriyet Gazetesi, "PKK Musul'da" 6 Haziran 1992, s. 1.

örgütledi. İzzettin Soyhan adlı diğer militan ise bazı HEP milletvekillerinin PKK kamplarına geldiğini ve üst düzey yöneticilerle görüştüğünü, bunlardan birinin kadın olduğunu söylemiştir. Haberin ayrıntısında ise İzzettin Soyhan (21 yaşında Mardinli) şu açıklamaları yapmıştır: İzmir Kadıfekale’de bir gazonoda bulaşıkçılık yapıyordum. Midye satan iki arkadaşım ile birlikte PKK’ya katılmak için çalışıyorduk. O sıralarda askerlik yaşıma gelmişti ya askere gidecektim ya da PKK katılacaktım sonunda bölge sorumlusu bir militanla bağlantı kurduk bizden başka 9 kişiyle İzmir’den otobüse bindik Nusaybin’e geldik... Kuzey Irak’a geçtik. Kampta 1.5 yıl kaldım köylüler bize sürekli erzak taşıyor ve kuryelik yapıyordu... Bütün eylem ve ölüm emirlerini Apo veriyordu. Apo’nun resimlerine bakarken bile korkuyorduk... Bir ara Türkiye’den 1’i kadın 2 milletvekilinin kampımıza geldiğini, kampları gezdiğini duyduk demiştir³³¹.

Hürriyet Gazetesinin *PKK Yine Halka Saldırıyor* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Yapılan operasyonlar sonucunda ağır bir darbe yiyen bölücü terör örgütü PKK daha önce gerçekleştirdiği sivillere yönelik katliam saldırılarına tekrar dönüş yapmaya başlamıştır. Örgüt mensupları, Batman ve Bitlis’te saldırılar düzenleyerek kadın, çoluk-çocuk demeden 12 kişiyi katletmiş, 10 kişiyi de yaralamışlardır. Köy koruyucuları ile terörist grupları arasında çıkan çatışmada Şeyhmus Tunç, Ahmet Gök adlı koruyucuların evleri yıkılmıştır. Yangın esnasında evin içinde yer alan Gülbahar Tunç (8), Behiçe Tunç (35), Fahriye Gök (12), Latife Gök (13), Abdurrahman Gök (10), Şükrü Gök (12), Sultan Gök (3), Haşim Gök (4) ve adı konulmamış daha 1 aylık kız çocuğu bebek ölmüştür. Ahmet Gök adlı koruyucu ise saldırıya ilişkin olarak *Bu iş Müslüman işi değil, Ermeniler bile bu katliamı yapmazlar* şeklinde konuşmuştur³³². (Ek-18)

Hürriyet gazetesinin *Sınırdaki 10 Şehit* adlı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Hakkâri’nin Çukurca ilçesinin Sivritepe Jandarma karakoluna saldıran PKK örgütü, 9 erimizi ve 1 çavuşu şehit ettikten sonra sınırı geçerek Irak’a kaçmışlardır. Irak sınırına yakın mesafede yer alan Silivri Jandarma Karakoluna saat 20.00 sularında gerçekleşmiş olan alçak saldırı da gözetleme mevzileri, roketatar ve uzun namlulu silahlarla taranmıştır.

³³¹Hürriyet Gazetesi, “PKK’nın Dili Çözülüyor” 5 Haziran 1992, s. 23.

³³²Hürriyet Gazetesi, “PKK Yine Halka Saldırıyor”, 24 Haziran 1992, s. s. 21.

Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde 21.00 sıralarında otomatik silahlarla saldırıya uğrayan İbrahim Makas adlı bir kişi ile yanında bulunan bir çocuk yaralanmıştır. Her ikisi de hastaneye kaldırılarak tedavi altına alınmıştır³³³.

Hürriyet Gazetesinin *7 er şehit* başlıklı haberi şu şekilde aktarılmıştır. Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Tuzla Köyü civarında arama-tarama çalışmalarını sürdüren güvenlik güçlerine eşlik eden askeri birlik PKK tarafından pusuya düşürülmüş, çıkan çatışmalarda 7 Mehmetçik şehit düşmüş, 3 erimiz de yaralanmıştır³³⁴.

Hürriyet gazetesinin *Şırnak'ta İstihbarat Rezaleti* manşeti haberi şu şekilde çıkmıştır: Son gerçekleşen PKK saldırı acı bir gerçeği ortaya çıkarmıştır: Bölgede istihbarat sıfır bölge valisi Ünal Erkan'ın Hürriyet'e, kendisine verilen bilgilere dayanarak Şırnak Huzur içerisinde açıklamasını yapmasından 15 dk. sonra şehirde silahlar patlamıştır. İçişleri Bakanı da istihbaratın son derece zayıf olduğunu söylemiştir.

Salı akşamı Şırnak'a saldıran PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalar yaşanmıştır. Gecenin ardından da çatışmalar devam etmiştir. Tugay Komutanlığı'ndan Emniyet Müdürlüğü'ne giden Özel Tim'e örgüt militanları tarafından ateş açılmıştır. Zırhlı araca roketatar mermisi isabet etmiştir³³⁵. (Ek-19)

Hürriyet gazetesinin *Şırnak Sarıldı. Nokta Operasyonları Yapılıyor* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Şırnak olayları başlamadan sadece 15 dk. önce Olağanüstü Bölge Valisi Ünal Erkan, yanında bulunan gazeteci Koray Düzgören'e huzurlu kentlerin arasında örnek olarak Şırnak kentini göstermiştir. Fakat valinin bu huzur konuşmalarını yaptığı sırada bölücü terör örgütü PKK militanları ise Şırnak sokaklarında bulunan kahvehaneleri dolaşarak orada ki halkı evlerine göndererek bu huzurlu kentte savaş hazırlıkları yapıyorlardı. Saldırıların ardından çok acı bir gerçek ortaya çıkmıştır ki o da İstihbaratsızlık olmuştur. Oysa Diyarbakır'da Olağanüstü Hal Bölge Valisi gazetecilere Şırnak'ta hiçbir olayın yaşanmadığını, Geceleri dahi herkesin sokağa rahatça çıkabildiğini anlatmıştır. Bütün bunları aktarırken Şırnak, ağır silahlarla çok sayıda gözü dönmüş kanlı terör örgütü militanları tarafından vurulmaktaydı.

³³³Hürriyet Gazetesi, "Sınırda 10 Şehit", 22 Temmuz 1992, s. 20.

³³⁴Hürriyet Gazetesi, "7 Er Şehit", 18 Ağustos 1992, s. 23.

³³⁵Hürriyet Gazetesi, "Şırnak'ta İstihbarat Rezaleti", 21 Ağustos 1992, s. 1.

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin yaşanan bu durumu şu şekilde özetlemiştir: Uluslararası terör örgütleriyle mücadele etmenin iki yöntemi vardır. Birincisi halkı güvenlik güçleri tarafında tutmak, ikincisi ise güçlü istihbarat faaliyetleri yapmaktır. Birincisini gerçekleştirirken istihbarat çalışmalarını yapamadık bunu özeleştirir olarak alın demiştir. Diğer yandan Sezgin, PKK örgütünün Ermeni ASALA ile organik işbirliği içerisinde yer aldığını tekrar vurgulamıştır. Güvenlik güçleriyle bölücü örgütü arasında 43saate varan çatışmalar yaşanmıştır. 1’çocuk 4 kişi ölmüş, 19 sivil yaralanmış, yaklaşık 211 kişiye gözü altına alınmıştır³³⁶.

Hürriyet gazetesinin *Devletin İşi Zor* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Şırnak’ta başlayan olaylardan sonra gözü altına alınan yüzlerce kişiden hangisinin masum, hangisinin terörist olduğunun, hangisinin örgüt militanlarına yataklık ve destek sağladıklarını, masum vatandaşların hangisinin olduğunu ayırt etmekte devlet zorlanmıştır.

Kente sızıp evlere yerleşen teröristlerin şehirde yer alan kamu binalarına yoğun şekilde ateş açmaları, güvenlik güçlerinin anında karşılık vermesi üzerine Şırnak’taki tüm yapılar harar görmüş, hayvanlar telef olmuştur. Şehirdeki vatandaşların zararının oldukça büyük olduğu bildirilmiştir. Bazı evlerin altından tüneller açıldığı bu tünellerin birinin içerisinde 20 terörist sağ ele geçirildiği bildirilmiştir. Aralarında PKK örgütü militanlarının da yer aldığı sanılan 14 sivilin öldüğü, 23 sivilin de yaralandığı olaylarda 4 güvenlik görevlisi de şehit edilmiş, 19’unun da yaralanmıştır³³⁷. (Ek-20)

Hürriyet gazetesinin *Palavra Palavra Palavra* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Ülkenin bu yöresinde kan gövdeyi götürmüştür. Mehmetçik ve devletin görevlileri canla başla vatani korumaya çalışmaktadır. Şırnak’ta halk göç etmektedir. PKK örgütü binlerce genci kandırıp kendi saflarına çekmektedir. Siyasetçiler ise laf üretmekten başka bir şey yapmamaktadır.

Başbakan Süleyman Demirel, yapmış olduğu basın toplantısında bu dehşet tablosu karşısında vatandaşları rahatlatarak bir açıklamada bulunmamıştır. Daha önceden söylenmiş olan klasik sözleri tekrar etmiştir. Gazetecilerin: Şırnak’ta neler oluyor? Sorusuna, Demirel: O kadar meçhul bir şey değil akşam olunca evlerden ateş açılmış.

³³⁶Hürriyet Gazetesi, “Şırnak Sarıldı. Nokta Operasyonları Yapılıyor”, 21 Ağustos 1992, s. 21.

³³⁷Hürriyet Gazetesi, “Devletin İşi Zor”, 22 Ağustos 1992, s. 1.

Bunda şüphe mi var? Devlet durup dururken kimseye ateş açmaz şeklinde cevap vermiştir³³⁸. (Ek-21)

3.1.3. Milliyet Gazetesi

Milliyet gazetesinin *Şırnak, Cizre ve Adana'da Büyük Çatışma, Biri Polis 31 Ölü Bayram Değil İsyan* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Haftalardır yaşanan Nevruz gerginliği bayramın isyan havasına dönüştürülmesi sonucunda kana bulaştırılmıştır. Şırnak'ın Cizre ilçesinde PKK'lı teröristler ile güvenlik güçlerinin çatışması sonucunda 28 kişi yaşamını yitirmiştir. Yaşanan olaylar sonucunda Van, Şırnak, Cizre'de sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Batman'da SHP il binası, işyerleri ve polis araçları ateşe verilmiştir. Bazı direklerdeki Türk bayrakları da indirilmiştir³³⁹.

Milliyet gazetesinin *Şırnak'ta Meydan Savaşı* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Akşam saat 20.30'da saldırıya geçen terör örgütü Tugay komutanlığı, jandarma komutanlığı emniyet müdürlüğü ve PTT başta olmak üzere şehirdeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarına roketatar ve havan topu ateşine tutmuştur. Saldırıları sırasında 1 polis 3 asker şehit düşmüştür. Kentin dış dünya ile bağlantısı da kesilmiştir. Çatışmalar sabahın ilk ışıklarına kadar devam etmiştir. Kentte sabah saatlerinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir³⁴⁰. (Ek-29)

Milliyet gazetesinin *Bu Gaflet Son Olsun* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK'nın Şırnak'ta gerçekleştirdiği eylemi henüz aydınlığa kavuşturulmamış olmasına rağmen; İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, özeleştiride bulunarak istihbarat konusunda biraz zayıf demiştir. Ardından yaptığı açıklama da şehrin üçte ikisinin arandığını rehin olmadığını fakat ellerinde 5-6 kadar çocuğumuzun olduğunu biliyoruz şeklinde devam etmiştir. İçişleri Bakanı Sezgin'e brifing veren Olağanüstü Hal Bölge Valisi Erkan, tam teçhizatlı 500 kişilik terörist grubunun şehre saldırdığını, 4 şehidimizin olduğunu, 19 yaralımızın bulunduğunu, 14 teröristin ise öldürüldüğünü söylemiştir. Ayrıca şehirde bulunan milis adıyla anılan Şırnaklı sivillerinde saldırıya katıldığını, bu kişilerin evlerinde gizli dehlizler açarak terörist grupların oradan girdikleri ve saldırı sonrasında oradan kaçtıklarını da bildirmiştir.

³³⁸ **Hürriyet Gazetesi**, "Palavra Palavra Palavra", 25 Ağustos 1992, s. 1.

³³⁹ **Milliyet Gazetesi**, "Şırnak, Cizre ve Adana'da Büyük Çatışma, 1'i Polis 31 Ölü Bayram Değil İsyan", 22 Mart 1992, s. 1.

³⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, "Şırnak'ta Meydan Savaşı", 20 Ağustos 1992, s. 1.

Saldırıyla ilgili olarak açıklama yapan Genelkurmay başkanı terörist grubun fark edilmeyişinin dikkat çekici olduğunu, gerçekleşen saldırının İç savaş çıkarmak isteyenlerin provası olduğunu söylemiştir. Ardından eğer PKK iç savaş zorlamaya kalkarsa o zaman savaş hükümleri ve kuralları uygulanır diyerek görev ve sorumluluğun askere geçeceğini belirtmiştir³⁴¹.

3.2.1993 Yılı

1993 yılında PKK terör örgütü, insanlıktan hiçbir şekilde nasibini almadan çoluk-çocuk demeden, kadın, yaşlı-genç ayrımı yapmadan katliam girişimlerini ara vermeden sürdürmüştür. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde karakol baskınları düzenleyerek onlarca Mehmetçik ve güvenlik görevlisini şehit etmişler köylere, yaylara mezralara varıncaya kadar her yerde yüzlerce sivil acımasızca katletmişlerdir. Yol kesme faaliyetlerini sürdürmüşler, örgüt propagandasını artırmışlardır. 1993 yılı da tıpkı önceki yıllar gibi oldukça kanlı bir yıl olarak tarihe geçmiştir.

3.2.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinin *Kanlı Pusu: 35 Şehit* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK'nın 150 kişilik gerilla birliği adı verilen silahlı grubu, Bingöl-Elazığ karakolu üç ayrı yerden kesilerek yaklaşık 15–20 aracı durdurarak kimlik kontrolü yapmışlardır. Yol kesme sırasında durmayan bir araç taranmış aracın içerisinde yer alan 1 er ve 1 kadın hayatını kaybetmiştir. Diğer taraftan durdurulan araçların içerisinde asker ve sivil kontrolü yapılarak 8 askeri kaçırmış, 33 askeri ise kurşuna dizmişlerdir.

Elazığ il jandarma komutanlığına bağlı tüm timler terörist grubun kaçış yollarını kapatmak amacıyla görevlendirilmiştir. Yapılan kontrol çalışmaları sırasında Kuruca köyü civarlarında terörist militanlar ile çıkan çatışmada 10 PKK militanı öldürülmüştür³⁴².

Cumhuriyet Gazetesi *Erzincan'da Kanlı Baskın: 28 Ölü* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır. Terör örgütü PKK, Erzincan'ın Kemaliye ilçesinin Başbağlar köyünü basarak aralarında 5 kadının da bulunduğu köylüleri kuşuna dizmiş, ardından da kanlı katliamlarına bir not bırakarak kaçmışlardır. Yaşanılan olay yerine daha sonra

³⁴¹ *Milliyet Gazetesi*, “Bu Gaflet Son Olsun”, 22 Ağustos 1992, s. 1

³⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*, “Kanlı Pusu: 35 Şehit”, 29 Mayıs 1993, s. 1.

gidildiğinde ele geçirilen bildiride katliamı Sivas olaylarının intikamını almak için düzenlediklerini yazmışlardır.

Haberin detayında ise köyde 57 ev militanlar tarafından ateşe verilmiştir. Hükümet sözcüsü Yıldırım Aktuna olayla ilgili olarak dün gerçekleştirilen saldırı gece 20.00–21.00 dolayında yaşanmış, yapan kişileri ise PKK terör örgütü mensupları oldukları düşünülüyor şeklinde açıklama yapmıştır. Olayla ilgili Cumhurbaşkanı Demirel ise, tam bir vahşet açıklamasında bulunmuştur. Vali Yazıcıoğlu yaptığı açıklamada 3. Ordu Komutanlığından bir helikopterin olay yerine ulaştığını, Erzincan ve Tunceli’den çok sayıda güvenlik güçlerinin olay yerine sevk edildiğini söylemiştir³⁴³.

Cumhuriyet gazetesinin *PKK 14 Çocuğu Kurşuna Dizdi* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Van’ın Bahcesaray ilçesine bağlı Sündüz Yaylasının Vanizer tepesini basan eli kanlı terör örgütü PKK, yaylada bulunan köylüleri toplayarak propaganda yapmış sonra köylülerin üzerine ateş açarak 14’ü çocuk, 8’i kadın, 4’ü erkek olmak üzere toplam 26 kişiyi katletmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, olayı nefretle kınamış, devletimiz bütün gücüyle ayaktadır, bu cinayetlerin hesabı mutlaka sorulacaktır demiştir.

Haber’in detayında ise olay sırasında yaralı olarak Bahcesaray’a gelen Ahmet Sevgili adlı vatandaşın durumu yetkililere aktarması üzerine durumdan haberdar olunmuş bölgeye derhal güvenlik güçleri gönderilmiştir. Van Valisi Mahmut Yılbaş ve beraberinde Tugay Komutanı Tuğgeneral Hakkı Kılınç helikopterle olay yerine gitmişlerdir³⁴⁴. (Ek–22)

Cumhuriyet gazetesinin *Çatışmalar Lice’yi Harabeye Çevirdi* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Sokağa çıkma yasağı ilan edilen ilçede çok sayıda ölü olduğu bildirilmiştir. İlçenin giriş ve çıkışları kontrol altına alınmak amacıyla tutulmuştur. Saldırı ardından ilçenin telefon bağlantıları kesilmiş olduğundan dolayı ilçeye ilgili doğru bir şekilde haber alınamamıştır. Lice’de çıkan çatışmada ilçe Jandarma Komutanı Bahtiyar Aydın’ın şehit edilmesi üzerine gece saat 24.00’den itibaren sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanmıştır. Anadolu Haber Ajansının verdiği bilgilere göre ise Diyarbakır valisi İbrahim Şahin helikopterle ilçeye giderek yaşanan hasar tespit

³⁴³ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Erzincan’da Kanlı Baskın: 28 Ölü”, 7 Temmuz 1993, s. 1.

³⁴⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, “PKK 14 Çocuğu Kurşuna Dizdi”, 20 Temmuz 1993, s. 1.

çalışmalarına katılmıştır. Vali yaptığı açıklama da 5 PKK militanının da ölü ele geçirildiğini aktarmıştır³⁴⁵. (Ek-15)

3.2.2. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesinin *PKK'ya Yuh* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Savunmasız insanlara insanlık dışı terör eylemlerini gerçekleştiren PKK, 2 öğretmeni katletmiştir. Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Bucuktepe köyünde öğretmen lojmanına giderek içeride bulunun Çanakkaleli 25 yaşında Nuriye Ak isimli öğretmen ile Malatyalı 31 yaşındaki Elif Livan'ı otomatik tüfeklerle acımasızca katletmiştir.

Yaşanan son olayla beraber Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1984 yılından bu yana şehit edilen öğretmen sayısı 52 olmuştur. Bunun yanında Iğdır'ın Yukarı Alican ve Mürşitalı köylerinde de ilkokullar terörist gruplar tarafından yakılmıştır. Son bir hafta içerisinde Iğdır'da yakılma okul sayısı toplam 11'e yükselmiştir. Tunceli'nin Nizamiye ilçesi Büyükyurt köyünü basan teröristler Ahmet Balcı (61) ve Sibel Kaymaz (21) taranarak katledilmişlerdir³⁴⁶.

Hürriyet gazetesinin *Kan Durmuyor:33 Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan acı olay sonucunda 7 asker şehit olurken 10 vatandaşımız da hayatını kaybetmiştir. Yaşanan çatışma sırasında 15 terörist ölü olarak ele geçirilmiştir. Şırnak'ın Silopi ilçesinin Görümlü Jandarma karakolu civarında devriye gezen askerler üzerine bölücü terör örgütü PKK militanları tarafından roketatarlarla ateş açılması üzerine çıkan çatışmada 5 askerimiz şehit düşerken, 13 askerimiz de yaralanmıştır. Diğer yandan Siirt – Eruh karayolunda PKK militanları tarafından yol kesip kimlik kontrolü yapılmış, 1 vatandaşımız otomatik tüfekle taranarak katledilmiştir. Atılan roketatar Serin ailesinin evine isabet etmiş, evde bulunan aile fertleri ile toplam 7 kişi hayatlarını kaybetmiştir.

Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde yapımı süren Kralkızı Barajı yakınlarında devriye gezen güvenlik güçlerine taciz ateşinde bulunan terörist grupları kaçtıkları Elazığ'ın Arıcak ilçesi Görese Dağı civarlarında güvenlik güçlerince ölü ele geçirilmiştir³⁴⁷.

Hürriyet Gazetesinin *Gör Avrupa, İşte PKK*, manşetli haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Gerçekleştirilen alçakça saldırıları Avrupa'da demokratik masum eylemler olarak

³⁴⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Çatışmalar Lice'yi Harabeye Çevirdi", 24 Ekim 1993, s. 1.

³⁴⁶ **Hürriyet Gazetesi**, "PKK'ya Yuh", 12 Haziran 1993, s. 28.

³⁴⁷ **Hürriyet Gazetesi**, "Kan Durmuyor:33 Ölü", 15 Haziran 1993, s. 25.

göstermeye çalışan eli kanlı PKK terör örgütü, Mardin’de asıl yüzünü göstermiştir. Dün akşam 20.30 sularında Koyunlu köyünü basan örgüt militanları 3’ü kadın, 3’ü çocuk olmak üzere toplam 8 kişiyi kurşuna dizerek vahşice katletmişlerdir. Yaklaşık sayıları 40 civarında olan militanlar, kadın, çocuk demeden roketatar, otomatik tüfeklerle köyü basarak saldırmışlardır.

Haberin detayında şu bilgiler verilmiştir: Mardin’in Yeşilli ilçesinin Koyunlu köyünü basan PKK militanları Ökmen ve Kaymaz ailelerinin evlerini basarak kadın, çocuk demeden herkesi vahşice katletmiştir. Saldırı sırasında evde bulunan 3 yaşındaki Gülistan Kaymaz hiçbir şeyden habersiz olarak uyumaya hazırlandığı sırada kurşunların hedefi olmuştur³⁴⁸.

Hürriyet Gazetesinin *Yine Karakol Bastılar: 16 Şehit* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Mardin’in Dargeçit ilçesinde bulunan Çelik Jandarma karakoluna saldırı düzenleyen terör örgütü militanları 16 askerimizi şehit etmiştir. 1’i üsteğmen olmak üzere toplamda 21 asker de saldırı sonucunda yaralanmıştır. Gece saat 22.30’da kalabalık terör örgütü militanları tarafından uzun namlulu silahlarla, el bombalarıyla, roketatar ve havan toplarıyla saldırı düzenlenmiştir. Yaşanan çatışmada 1 üsteğmen, 3 astsubay, 1’i uzman çavuş toplam 16 asker şehit düşmüştür. Çatışma sırasında yaralanan askerler Diyarbakır Askeri Hastanesi’nde tedavi altına alınmıştır. Çatışma sonucunda ise 9 PKK militanı ölü ele geçirilmiştir.

Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Aydın İlder askeri bir uçakla Diyarbakır 2. taktik hava kuvveti komutanlığına iniş yapmıştır. Jandarma Asayiş Komutanı Korgeneral Necati Özgenle birlikte Çelik jandarma karakoluna giderek incelemelerde bulunmuştur³⁴⁹.

Hürriyet gazetesinin *Güneydoğu’da Çifte Vergi* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK terör örgütü, geçen yıl Diyarbakır civarında toplam 135 milyar lira vergi adı altında haraç toplamıştır. Almanya’da yayın yapan ARD, PKK’nın halktan zorla haraç topladıklarını bildirmiştir.

³⁴⁸Hürriyet Gazetesi, “Gör Avrupa, İşte PKK”, 27 Haziran 1993, s. 22.

³⁴⁹Hürriyet Gazetesi, “Yine Karakol Bastılar: 16 Şehit”, 4 Temmuz 1993, s. 21.

Haberin detayında ise devletin istihbarat birimlerine ulaşan bilgilere göre PKK lideri Abdullah Öcalan, Sıtkı Sakık'ı toplamış olduğu yüksek gelirden dolayı kutlamış, diğer bölge sorumlularını ise topladıkları düşük gelirden dolayı ise eleştirmiştir³⁵⁰.

Hürriyet gazetesinin *Erkeksiz Köyde PKK Barbarlığı* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK örgütü tarihinin en iğrenç katliamını Van Bahçesaray ilçesinde yaylada yapmıştır. Erkeklerin yaylada olmadığı sırada baskın yapan 7 PKK'lı terörist, savunmasız 15 çocuk ile 9 kadını delil deşik etmiştir.

Gece saat 01.00'de Ağıruf Dağı eteklerinde bulunan Sündüz Yaylasına gelmişlerdir. Teröristler, Bize çay yapın, sizinle sohbet edeceğiz diyerek yaylada bulunan bütün kadın, çoluk-çocukları çadıra toplamışlardır. Bir süre sonra telsiz konuşmasını yapan örgüt militanları aldıkları emirle çadıra topladıkları tümü Kürt kökenli olan kadın ve çocukları yakın mesafeden kalaşnikofla tarayarak öldürmüştür. Saldırıda yaşamlarını yitiren çocukların yaşları : 3 çocuk: 1 yaşında, 1 çocuk: 2 yaşında, 2 çocuk: 3 yaşında, 1 çocuk: 4 yaşında, 3 çocuk: 5 yaşında, 1 çocuk 8 yaşında, 1 çocuk: 11 yaşındadır³⁵¹. (Ek-29)

Hürriyet gazetesinin 2 *Karakola Baskın: 17 Şehit* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Batman'ın Kozluk ilçesinde Gümüşörgü köyü jandarma karakoluna PKK militanları tarafından düzenlenen saldırı sonucunda 7 asker şehit düşmüş, 16 asker de yaralanmıştır. Hakkâri'nin Çukurca ilçesi Serbest karakoluna yapılan saldırıda ise 10 asker şehit edilmiş, 1 asteğmen 8 er de yaralanmıştır. Diğer yandan Hakkâri Yüksekova ilçesinde militanların askeri konvoyu düzenledikleri saldırı sonucunda 4 asker ve 1 koruyucu şehit edilmiştir³⁵².

Hürriyet gazetesinin *Doğu'da Kanlı Gün* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK terör örgütü kan akıtmaya doymuyor saldırıları bir türlü sona ermiyordu. Bu sefer de kanlı yüzünü Bitlis'in Mutki ilçesinde yer alan Kavakbaşı köyünde ve Yenidoğan köyleri arasında göstermiştir. İki köy yolu arasında minibüsleri çevirip kontrol eden örgüt militanları masum sivil 15 vatandaşımızı acımasızca katletmiş, 13 kişiyi de yaralamıştır. Yaşanan olaylarla ilgili açıklama yapan Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal, bölgeye

³⁵⁰Hürriyet Gazetesi, "Güneydoğu'da Çifte Vergi", 17 Temmuz 1993, s. 22.

³⁵¹Hürriyet Gazetesi, "Erkeksiz Köyde PKK Barbarlığı", 20 Temmuz 1993, s. 1.

³⁵²Hürriyet Gazetesi, "2 Karakola Baskın: 17 Şehit", 2 Ağustos 1993, s. 23.

güvenlik güçlerinin gönderildiği, sıcak çatışmanın yaşandığı, çıkan çatışmalarda çok sayıda örgüt militanının öldürüldüğünü söylemiştir³⁵³.

3.2.3 Milliyet Gazetesi

Milliyet gazetesinin *PKK, Kan Kustu* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: 14'ü asker ve polis 25 kişi şehit edilmiş, 9 terörist öldürülmüş ve 10 kişi ise yaralanmıştır. Terör örgütü bir türlü kana doymuyor. Gerçekleştirmiş olduğu vahşi katliamlara her geçen gün bir yenisini daha ekliyordu. Bu sefer de Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Yenaydın köyü İğneli mezrasında bulunan jandarma karakoluna roketatar havan topu ve ağır otomatik silahlarla saldıran gözü dönmüş terör örgütü; 1 astsubay, 11 Mehmetçik şehit ederken 12 askerimizi de yaralamıştır. Çıkan çatışma da 8 terörist de etkisiz hale getirilmiştir.

Diğer yandan Mardin'in Zinar köyüne saldırı düzenleyen eli kanlı örgüt, aynı aileden 7 kişiyi katletmiş, 4 kişiyi de yaralamıştır. Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesinde de 23.30 sularında devriye gezen ekip aracı silahlı saldırıya uğramıştır. Saldırı sonucunda polis memuru Kenan Işıldak (23) şehit düşmüştür. 2 polis memuru da saldırı da yaralanmıştır³⁵⁴.

Milliyet gazetesinin *Sarsılıyor*z manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: 32 ölü: PKK terör örgütü yine köy basarak 32 kişiyi kurşuna dizerek katletmiştir. Son zamanlarda artan terör olayları, karakol baskınları, birçok asker ve polis olmak üzere güvenlik görevlilerinin şehit edilmesiyle Türkiye adeta şok içerisine girmiştir. Dün akşam saatlerinde Erzincan'ın Kemaliye ilçesinin Başbağlar köyüne saldıran cani terör örgütü PKK, 28 kişiyi kuşuna dizmiştir. 1'çocuk, 1'i kadın olmak üzere 4 kişiyi de yakarak katletmişlerdir.

Namaz saatlerinde köyün camisini basan gözü dönmüş cani örgüt militanları camide bulunan sivil vatandaşları köyün dışında buluna kavaklıkta toplamış, yaklaşık bir buçuk saat boyunca terör örgütün propagandasını yapmışlardır. Kendi aralarında telsiz konuşmalarını gerçekleştirdikten sonra ise Ateş serbest talimatı verilerek masum insanların üzerine kurşun yağdırılmıştır. Kadınlar ve çocuklar ise dere yatağında

³⁵³Hürriyet Gazetesi, "Doğu'da Kanlı Gün", 5 Ağustos 1993, s. 25.

³⁵⁴Milliyet Gazetesi, "PKK, Kan Kustu", 1 Temmuz 1993, s. 10.

kurşuna dizilmiştir. Terörist grup köyden çıkarken 52 evi de ateşe vermişlerdir. Yangın esnasında evler de bulunan 4 kişi de yanarak can vermiştir³⁵⁵. (Ek-30)

Milliyet gazetesinin *Çocukları Katlettiler* manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK terör örgütü yayla basarak 14'ü çocuk, 9'u kadın olmak üzere toplam 26 göçeri kurşuna dizilerek öldürmüştür. Van'ın Bahçesaray ilçesinde bulunan Sündüz yaylasını basan örgütü militanları yaylada bulunan vatandaşlara önce örgüt propagandası yapmışlardır. Ardından yaylın ateşine tutarak masum 26 sivil vatandaşı kurşuna dizerek katletmişlerdir. Yaşanan bu vahşette 3'ü çocuk 4 kişi ise ağır yaralanmıştır³⁵⁶. (Ek-31)

Milliyet gazetesinin *Cehennem Gecesi* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK terör örgütü Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinde gece boyunca 500 roketatar ile saldırmıştır, isabet alan birçok ev ve işyerinde yangın çıkmıştır. Yaşanan olay sonrasında ilçede sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Yüksekova'nın iletişim ağı kesilmiştir. İlçede yer alan evler tek tek aranmaktadır. Diğer yandan Ağrı'nın Diyadin ilçesinde yer alan Altinkilit köyünü basan örgüt elemanları ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada 6 terörist etkisiz hale getirilmiştir. Tunceli'de köy basan, Kars'ta ise yayla basan örgüt militanları 8 masum sivil insanı acımasızca katletmişlerdir³⁵⁷.

Milliyet gazetesinin *Sınırda Karakol Baskını: 18 Şehit* başlıklı haberi şu şekilde aktarılmıştır: Iğdır'ın Aralık ilçesinde Borolan mevkiinde yer alan Sultan Topu jandarma karakoluna yaklaşık 200 kişilik bölücü terör örgütü militanı tarafından saat 21.00 civarında saldırı düzenlenmiştir. Çıkan çatışmada karakolda bulunan 1 teğmen, 1 asteğmen ve 14 Mehmetçiğimiz şehit düşmüştür. Çatışma sırasında 4 askerimiz de PKK tarafından kaçırılmıştır. Kaçırılan askerleri kurtarmak amacıyla derhal harekete geçen güvenlik güçleri Aralık ilçesine giderken yola döşenen mayının infilak etmesi sonucunda 12 asker şehit olurken 12 er de yaralanmıştır. Şehitlerimizin isimleri ise şöyle: Tankçı Teğmen Okan Canpolat, Piyade Astsubay Erdinç Türetgen, Çavuş Bekir Kurt, Onbaşı Mustafa Koçak, erler Bahri Acar, Tahir Töre, Murat Al, Ceyhan Demir, Fevzi Yıldız, Kutbettin Özmen, Ali Tekin, Bayram Erol, Mehmet İnal, Süleyman Efek, Ramazan Özcan adlı askerlerimiz şehit düşmüşlerdir. Terörist gruplar tarafından kaçırılan askerlerimiz ise: Mehmet Uncu, Hamit Gürbüz, İskân Taş, Ramazan Alan isimli erlerimizdir. Olayla ilgili açıklama yapan yetkililer saldırı için gelen grubun İran

³⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Sarsılıyor", 7 Temmuz 1993, s. 1.

³⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Çocukları Katlettiler", 20 Temmuz 1993, s. 1.

³⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Cehennem Gecesi", 17 Ağustos 1993, s. 1.

sınırından Türkiye'ye girdiklerini belirtmişlerdir. Çıkan çatışmada 20 PKK'lı etkisiz hale getirilmiştir³⁵⁸.

Milliyet Gazetesinin *PKK Vahşeti 42 Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğu'da PKK örgütü tarafından yollar adeta terör yuvası haline dönüştürülmüştür. Kana bir türlü doymak bilmeyen PKK terör örgütü kadın, çoluk çocuk ayırt etmeden insanlık dışı vahşet saldırılarını sürdürmeye devam etmektedir. Sabah 09.00 civarında örgüt militanları tarafından yol güzergâhına döşenen mayına çarpan sivil minibüsün içerisinde bulunan 26 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 3 kişi de yaralanmıştır. Diğer yandan Bitlis'in Boğazönü köyüne gitmekte olan minibüsü tarayan örgüt militanları 5 kişiyi katletmiştir³⁵⁹.

Milliyet gazetesinin *PKK'ya Bomba Yağmuru* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır'ın Lice ilçesi- Genç- Muş üçgeninde bölücü terör örgütü militanlarını temizleme harekâtı başlatılmıştır. Lice'de sokağa çıkma yasağının ardından ilçede bulunan evler tek tek operasyon yapımına başlamıştır. Terör örgütü PKK militanlarının düzenlemiş olduğu baskında şehit düşen Tuğgeneral Bahtiyar Aydın ve diğer şehitlerimizin acısına karşılık veren güvenlik güçleri bölgede geniş çaplı harekât başlatmıştır. İlçede bulunan çok sayıda militanı yok etmek amacıyla Türk savaş jetleri ilçenin çevresinde yer alan dağları yerle bir etmiştir.

Diğer yandan ilçede sıkışan terör örgütünün karadan kaçışını engellemek isteyen güvenlik güçleri Diyarbakır'ın Lice, Bingöl'ün Genç ilçeleri ile Muş arasındaki üçgeni daraltarak operasyonlarına hız kesmeden devam etmişlerdir. Karadan gerçekleştirilen operasyonlara havadan da destek verilmiştir. Siirt'in Herako, Şırnak'ın Cudi ve Gabar dağlık bölgelerinde gerçekleştirilen harekâta komanda birlikleri de katılmıştır³⁶⁰. (Ek-32)

Milliyet gazetesinin *Katliama Büyük Öfke* adlı haberi şu şekilde çıkmıştır: Terör örgütü militanları Erzurum'un Çat ilçesinin Yavi beldesine akşam 19.30 sıralarında kamyonetle gelerek kahvehanede televizyon izleyen vatandaşların üzerine yaylım ateşi açması sonucunda 38 kişiyi katletmiş, 10 kişiyi de yaralamıştır. Vahşice acımasız şekilde katledilen vatandaşlarımızın cenaze törenleri yapılarak gözyaşları içerisinde

³⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, "Sınırdaki Karakol Baskını: 18 Şehir", 23 Ağustos 1993, s. 19.

³⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, "PKK Vahşeti 42 Ölü", 5 Ekim 1993, s. 1.

³⁶⁰ **Milliyet Gazetesi**, "PKK'ya Bomba Yağmuru", 24 Ekim 1993, s. 1.

toprağa verilmiştir. Bir taraftan ağıtlar içerisinde cenaze işleri gerçekleştirilirken diğer yandan ise gözyaşları içerisinde eli kanlı örgüte lanet edilmiştir.

Saldırı sonrasında il valisi Oğuz Berberoğlu'nun yapmış olduğu açıklamalarda ise beldeye terörist gurubun Bingöl'ün Yedisu bölgesinden giriş yaptıklarını ve saldırı sonrasında ise tekrar aynı bölgeye kaçmışlardır. Olay sırasında yaralanan 12 kişi ise Erzurum Araştırma Hastanesine kaldırılmışlardır. İçişleri Bakanı Nahit Menteşe de olay hakkında fevkalade üzücüdür. Yavi köyüne yaşları 20–25 civarında olan 4–5 terörist gelerek otomatik silahlarla saldırıda bulunmuşlar, yerlere ise sülfat serperek orada bulunan insanları etkisiz hale getirmişlerdir. Katliamdan kurtulan vatandaşların aktardıklarına göre ise teröristlerin baskına jandarma kıyafetleri giyerek geldiklerini aktarmışlardır³⁶¹.

Milliyet gazetesinin *Lice'de Zarar 1 Trilyon Lira* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır'ın 10 bin nüfuslu ilçesi Lice ilçesi hala yanmaktadır. İlçede yüzlerce yıkılmış ev, yanmış dükkânlarla ilçe adeta Bosna görünümünü almıştır. İlçede sokağa çıkma yasağının kalkmasının ardından ilçeye giriş yapan gazeteciler yanmakta olan evlerden hala dumanların yükseldiğini görmüşlerdir. İlçe kan ve barut kokusuyla dolmuştur. İlçe kaymakamın yapmış olduğu açıklamaya göre ise ilçede yaşanan olaylar sonucunda ölü sayısının 13 kişi, yaralı sayısının ise 34 olduğu bildirilmiştir. Fakat ilçede yaşayan halk yapılan bu açıklamalar karşısında Lice'ye çevre köylerden takviye yapılarak ilçe nüfusunun artırılmaya çalışıldığını, ölenlerin sayısının ise 100'ü geçtiğini belirtmiştir. İlçe kaymakamı Mustafa Ünlüsoy'un belirttiğine göre Sümerbank, Belediye, Tek ve Tekel'in de bulunduğu resmî binalarla 401 ev 242 işyeri hasar görmüştür. Binlerce boş mermi kovanın dolduğu caddeler, yanan evlerin başında ağıt yapan kadınlarla dolmuştur. İlçede yaşayan insanların aktardıklarına göre ise Lice'de zarar yaklaşık 1 trilyon civarındır³⁶².

Milliyet gazetesinin *Lice Yardım Bekliyor* başlıklı haberi ise şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğu bölgesinde son haftalarda yaşanan artık zirveye ulaşmış olan terör olayları, özellikle Lice ilçesinde hayatı tam anlamıyla durdurmuştur. İlçede yaşayan masum sivil halk PKK terör örgütünün koymuş olduğu yasaklar ile güvenlik güçlerinin almış oldukları önlemler arasında sıkışmışlardır. İlçede çıkan çatışmalar ve meydana gelen

³⁶¹Milliyet Gazetesi, “Katliama Büyük Öfke”, 27 Ekim 1993, s. 13.

³⁶²Milliyet Gazetesi, “Lice'de Zarar 1 Trilyon Lira”, 27 Ekim 1993, s. 21.

patlamalar sonucu evleri yakılıp yıkılan insanlar devletten yardım elinin gelmesini beklemektedir. İlçede hayat normale dönmemiştir. Gazetelerin okunmadığı ve televizyonlara da itibar edilmediği ilçede insanlar fısıltı haberlerine itibar göstermişlerdir³⁶³. (Ek-33)

3.3.1994 Yılı

3.3.1. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesinin 53 *PKK'lı Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Mehmetçiklerimizin Kuzey Irak'ta güvenli hat oluşturmak amacıyla başlattıkları harekât sonucu iki hat arasında kalan bölücü terör örgütü PKK, büyük kayıplar vermeye başlamıştır. Diyarbakır, Siirt, Tunceli, Hakkâri, Bingöl ve Elazığ'da 53 örgüt militanı öldürülmüştür. Mayıs ayının ilk haftasında ise toplamda 156 terörist öldürülmüştür.

Başlatılan bahar harekâtı çerçevesinde Tunceli'nin Pülümür ilçesinde bulunan Şenek köyünde çıkan çatışmada 24 örgüt militanı ele geçirilmiş, çıkan çatışmada 3 güvenlik görevlisi ise şehir düşmüştür. Yüksekova'nın Üzümkıran köyüne teröristlerin saldırması üzerine çıkan çatışmada ise 4 terörist öldürülmüştür. Yaklaşık 2 saat boyunca teröristlerle çatışan köy koruyucuları terörist grubun köye girmesine izin vermemiştir³⁶⁴.

3.4.1995 Yılı

1995 yılına gelindiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarihinin en büyük operasyonunu başlatmış, terörist grupları sınır ötesinde de yok etmek amacıyla sınır ötesi Kuzey Irak harekâtına girişmiştir. Türk silahlı kuvvetleri Hain terör örgütü militanlarına ülke sınırlarını dar ettikleri gibi sınır ötesinde bulunan yaşam alanlarını yok ederek oralarda da barınmalarına, nefes almalarına fırsat vermemiştir. Bu amaçla yaklaşık 30-35 bin Mehmetçik PKK terör örgütünün yerleşim alanı içerisinde yer alan Kuzey Irak bölgesinin içerisine girmiş terör örgütünün tehdit unsurlarını ortadan kaldırmayı başarmıştır. Diğer yandan PKK'lı militanlar da ülke içerisinde eylemlerini sürdürmüştür. Bölgede şiddet eylemlerine devam etmiştir.

3.4.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinin *PKK'dan Pusu: 15 Şehit* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Tunceli-Ovacık ilçesinde görevden dönen güvenlik güçlerini pusuya düşüren bölücü

³⁶³Milliyet Gazetesi, "Lice Yardım Bekliyor", 28 Ekim 1993, s. 20.

³⁶⁴Hürriyet Gazetesi, "53 PKK'lı Ölü", 9 Mayıs 1994, s. 22.

terör örgütü 15 güvenlik görevlisini şehit etmiş, 10 terörist ise öldürülmüştür. Yaklaşan Nevruz öncesi gerginliği tırmandırmak isteyen PKK, Tunceli’de güvenlik güçlerinin konvoyuna saldırıda bulunmuştur: 8 güvenlik görevlisi yaralanmış, 10 terörist ise öldürülmüştür.

Haberin detayında ise Olağanüstü Hal Bölge Valisinin açıklamasına göre operasyondan dönen 30–35 araçtan oluşan güvenlik güçlerine sabah saatlerinde PKK militanları tarafından ateş açılarak 15 asker şehit edilmiştir. Saldırı ateşine anında karşılık verilmesi üzerine çatışma yaşanmış ve çıkan çatışmada 10 terörist ölü ele geçirilmiştir. Kaçan teröristlerin yakalanması için ise geniş çaplı operasyonlara başlanılmıştır. Çatışmada yaralanan askerilerin Tunceli’ye getirilerek tedavisine başlanılmıştır³⁶⁵.

Cumhuriyet gazetesinin *Güneydoğu Hastalığı* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: Güneydoğu’daki güvenlik güçlerinin en fazla mide hastalığından şikâyetçi olduklarını ve %90’nın strese dayalı ülser hastalığına yakalandığı teşhis edilmiştir. Sigara ve alkol kullanmayan güvenlik güçlerinin dahi bu hastalığa yakalandıkları ifade edilmiştir. Yakalanan bu hastalığın nedeni olarak çatışma esnasında yaşanan aşırı stres olduğu vurgulanarak bunun yanında çeşitli psikolojik rahatsızlıkları da ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

Bölgede görev yapan güvenlik güçlerinin yanı sıra yaşayan bölge halkının da strese dayalı çeşitli hastalıklara yakalandığı belirtilmiştir. Bölgede yaklaşık 10 yıl süren çatışma ortamının olmasından dolayı kadınların çoğunda düzensiz adet kanamaları ve düşük yapma tehlikeleri görülmüştür. Çocuklarda ise cilt döküntüleri, korku, gece ıslatmaları görülen başlıca rahatsızlıklar olarak belirtilmiştir. Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak, Tabip Odası Genel Sekreteri Dr. Necdet İpekyüz, bölge insanının ruhsal çöküntü içerisinde olduğunu aktarmış, insanların depresif duruma düşerek kimseye güveni kalmadığını, kalp hastalıklarında artışın olduğunu söylemiştir³⁶⁶.

Cumhuriyet gazetesinin *PKK Yine Saldırdı 20 Şehit* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Hakkâri’nin Şemdinli ilçesinde Ortaklar jandarma karakoluna ve Van’ın Başkale ilçesinin Erenler sınır jandarma karakoluna baskın düzenleyen terörist grupları 1 asteğmen, 2 astsubay ve 17 eri şehit etmiştir. Saldırıları sırasında toplam 11

³⁶⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, “PKK’dan Pusu: 15 Şehit”, 19 Mart 1995, s. 1.

³⁶⁶ **Cumhuriyet Gazetesi**, “Güneydoğu Hastalığı” 12 Mayıs 1995, s. 1.

Mehmetçik de yaralanmıştır. Çıkan çatışmalarda 17 örgüt militanı da ölü ele geçirilmiştir. Haberin devamında Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde ortaklar karakoluna sabaha karşı 03.00'da hain teröristler tarafından gerçekleştirilen saldırı sonucunda 15 Mehmetçik şehit düşmüştür, 5 erimiz de yaralanmıştır şeklinde bilgi aktarılmıştır³⁶⁷.

Cumhuriyet gazetesinin *Kulp: 45 PKK'lı Öldürüldü* isimli haberi şu şekilde çıkmıştır: Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde yaşanan çatışma sonucunda 4 güvenlik görevlisi şehit edilmiştir. Bunun yanında son 4 gün içerisinde güvenlik güçlerinin bölgede örgüt mensuplarıyla giriştikleri amansız mücadele sonucunda öldürülen bölücü terör militanı sayısı ise 51'e yükselmiştir³⁶⁸.

3.4.2. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesinin *35 Bin Mehmetçik Kuzey Irak'ta* manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: Kıbrıs harekâtından sonra gerçekleştirilen en büyük askeri operasyon başlatılmıştır. 35.000 Mehmetçik tankların eşliğinde Kuzey Irak'a giriş yapmıştır. Yaklaşık olarak 2.400–2.800 teröristin bulunduğu kamplar Türk savaş uçakları tarafından bombalanmıştır.

Savaş uçaklarının bombalamasının ardından zırhlı araçların eşliğinde Mehmetçik: Zaho, Uludere, Çukurca, Şemdinli'den sınır ötesine geçmiştir. Mehmetçikleri helikopterler Irak'ın 40 kilometre içerisine kadar taşımışlardır. Mehmetçiğin saldırıları sonucunda Bote kampı tamamen yok edilmiştir. Sınır ötesinde ilerleyen askerlerimiz Batı'dan Doğu'ya doğru Sinat, Haftanin, Metina bölgesi, Şivi-Meziker, Hakurk kamplarına doğru süratle ilerlemişlerdir³⁶⁹. (Ek-23)

Hürriyet gazetesinin *Kuşatıldılar* manşetli haberi şu şekilde çıkmıştır: 3.000 PKK'lı çembere alınmış, 200'ü ölü ele geçirilmiştir. Yaşanan operasyonlarda ise 8 Mehmetçik şehit düşerken, 11 askerimiz de yaralanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin başatmış olduğu Kuzey Irak harekâtında ilerleyen Mehmetçikler, uçakların desteğinde operasyona devam ediyorlar, çok sayıda terörist militan teslim olmaya başlamıştır.

Genelkurmay Başkanlığı'nın yapmış olduğu açıklamada ise hiçbir devletin başaramadığı bir harekâtı gerçekleştirdiklerini, adeta pirinç gibi dağılmış olanları topladıklarını belirtmiştir. Genelkurmay Başkanı Karadayı açıklamasını operasyonun

³⁶⁷Cumhuriyet Gazetesi, "PKK Yine Saldırdı 20 Şehit", 17 Haziran 1995, s. 1.

³⁶⁸Cumhuriyet Gazetesi, "Kulp: 45 Terörist Öldürüldü" 16 Eylül 1995, s.1.

³⁶⁹Hürriyet Gazetesi,"35 bin Mehmetçik Kuzey Irak'ta", 21 Mart 1995, s. 1.

kısa süre önce Talabani ve Barzani'nin kulağına üflendiğini dile getirerek sürdürmüştür³⁷⁰.

Hürriyet gazetesinin *Bombalı Vahşet: 8 Ölü* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Batman'ın Hürriyet mahallesinde çevre köylere yolcu taşıyan minibüslerin durağına bırakılan poşet içerisinde bulunan 5 bombadan 1'inin 17.30 saatlerinde patlaması üzerine 4'ü çocuk 8 kişi yaşamını kaybetmiş, 20 kişi de yaralanmıştır. Patlamayan diğer 4 patlayıcı ise imha edilmiştir. Yaralıların kol ve bacaklarının koptuğu, parçalandığı, patlamanın etkisi ile de parçalanan ceset parçalarının yaklaşık 150 metrelik alana yayıldığı belirtilmiştir³⁷¹.

3.4.3. Milliyet Gazetesi

Milliyet gazetesinin *Perişanlar* adlı manşet haberi şu şekilde çıkmıştır: PKK terör örgütünün saldırıları yüzünden Güneydoğu Anadolu boşalmıştır. Yaşayan halk tarafından artık bölgenin hiçbir anlamı kalmamış, otobüs, kamyon ne bulurlarsa insanlar taşıtlara atlayarak evini, yurdunu terk etmeğe başlamışlardır. Büyükşehirlere gelen insanların ise geldikleri yerlerde ne muhtarlık kaydı var ne de herhangi bir belgesi. Aynı zamanda yaşanan bu göçler sonucu büyük şehirlerde konut açıkları oluşmaya başlamıştır. Yaşanan konut açığının oluşması üzerine insanlar çareyi çadır kurmakta aramış ve böylece çadır denizi meydana gelmiş, en az geldikleri yerlerin nüfusuna yakın naylon çadır kentler ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu durum beraberinde birçok sosyal ve sağlık sorununu da ortaya çıkarmıştır. Sağlıksız koşullarda yaşayan bu insanlar arasında salgın görülmeye başlanmış, gençler ise hem ekonomik hem sosyal nedenlerden dolayı bunalıma girmişlerdir³⁷².

Milliyet gazetesinin *Albay Özden'e Gece Kurşunu* başlıklı haberi şu şekilde çıkmıştır: Mardin'in Savur ilçesi bağlı bir köyü basan terör örgütü PKK militanlarının haberini alan il jandarma komutanı Albay Rıdvan Özden derhal olay yerine doğru hareket etmiştir. Olayda Albay Özden çatışma sırasında şehit düşmüştür. Çıkan çatışma sırasında 1 astsubay ile 1 uzman çavuş, 1 köy koruyucusu şehit edilmiştir. Teröristler ile

³⁷⁰Hürriyet Gazetesi, "Kuşatıldılar", 22 Mart 1995, s. 1.

³⁷¹Hürriyet Gazetesi, "Bombalı Vahşet: 8 Ölü", 26 Mayıs 1995, s. 29.

³⁷²Milliyet Gazetesi, "Perişanlar", 25 Temmuz 1995, s. 1.

girilen çatışmada örgütün Mardin'in bölge sorumlusu olan Hamza kod adlı Ziver Sarıyıldız ölü olarak ele geçirilmiştir³⁷³.

³⁷³ **Milliyet Gazetesi**, “Albay Özden’e gece kurşunu”, 16 Ağustos 1995, s. 14.

SONUÇ

Diyarbakır şehri tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete beşiklik yapmış, çok önemli siyasi, ekonomik, kültür merkezlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki bölgenin hâkimiyetini ele geçirmek için birçok devlet şehir toprakları üzerinde hâkimiyet mücadelesinde bulunmuş, amansız mücadelelere girişmişlerdir. Diyarbakır şehrinin adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Şehrin isminin kaynağı hakkında ortaya çeşitli rivayetler atılmıştır. Şehrin adının yazılı kaynaklarda ilk olarak M.Ö. 1260 yılında Asur hükümdarı I. Salmanasar'ın şehri fethetmesinin ardından kılıç-kabzasında Amidi diye yazıldığı şeklinde geçmiştir.

Diyarbakır şehrinin gerek stratejik önemi gerekse verimli topraklarından dolayı tarih boyunca çeşitli toplumlar tarafından bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesi verilmiştir. Hurrilerden, Babillere, Asurlulardan, Medlere, Perslerden, Osmanlı Devleti'ne kadar birçok devlet tarafından bölge hâkimiyet altına alınmaya çalışılmıştır. Son olarak Yavuz Sultan Selim döneminde 1515 yılında Diyarbakır şehri, İdris-i Bitlisi'nin de destekleriyle Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Diyarbakır şehri Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra Diyarbakır Eyaleti kurulmuştur. Eyaletin başına ise İdris-i Bitlisi Beylerbeyi olarak atanmıştır. Osmanlı hâkimiyetinde uzun yıllar boyunca kalan şehir bayındırlık ve iskân faaliyetleri sonucunda kalkınmış, şehirde birçok dini, sosyal ve kültürel yapılar inşa edilerek şehir bölgenin en gelişmiş yerleşim alanı olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'a gelmesiyle 15 Kasım 1937 Pazartesi günü saat 18.10'da halk evinde kendisinin şereflerine verilen konseri takip etmesi, konser sonunda saat 23.00'da yaptığı konuşmada: Yirmi sene sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde, modern, nefis bir müziği dinleyerek... Beşeriyetin medeni bir halkı huzurunda, bu halkın evinde duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz bunu kaydetmekle bahtıyarım demeleri üzerine şehrin ismi Diyarbakır olarak değiştirilmiştir.

Milliyetçilik anlayışı ise 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmış bir fikir akımıdır. Milliyetçilik; insanların ekonomide, iç, dış politikada ve kültürel alanda değerlerine ve çıkarlarına bilinçli bir şekilde sahip çıkmaları olarak tanımlanmıştır. Milliyetçilik dil, tarih, gelenek-görenek, ortak kültür gibi unsurlar etrafında insanları birleştiren en önemli unsurlardan biridir.

1970’li yıllarda ise Ankara’da Demokratik Yurtseverler Yüksek Öğretim Birliği adı altında başlayan daha sonra Partiya Karkêrên Kürdistan/Kürdistan İşçi Partisi yani PKK adını alan terör örgütü kurulmuştur. Kurulan bu bölücü yapılanma bir yandan Marksist-Leninist anlayışa bir yandan ise Kürtçü bir ideoloji anlayışına sahip olmuştur. Örgüt, Türkiye topraklarında Kürt devletini kurmayı amaçladığı iddiasında bulunmuştur. PKK terör örgütü kuruluş sürecini tamamlamasıyla birlikte Diyarbakır şehri başta olmak üzere Türkiye’de bölücü, yıkıcı silahlı eylemlerine başlamıştır. Bölücü terör örgütü PKK, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde görev yapan binlerce güvenlik görevlisini, devlet memurunu, bölgede yaşamını sürdüren sivil halkı katletmiş, bir o kadar kişiyi de yaralamıştır. Bölgede sürdürülen terör saldırıları nedeniyle bölge halkı yerinden yurdundan olmuş, hiç bilmedikleri büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Tez yaşanan söz konusu süreci 1990–1995 döneminde ulusal basın ekseninde incelemiştir. Konunun takdimi için ulusal basında üç büyük gazetenin (Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet) söz konusu dönemdeki manşet haberleri esas olmak üzere terör haberleri ele alınmıştır.

Milliyetçilik her ne kadar yukarıda ifade edilen hususlarda bir birliği ifade etse de batılı devletler için 20. yüzyılın inşa edilmesinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. İmparatorlukların yaşamlarına son veren bir sürecinde ifadesi olan bu hareketlenmeden en fazla etkilenen imparatorluklar Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluğu olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin son döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına oluşturulmaya çalışılan birlikte yaşama kültürüne saygı duymayan ve her uygun ortamı bir fırsata çevirmek isteyen Kürtçü çevreler bunu önce 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamında gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin yüzlerce yıl adalet ve hoşgörü ile bütün tebaasına eşit yaklaştığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan bütün etnik unsurlar kimliklerini, dillerini ve kültürlerini muhafaza etmişlerdir. Birinci Dünya savaşına giden süreçte batılı devletler Osmanlı imparatorluğu içerisindeki unsurlara milliyetçilik adı altında ırkçılık zerk etmişlerdir. Bu zerki alan unsurlar da imparatorluktan kopmuştur. Bu kopuş sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti; ırk temelli değil Ziya Gökalp'in dediği gibi kültür temelli bir yaklaşımı tercih etmiştir.

Geçmişin bilinmeden düşmanın neye sahip olduğu bilinmeden geleceğin sağlıklı bir şekilde planlanmasının yapılamayacağından hareketle kaleme alınan tezin Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve beraberliğine hizmet edeceği ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

1.SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

2.TELİF VE TETKİK ESERLER

2.1. KİTAPLAR

Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.

Aydın, Suavi, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Yayınevi, İstanbul 1998.

....., *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, Maki Basım Yayın Dağıtım, Ankara 2009.

Beysanoğlu, Şevket, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını No: 3 Şehir Matbaası, İstanbul 1963.

....., *Kültürümüzde Diyarbakır*, San Matbaası, Ankara 1992.

Bilgin, Nuri, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Bağlam Yayınları, Ankara, 1997

Bozan, Oktay, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013.

....., *Milli Mücadele Döneminde Diyarbakır*, Çizgi Kitapevi, Konya 2016.

Brunessen, Van Martin, Boeschoten, Hendrik, *Evliya Çelebi Diyarbakır'da*, çeviren: Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Çay, M. Abdülhaluk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Çiçek, Zeynel Abidin, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, Diyarbakır Söz Matbaa Diyarbakır, 2007.

Dieckhoff, Alain, Jaffrelot, Christophe, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek, Kuramlar ve Uygulamalar*, çeviren: Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

- Ekinci, Tarık Ziya, *Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Erözden, Ozan, *Ulus-Devlet*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2008.
- Gezici, Aytekin, *Kürt Tarihi*, Tutku Yayınevi, Ankara 2013.
- Giddens, Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008.
- Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, çeviren: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi İstanbul, 1997.
- Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul 1996.
-, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul 1995.
- Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye iş bankası yayınları, İstanbul, 2008
- Hobsbawam, E. J. , *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "program, mit, gerçekçilik"*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2006.
- Karpat, H. Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013,
-, *Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş yayınları, İstanbul, 2009.
- Kirişçi, Kemal, G Winrow, Gareth M., *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- Köseoğlu, Nevzat, *Türk Olmak ya da Olmamak Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite*, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 2005.
- Kurubaş, Erol, *Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Cilt II, Nobel Yayınevi, Ankara 2004.
- Leca, Jean, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- Lazerev, M.S. , Mihonyan, S.X. , Vasilyeva, A.L, vd. *Kürdistan Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2015.
- McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Natali, Denise, *Kürtler ve Devlet*, çeviren: İbrahim Bingöl, Avesta Yayıncılık İstanbul, 2009.

- Önder, Ali Tayyar, Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler, Fark Yayınları, Ankara 2007.
- Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
-, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Say, Ömer, *21. Yüzyılda Ulus, Çok kültürlülük ve Etnisite*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013.
- Schendel, Willem Van, Zürcher, Erik J. , *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Smith, Anthony D. , *Milli Kimlik* çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Somersan, Semra, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004
- Şen, Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Basım Yayım, Ankara, 2004.
- Şen, Sebahattin, *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
- Şimşir, Bilal N. , *Kürtçülük II 1924–1999*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.
- Talas, Mustafa, *Çok Kültürlük Kısacasında Ulus Devlet ve Türkiye*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Tan, Altan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Temel, Celal, *1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Torî, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.
- Türkdoğan, Orhan, *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996
- Vali, Abbas, *Kürt Tarihi Kimliği ve Siyaseti Kuramsal Bir Yaklaşım*, Avesta Yayıncılık İstanbul, 2013.

2.2. MAKALELER

- Akıncı, Abdulvahap “Milliyetçilik Kuramları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, 2014.(ss. 131–150)
- Aksakal, Erdi, “Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54, Haziran 2015.(ss. 203–222)
- Aktürk, Şener,” Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek- Etnilik- Çok Etnilik ve gayri Etnik Rejimler”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 38, Eylül, Ankara, 2006.(ss. 23–53)
- Alakel, Murat, “ İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, Kış 2011.(ss. 1–30)
- Atılğan, Gökhan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi [Türkiye, 1961–1968]: Temeller, Ayrılıklar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S. 3, 2009. (ss. 1–26)
- Çancı, Haldun, “Hızlı Dönüşümler Çağında, Milliyetçi Düşüncenin Kökenlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi”, *Öneri Dergisi*, C. 9, S. 33, Ocak 2010. (ss. 217–225)
- Çelebi, Evliya Seyahatnamesi’nden Seçmeler, C. 1, MEB Yayınları, 1000 Temel Eser, İstanbul 1967.
- Çelik, Nuriye, “Max Weber’de Etnisite Kavramı”,*Sosyoloji Dergisi*, S. 29, 2013. (ss. 23–28)
- Darkot, Besim, “Diyarbakır”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997.(ss. 601–605)
- Okumuş, Ejder, “Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Diyarbakır”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VII, Nisan 2012.(ss. 14–51)
- Güldiken, Nevzat, “Ulus, Ulus-devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, 2006.(ss. 157–168)

- İlhan, Mehdi, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 27, Ankara 1992. (ss. 45–113)
- Kurubaş, Erol “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 44, Ocak-Şubat-Mart 2008.(ss. 11–41)
-, “Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye’deki Kürt Sorunu Örneği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sonbahar 2008. (ss. 19–53)
- Nas, Fethi, Tuna, Muammer, “Midyat’ta Etnik Gruplar Arası İlişkiler ve Aidiyet Sorunu”, 2013. (ss.1–23)
- Nişancı, Şükrü, Işık, Cemal, “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 9, 2015.(ss. 195–224)
- Oran, Baskın, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları.(ss. 871–879)
- Öğüt, Tahir, Çadırcı, Çiğdem, “Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır’da İktisadi-Mali ve Sosyal Yapı”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 13, Kış 2013. (ss. 141–170)
- Özdemir, Yavuz, Şimşek, Ufuk, Aktaş, Elif, “Postmodernite ve Etnisite”, *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (2), 2008. (ss. 325–336)
- Öztop, Fatma Anıl, “Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri: İspanya’daki Bask Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *PESA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015. (ss. 56–75)
- Parla, Canan, “Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi”, *ODTÜ MFD*, C. 22, S. 1, Ankara 2005,(ss. 57–84)
- Reyhan, Cenk, “Toplumsal Yapının Ulus Öncesi Ölçeklere Ayrışması: Bölünmüş Toplum Tipi Örnekleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 5, S. 10, Yaz 2012.(ss. 51–69)

- Sağ, Vahap, Aslan, Mehmet, “Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, No: 2, 2001,(ss. 173–183)
- Selçuk, Senem Sönmez, “Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması”, *Journal of Yaşar University*, C. 23, S. 6, 2011.(ss. 3855–3865)
- Yalçiner, Ruhtan, “Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 69, S. 1, 2014. (ss. 189–215)
- Yanık, Celalettin, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı*, S. 20, 2013.(ss. 225–237)
- Yanmış, Mehmet, Kahraman, Bayram, “Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 8, S. 2, 2013.(ss. 117–153)
- Yıldırım, Emre, “Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 12, S. 28, 2016. (ss. 123–141)
-, “Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 6, Eylül 2014. (ss. 23–37)
- Yılmazçelik, İbrahim, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516–1838)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1(ss. 233–287)
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Diyarbakır Şehir ve Bölgesindeki Vukuatın Tarihi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997. (ss. 605–626)

3.TEZLER

- Aksoy, Elif Başak, *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri*, Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- Günay, Ramazan, *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Ahkâm-Şikâyet Kayıtlarına Göre)*, Erciyes Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2009.

Toker, Mehmet Şevki, *Etnik Milliyetçilik Sorunları ve Birleşmiş Milletler*, Beykent Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

4. BİLDİRİLER

Acun, Fatma, “16. Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler”, I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu 27-28 Ekim 2000, Neyir Matbaacılık, Ankara 2001(ss. 201–218) (ss. 1–12)

Cöhce, Salim, “Selçuklu Hâkimiyetinin Tesisinden Önce Diyarbakır Yöresinde Türkmen Faaliyetleri”, 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır.(ss. 125–135)

Karan, Cuma, “Diyarbakır’ın İsmi ve Fethi Üzerine Bazı Mülahazalar”, 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır.(ss. 825–835)

Kılıç, Remzi, “Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu’nun Osmanlı Devletine Katılması (1515–1517) ve Sonuçları, 1. Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır.(ss. 575–589)

Ünalın, Sıddık, “Mervanoğulları Döneminde Diyarbakır”, 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, O.R.B Organizasyon, İzmir, 20–22 Mayıs 2004 Diyarbakır.(ss. 169–187)

EKLER

Ek-1

26 Mart 1990

Ek-2

12 Haziran 1990.

11 Temmuz 1991

Ek-5

12 Temmuz 1991.

Ek-6

14 Temmuz 1991

ARŞİV

Cumhuriyet

68. Yıl, Sayı: 24026 Kurucusu: Yunus Nadi 1500 TL (KDV dahil) 14 Temmuz 1991 Pazar

AVRUPA (ECU) DÖVİZ HESABI
Paranızın değerini korur.

PAMUKBANK
iyi bankadır

Vedat Aydın'ın öldürülmesini ve Diyarbakır olaylarını protesto eylemleri giderek yayılıyor

Tehlikeli tırmanış

Cizre, Silopi, Hani ve Kulp'ta işyerleri dün de açılmadı. Cizre-Nusaybin karayolunu kesen birkaç bin kişilik köylü grubu PKK lideri Abdullah Öcalan'ın posterini taşıdı. Nusaybinli kamyoncular ilçenin Cizre girişini bir saat süreyle kapattı. İdil-Cizre karayoluna çıkan 300 kişilik grup dağıtıldı, 33 kişi gözaltına alındı. Cizre'ye doğru yürüyüşe geçen köylüler, E-24 Karayolu'nu 2.5 saat trafiğe kapattı. Konya merkezinde 200 kişilik grup 'Vur gerilla vur, Kürdistan'ı kur' sloganı atarak yürüyüşe geçince 100 kişi gözaltına alındı. İzmir'de HEP İl Merkezi'nden yürüyüşe geçen bir grup olayları protesto etti. Berlin, Hamburg ve Bern'deki elçiliklerimiz ile Brüksel'deki THY bürosu saldırıya uğradı.

Haber Merkezi — Diyarbakır olaylarını protesto eylemleri dün de sürdü. Cizre'de ilçe merkezine yürüyüşe geçen bin kadar köylü yurttas, E-24 Karayolu'nu trafiğe kapattı. Cizre, Silopi, Hani, Kulp ve Lice ilçelerinde işyerleri açılmadı. Çeşitli yerlerde yapılan koran gösterileri de 200'e yakın kişi gözaltına alındı. Diyarbakır'daki olaylarda yaralanan bir kişinin daha hastanede ölmesiyle ölü sayısı 4'e çıktı. Berlin'deki Türk Konsolosluğu ile İsviçre'nin başkenti Bern'deki Türk Büyükelçiliği ve THY bürosu saldırıya uğradı.

Son üç gündür gerginliğin doruğa ulaştığı Diyarbakır'da durumun yavaş yavaş normale dömesine karşın, alınan yoğun güvenlik önlemleri sürüyor. Kentin kritik noktalarına yerleşen askerler, sokakları kontrol ediyor. (Ankara 5a.15, 5a.5'de)

YILMAZ: ESKİ GÜNLERE DÖNMEK İSTEYENLER VAR
4. Sayfada

HALK VE GAZETECİLER YÖREDE TEDİRGİN
HİKMET ÇETİNKAYA'nın yazısı 4. Sayfada

ANKARA'DA ÇEVİK GÜÇ HUZURSUZLUĞU
SEMİN İLİZ'in haberi 8. Sayfada

İRAK'A BM ULTIMATUMU
8. Sayfada

Roma'dan
İhlamur kokardı
Capri geceleri

NILGÜN CERRAHOĞLU
'Hanimeli ve ihlamut kokan gecelerde, ritiminde gözümü saatlerce yıldızlara diker, dış kurandım' diye anlatıyor eski Caprihiler.

Himmelbjerg'ten
'Alçak' ülkede dağa tırmanmak

REFİK DURBAŞ
Danimarka dünydüz bir ülke. Dağlar bir yana, bir küçük 'dağ' bile yok görünürde. Tek dağ da bu 'Gök Dağı'. Ben bu 'Gök Dağı'na çıktım.

Atlanta'dan
Coca Cola'nın başkenti

AHU ÖZYURT
Atlanta'da Coca Cola gırtlak yaşamın o da önemli bir parçası. O ki insanlar gerçekten kahvaltıda bile Coca Cola içiyorlar.

OLİ KAPATILDI — Şırnak'la Mardin'in çevre ilçe ve köylerinden gelenler İdil-Cizre yolunda iki saat boyunca yürüdü. Kalabalık topluluk güvenlik güçlerini karşıladı ve PKK'nın önce sloganları atarak HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın'ın öldürülmesine tepki gösterdi. (Fotoğraf: AP)

Ek-7

15 Temmuz 1991

ARSİU

Cumhuriyet

68. Yıl, Sayı: 24027 Kurucusu: Yunus Nadi 1500 TL 15 Temmuz 1991 Pazartesi

Güneydoğu'da kanlı pazar

PAZARCİK	KULP	ÇAĞLAYANCERİT	HIZAN	DIYARBAKIR
Teröristler 2 aileden 6 kişiyi öldürdü	Şantiyede 1 astsubay 1 er şehit	Korucu evine baskında ikisi çocuk 3 ölü	Kamu lojmanı yakan 7 PKK'lı öldürüldü	Molotof kokteyli gösteri

PAZARCİK (Cumhuriyet) - Şanlıurfa'da teröristlerin 2 aileden 6 kişiyi öldürdüğü, 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin 2 aileden 6 kişiyi öldürdüğü, 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin 2 aileden 6 kişiyi öldürdüğü, 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi.

KULP (Cumhuriyet) - Şanlıurfa'da teröristlerin 1 astsubay ve 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin 1 astsubay ve 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi.

ÇAĞLAYANCERİT (Cumhuriyet) - Şanlıurfa'da teröristlerin 2 aileden 6 kişiyi öldürdüğü, 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin 2 aileden 6 kişiyi öldürdüğü, 1 er şehit olduğu ve 1 astsubay öldürüldüğü bildirildi.

HIZAN (Cumhuriyet) - Şanlıurfa'da teröristlerin 7 PKK'lı öldürüldüğü ve kamu lojmanı yakıldığı bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin 7 PKK'lı öldürüldüğü ve kamu lojmanı yakıldığı bildirildi.

DIYARBAKIR (Cumhuriyet) - Şanlıurfa'da teröristlerin Molotof kokteyli gösteri yaptığı bildirildi. Şanlıurfa'da teröristlerin Molotof kokteyli gösteri yaptığı bildirildi.

Ek-9

21 Ağustos 1992

Aeşir

Cumhuriyet

KURUCUSU YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞPAZARI NADİR NADİ (1945-1991)

Giriş-çıkışların tutulduğu kentte 4 mahallenin yerle bir olduğu bildiriliyor

Yasak kent' Şırnak

GÜNCEL
GÜNEYT ARCA YÜREK
Şırnak'ta Artılar, Eksiler

Önce bir karara varmak gerekiyordu. Terörist saldırıları, ona karşı güvenlik kuvvetlerinin operasyonları sürüyor muydu yoksa silahlar artık susmuş muydu?

AA-saat 09.00'da- çatışmaların sona erdiğini bildirdi. Saat 09.15'te görüştüğüm İçişleri Bakanı Sezgin'e göre (kırmızı) ateş, güvenlik güçlerinin operasyonları devam ediyor du.

Sabahın erken saatlerinde, halka evlerden "pık" çağırısı.

Ekim, Sayı 15, Sayı 2'de

G.DOĞU'DA 8 YILLIK KANLI BİLANÇO

Yıl	TOPLAM	PKK	GÜVENLİK GÜCÜ	SIVİL
1984	~100	~50	~50	~50
1985	~200	~100	~100	~100
1986	~300	~150	~150	~150
1987	~400	~200	~200	~200
1988	~500	~250	~250	~250
1989	~600	~300	~300	~300
1990	~700	~350	~350	~350
1991	~800	~400	~400	~400
1992	~1000	~600	~200	~200

► PKK militanlarının baskısıyla başlayan ve 40 saat süren çatışmalar dün öğleden sonra kesildi. Ancak kentte yer yer silah sesleri duyuluyor. Sokağa çıkma yasağının sürdüğü Şırnak'a gazetecilerin dışında şimdilik kimse sokulmuyor

► Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan ilk belirlemelere göre, olaylarda 4 güvenlik görevlisinden başka 4 de sivilin öldüğünü söyledi. Erkan, 211 kişinin gözetimine alındığını, 16 Kalaşnikof ele geçirildiğini bildirdi. Gazipaşa, Cumhuriyet, İsmetpaşa ve Yeşilyurt mahallelerinde çok sayıda ev yerle bir oldu. ■ 4. Sayfada

Sezgin'in itirafı **İstihbaratta zayıf kaldık**

Ek-10

22 Ağustos 1992.

ARŞİV

Cumhuriyet

KURUCUSU YUNUS NADİ (1924-1949) BAŞKURUCU NADİR NADİ (1945-1991)

Pamukbank Prestige Card
İçin Hizmet Ekibi ni
yılın 365 günü, günün
24 saati arayabilirsiniz.
(1) 288 14 14

PAMUKBANK PRESTIGE

22 AĞUSTOS 1992 CUMARTESİ

24 TL / SATI 24420 / 3000 TL (KDV içinde)

Şırnak didik didik

Binlerce güvenlik görevlisinin katıldığı operasyonda kentteki evler tek tek arandı, 362 kişi gözaltına alındı

Şırnak'ta PKK'lılarla güvenlik güçleri arasında iki gün süren çatışmanın sona ermesine rağmen, gerginlik sürüyor. Sokağa çıkma yasağı nedeniyle yiyecek sıkıntısı başgösterdi.

Vali Başkanlığı Hal Bölge Valisi Ünal Erkan, güvenlik güçleri vatandaşın kılına zarar gelmeyecek şekilde hareket etmişlerdir. Eğer dikkat edilmeseydi ölü sayısı yüzü geçirdi. Elimizde 14 ceset var, çoğu terorist.

PKK'lı grubun önceki gece güvenlik çemi- ni iki kez aşma girişiminde bulunduğu, Şırnak'ta bunda başarılı olamadığı öğrenildi. Askeri yetkililer eylemi gerçekleştirenlerin sayısı konusunda bir bilgi olmadığını açıkladılar.

Trafik merkezinin tahrip edilmesi nedeniyle bazı olayların başladığı günden bu yana ka- ranlıkta. İçme suyu düzenli verilemiyor.

ÖZELİMLER

Ölüm sessizliği

Gözaltına alınanlar üstü açık askeri araçlarla taşıyor. Tümünün gözleri beyaz elerle, elleri de arkadan iplerle bağlanmış. Bu natü hava tamamen karartıyor, kent zifiri karanlığa bürünüyor. Adeta ölüm sessizliği hakim. **ENGİN ARSOY'un yazısı** ■ 4. Sayfada

Şırnak harabeye döndü

PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasında ki çatışmalarda Şırnak'ın büyük bir böl- mü yıkıldı. Sokaklarda kimseler yok. En korkunç şey geceler... Yalnız öfke karanlık ve nereden ve nasıl geleceği belli olmayan kurşunun zihinde yarattığı ölüm korkusu var. Kent sakinleri çok ağır bir hava bombardımanına maru- kalmış gibi evler yıkılmış havası mermileri sağda solda krater çukurları açmış. Şırnak tüm anlamıyla bir harabe görünümünde.

Yanıt bekleyen sorular

- 1 Şırnak'ta kaç PKK'lı bastı?
- 2 İki günü aşan çatışmada kaç PKK'lı öldürüldü?
- 3 Yetkililer, öldürülen PKK'lıların, arkadaşları ve bazı Şırnaklıların kenti dışına çıkarılarak köylerde gömüldüğünü söylüyor. Eğer böyleyse güvenlik çembere nasıl açıldı?
- 4 Şırnak'taki aramalarda 19 tün namlı silah yakalandı. Böyle bir- harsın 19 silahla mı gerçekleştirildi? Bu silahlardan kaç ruhsatlı, kaç ruhsatsız?
- 5 PKK'nın kullandığı öne sürülen roketatarlar ve havan topları nerede?
- 6 İçişleri Bakanlığı ve Vali Başkanlığı Hal Bölge Valiliği, bazı PKK'lıların hala Şırnak'ta içinde olduklarını öne sürüyor. Bu gördürüldük didik aranan "küçük kentte PKK'lılar neden hali bulunamadı?
- 7 Gözaltına alınan 362 kişiden kaç Şırnaklı? Kaç Şırnak'ta oturuyor?

■ Arkan Sayı 15, Sayı 16

ezgin: Karanlıkta kaçmış olabilirler

Ek-11

25 Ağustos 1992

Cumhuriyet

AYRINTILI BİLGİ İÇİN
Pamukbank Şubelerine uğrayın
ya da Ala34 Hizmet Ekibini
arayın: (1) 288 24 24

PAMUKBANK

AYRINTILI BİLGİ İÇİN
Pamukbank Şubelerine uğrayın
ya da Ala34 Hizmet Ekibini
arayın: (1) 288 24 24

PAMUKBANK

25 AĞUSTOS 1992 SALI

KAN, GÖÇ, EYLEM...

40 saat süren çatışmalardan sonra halk Şırnak'tan göç etmeye başladı. Sirtına çuvalını, kocağına çocuğunu alan yollara düşüyor. HEP milletvekili Zübeyir Aydar Şırnak'a giderek olaylarla ilgili halktan bilgi aldı. ERGUN AKSOY

Güneydoğu kan gölü

İtisu'nun Genç ilçesinde keşif uçuşu yapan helikoptere açılan PKK fiyle yaralanan bir binbaşı hastanede öldü. Şırnak'a 15 kilometre uzaklıktaki Milli Jandarma Karakolu'na baskın yapıldı; çatışmada 3 'li öldürüldü, 4 jandarma eri yaşamını yitirdi. İki günde toplam 19 mühtarı öldürüldü, 10 er ve bir binbaşı şehit oldu. ■ 15. Sayfada

Şırnak boşalıyor

► Şırnaklı göçe kalktı. Gece ateşlenen silahlar sabaha kadar susmadı. Resmi açıklamaya göre "PKK saldırısı", halka göre "devlet evleri topa tuttu, sağı solu ateşe verdi. Bazı köylere milletvekili ve gazeteciler giriyor, YÜRÜĞÜL ERKOCU'nun haberi 15. Sayfada

Kepenkler yine indi

► Şırnak'taki olayları protesto için PKK'nın çağrısı üzerine Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Siirt ve Mus'ın ilçelerinde kepenk kapama eylemi yapıldı. Cizre ve Bismil'deki kepenkler halihazırda kırılarak açıldı. Adana'da bazı mahallelerde eşaf hyerini açmadı, semt pazarlarında tezgah kurulmadı. ■ 15. Sayfada

Ek-12

26 Ağustos 1992

ARZU

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞYAZAR: NADİR NADİ (1945-1971)

Pamukbank Para
için Hizmet Ekibi
yılın 365 günü, g
24 saatı arayışta
(1) 288 14 14

PAMUKBA

26 AĞ

Baskın, bombalama, kurşuna dizme...

ACI DİNİMİYOR

✓Yıkılan ✓Göçen ✓Susmayan ✓Durmayan
evler kent halkı silahlar kan ve gözyaşı

BURASI ANTALYA

Kocasını gözyaşıyla uğurladı

BÜLENT ECEVİT

ANTALYA - Bingöl'ün Genç ilçesinde yaralı bir askeri kurtarmak isteyen helikopterin, emenden gelen bir kurşunla yasa-
mın yören Pilot Binbaşı Oğuz Özkan'ın Antalya'daki cenaze tö-
renine yüzlerce yandaş katıldı. Al-
fından fazla yandaşların da göze
yaşlarını tutuşturduğu cenaze töreni
çok sıkı güvenlik önlemleri alındı.
"Yaş bu vatan evlatlarına.
Sizinkiler arak lepsini. Böyle hü-
kümet olmaz. Lanet ediyorum"
diye haykırarak Binbaşı Özkan'ın
annesi Hatice Özkan.
"Göçmenlerin çığlıklarını sen" de-
di yurtdışı yandaş Hatice Ann ve
devam etti.
"Yaz, yaz. Güneşliken yaz."
■ Akşam Sa.15., Sü.1'de

GÖNEN: SİYONETİME GEREK YOK ■ 4. Sayfada

MUCLİS SİRNAK İÇİN TOPLANİYOR ■ 4. Sayfada

ONUR, BABASINI KALBİNE GÖMDÜ - Yıllardır Türkiye'nin başına musallat olan terör kan kusmaya devam ediyor. Gençcek insanları vurulup dığı-
yor. Aileler darmadağın oluyor, ocaklar söniyor. Terörün çirkin hayaleti bir daha yokolmamak üzere babasının tabutuna onun vatanı-
resmiyle son yolculuğunda gözyaşı akıtan çocukların beynine kazıyor. Ne yazık ki Bingöl'de öldürülen Pilot Binbaşı Oğuz Özkan'ın oğlu Onur da bu acıdan
payına düşen aldı. Kız karşın arkasında bir çok acılı insan burakarak y apuazgını yapıtı yine. Antalya'dan teröre lanet yağdı. (Fotoğraflar: BÜLENT ECEVİT)

Ek-14

20 Temmuz 1993

Ek-15

24 Ekim 1993

Ek-17

12 Temmuz 1991

Ek-18

24 Haziran 1992

PKK yine halka saldırıyor

SON operasyonlarla ağır darbe yiyen PKK, 5 yıl önce sivillere karşı giriştiği katliamlara yeniden başladı. Batman ve Bitlis'te köylere saldıran PKK militanları, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 12 kişiyi öldürüp 10 kişiyi de yaraladılar.

Batman'ın Gercüş İlçesi'ne bağlı Seki Köyü'ne önceki gece 22.45'te roketatar ve otomatik silahlarla saldıran PKK militanları, köy korucuları ile çatışmaya girdiler. Çatışmada roketatarla isabet alan köy korucuları Şeyhmus Tunç ile Ahmet Gök'ün evleri yıkıldı. Yangın çıkan evlerde bulunan 8 yaşındaki Gülbahar Tunç, 17 yaşındaki Behice Tunç, 35 yaşındaki Fahriye Gök, 70 yaşındaki Latife Gök, 13 yaşındaki Abdurrahman Gök, 10 yaşındaki Şükrü Gök, 12 yaşındaki Sultan Gök, 3 yaşındaki Haşim Gök, 4 yaşındaki Emrullah Gök ile korucu Ahmet Gök'ün henüz adı konmamış bir aylık kız çocuğu öldü.

50 yaşındaki Halise Tunç ve 10 yaşındaki Mehmet Salt Tunç yaralanarak, Batman Devlet Hastanesi'ne kaldırıldı. Kaçan militanların ele geçirilmesi için operasyonlara başlandı.

12 SİVİLİ KATLETTİLER: Güvenlik kuvvetleri karşısında tutunamayan ve ağır darbeler yiyen PKK militanları, çocuk-çocuk demeden, beş yıl önce olduğu gibi yine katliama başladı. Batman ve Bitlis'te 2 köyü basan teröristler, 12 masum insanı öldürdüler, 10 kişiyi de yaraladılar.

Naci SAPAN - Arif ARSLAN / GERCÜŞ, (Batman)/ BITLİS/ SAMSUN, (hha)

"Ben ve arkadaşlarım köyün güneyinde nöbetçiydik. Birden çok kuvvetli iki patlama sesi duyduk, arkasından ateş açıldı. Köyün her tarafını sarmışlardı. Yaklaşık 1.5 saat çatıştık. Daha sonra evime geldim, ya niyordum. Çocuklarımı kurtarmak istedim, ama kurtaramadım. Bu başkında birileri yol göstermiştir. Bu iş Müslüman işi değil, Ermeniler bile bu katliamı yapmaz."

Militanların silah bırakmaları için kendilerine haber gönderdiğini söyleyen Muhtar Şeyhmus Ertekin ise, "Bir yandan çatışırken, diğer yandan önceden belirledikleri iki korucunun evine baskın düzenlemişler" dedi.

Bingöl'ün Solhan İlçesi Elmasurt Köyü'ne pazar günü saldıran ve köy korucusu Şevket Ateş ile Mehmet Yıldız, Metin Yıldız, Bahattin Ateş, Kemal Bidoş adlı köylüleri öldürdükten sonra Ateş, Yıldız, İsmail Yıldız, Vehbi Yıldız, Zeki Ateş'i kaçırarak PKK militanlarını ele geçirmek için başlatılan operasyon sürüyor.

Öte yandan, Perihan Jandarma Sınır Karakolu'na saldıran teröristlerle çıkan çatışmada şehit düşen ve önceki akşam helikopterle Van'a getirilen Eskeşehr nüfusuna kayıtlı çavuş Ercan Takıl, Tokat nüfusuna kayıtlı onbaşı Erol Akar, Manisa nüfusuna kayıtlı onbaşı Mesut Bilgin, erler Zonguldak nüfusuna kayıtlı Ramazan Sağlam, Erzurum nüfusuna kayıtlı Hüseyin Gökçimen ve Erzurum nüfusuna kayıtlı Sezal Polat'ın cenazeleri, dün düzenlenen törenden sonra memlekelerinde toprağa verilmek üzere askeri uçakla Ankara'ya gönderildi.

Bu arada, İran'dan eylem amacıyla Van'ın Çaldıran İlçesi ile Ağrı'nın Doğubeyazıt İlçesi arasında kalan kesime sızan PKK militanlarının, Tendürek Dağı'ndaki mağaralarda gizlendiği belirlenince havalandırma uçakları buraya bomba yağdırdı.

ADI BİLE KONMAMIŞTI...

Batman'ın Gercüş İlçesi Seki Köyü'nü basan teröristler, çocuk-çocuk demeden katliam yaptılar. Henüz adı bile konmayan 1 aylık bebek de katledilen masumlar arasındaydı.

Ek-19

21 Ağustos 1992

Hürriyet

21 Ağustos 1992 Cuma Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

BUGÜN YARIN
SÜPER KUTU KUTU
TELESKOP
Gazetenizi birlikte bugünden ayırtınız

Şırnak'ta istihbarat rezaleti

Son PKK saldırısı, acı bir gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koydu: Bölgede istihbarat sıfır. Bölge Valisi Ünal Erkan'ın Hürriyet'e, kendisine verilen bilgilere dayanarak, "Şırnak, huzur içinde" demesinden 15 dakika sonra kentte silahlar patladı. İçişleri Bakanı da istihbaratın son derece zayıf olduğunu söyledi.

CEVAP ARAYAN SORULAR

- KOKU ALINAMADI MI? Şırnak'ta bir insan bile birkaç kayıtle konuşulmuş bir bölge. Koku kokusunu alabilirdi. İstihbaratçıların bu kokuyu nasıl almadı?
- KUSKULANILMADI MI? Yine de bir denetim altında olduğu için de, istihbaratçıların gereklerini bahaneyle yitirip PKK militanları ile nasıl konuşmadı?

Salı akşamı Şırnak'a saldıran PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasında başlayan çatışma...

Ek-20

22 Ağustos 1992

Hürriyet 22 Ağustos 1992 Cumartesi Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

TELESKOP Gazetenizle birlikte

SHOW Gazetenizi bugünden ayırtınız

DEVLETİN İŞİ ZOR

Sırnak'ta salı akşamı başlayan olaylardan sonra gözaltına alınan yüzlerce kişiden hangisinin terörist, hangisinin onlara yataklık yapan, hangisinin masum vatandaş olduğunu ayırt etmek devleti zorluyor...

● Kentte sızıp bazı evlere yerleşen teröristlerin kamu binalarına yoğun ateş açmaları, güvenlik güçlerinin de bu ateşe karşılık vermesi sonucunda Sırnak'taki tüm yapılar kullura döndü. Hayvanlar telef oldu. Vatandaşların zaranen büyük olduğu bildirildi.

● Bazı evlerin altlarında tüneller ortaya çıkarıldı. Bunların binde 20 terörist sağ ele geçirildi. Aralarında PKK militanlarının da bulunduğu sanılan 14 sivilin öldüğü, 23 sivilin de yaralandığı olaylarda, 4 güvenlik görevlisi şehit oldu. 10'u da yaralandı.

● Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ile İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Sırnak'a gittiler. Bölge Valisi Onat Erkan, sokakta çıkma yasasının bu saate kadar ribaren kısmen kaldırılabildiğini söyledi. ● Yazın 17 sayfa.

SIRNAK'TAN NOTLAR

"Yaralarımız nasıl sarılacak?"

● PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasında aralıksız olarak 43 saat süren çatışmalardan sonra gerçekleştirilen Sırnak'ta dün sessizliği var. Ertili sokağının girişinde, için için yanan daireli dükkanlar.

● Birçok evin tavani ya da duvarları, havan mermileriyle çukulaştı. Vatandaşlar: "Yaralarımız nasıl sarılacak? Zararımız nasıl kapanacak mı?" diye soruyor.

► Naci SAPAN'ın haberi 17. sayfa.

YÜZLERCE ŞÜPHELİ TOPLANDI Evlerden toplanan 250 şüpheli, özel karaylerle yök bölümlerin Hazro, İdli gibi çevre ilçelerden gelmiş oldukları bildirildi. Bunlara içinden hangilerinin terörist olduğunu belirlemek son derece güç.

Ek-22

20 Temmuz 1993

Hürriyet

20 Temmuz 1993 Salı Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

Erkeksiz köyde PKK barbarlığı

PKK, tarihinin en iğrenç katliamını Van'ın Bahcesaray İlçesi'nde bir yaylada yaptı. Erkeklerin bulunmadığı sırada baskın yapan 7 PKK teröristi, savunmasız 15 çocuk ile 9 kadını delik deşik etti...

İçişleri Bakanı: Bunları yok edeceğiz

■ Ağırda incelemelerde bulunan İçişleri Bakanı Gazioğlu, "Bölgeyi örgüt militanlarının, neşerleri ve silahları saklandığı çok iyi biliyoruz. Çok yakında bunları da yok edeceğiz" dedi. Emniyet Genel Müdürü Ağar da, Güneydoğu'daki terör olaylarının iki ay içinde çözümleneceği konusunda söz verdi. ● 27. sayfa

Mersin'de üç PKK'lı öldürüldü

■ Mersin'de PKK militanlarının köyde evi düzenlenirken, baskında 3 terörist öldürüldü. Komiser Ramazan Yılmaz, şehit olan teröristler, Ağrı'nın Bimçide 2 astsubay ve 5 eri, Mar'ın Dargeçirte ise bir korucuyu şehit ettiler. ● 27. sayfa

KATLIAMDAN ÖNCE PROPAGANDA YAPMIŞLAR

PKK'lı teröristler, erkeklerin yokluğunu fırsat bilip yaylada bulunanları bir kıl cadıra soktuktan sonra 25 kişiyi acımasızca katlettiler. Teröristler, masum yavruları öldürmeden önce de uzun süre propaganda yaptılar...

ÇADIRA TOPLADILAR

7 PKK militanı, önceki gece saat 01.00 sıralarında Ağrı Dağı eteklerinde bulunan Sınduz Yaylası'na geldi. Teröristler, "Bizim çay yapmanızla sohbet edeceğiz" diyerek bütün kadın ve çocukları kıl cadıra topladılar.

TÜMÜ KÜRT KÖKENLİ

Teröristler, bir süre soğuklaştırmaya çalıştılar. Tutsakların emir almadıkları, çadıra topladıkları mü Kurt kökenli olan bu ve çocukları yakın mesafeden kalın kurşunlarla öldürdüler. ● 27. sayfa

Kurbanların yaşı

Üç çocuk	1 yaş
Bir çocuk	2 yaş
İki çocuk	3 yaş
Bir çocuk	4 yaş
Üç çocuk	5 yaş
Üç çocuk	6 yaş
Bir çocuk	8 yaş
Bir çocuk	11 yaş

Ek-23

25 Mart 1995

Hürriyet
25 Mart 1995 Salı
Kurucu: Sadat Simavi 1990-1992

YILDIZ YAGMURU
Her yıl Türkiye'de hayatını kaybeden askerlerin anısına, Hürriyet gazetesinde yıldızlar yayınlanmaktadır. Bu yıldızlar, askerlerin ailelerine ve yakınlarına maddi destek sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.

TAM 25 BİN ADET KASSET, HÜRRIYET OKULARININ...

35 bin Mehmetçik Kuzey Irak'ta

HEDEF: 4 PKK KAMPİ
Kuzey Irak'tan ilk kez çekildi, ilk kez hava saldırıları yapıldı. 4 büyük PKK kampı yerli bir edildi.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Kıbrıs'tan sonraki en büyük askeri harekâtını dün başlattı. 35 bin Mehmetçik, tankların eşliğinde dört koldan Kuzey Irak'a girdi. Dün sabah önce, 2400 ile 2800 teröristin barındığı belirlenen PKK kampları savaş uçaklarınca bombalanarak yerle bir edildi.

Kuzey Irak'a 40 km girildi
Savaş uçakları tarafından yapılan bombardımanlardan sonra, zırhlı araçların eşliğinde binlerce Mehmetçik, teröristlere uzaklığı 220 kilometreyi bulan Zaho, Uludere, Cizre ve Mezîrgözü (Semdinli) noktalarından sınırı geçtiler. Helikopterler ise komandoları sınırın 40 kilometre kuzeyinde.

Kamplarda yoğun dumanlar
Kuzey Irak'taki harekâtın ilk saatlerinde PKK'nın daha önce yerle bir edilen Zeli kampının yerine oluşturduğu Bote kampı yok edildi. Bombalarla kamplardaki yaralı cephanelikleri de infilak ettirildi. İçin bölgeden yoğun dumanlar yükseldi. Bombalarla kaçıp yerleşim birimlerine gitmeye çalışan teröristler, bu kez Mehmetçik'in elinden kurtulamadı.

Bölge, karış karış taranıyor
1974 yılında Kıbrıs'ta düzenlenen Barış Harekâtı'ndan sonraki en büyük askeri harekât olan Kuzey Irak askeri operasyonunda, sınırın geçiren binlerce Mehmetçik ile helikopterlerle bırakılan komandolar, her taralıma çevreledikleri yaklaşık 3 bin kilometre karelik alanı karış karış taranıyor.

PKK panik içinde kaçıyor
Birlikler batıdan doğuya doğru Sinat-Haftanin, Melina bölgesi, Şiv-Mesket-yediri bölgesi ve Hakurk kamplarına doğru baskın şeklinde hızla ilerliyorlar. Bu arada sıkıştıkları terörist gruplara karşı imha harekâtı uygulanıyor.

Temizleyene kadar çıkmayız
Başbakan Tansu Çiller, dün Bakanlar Kurulu'nu toplayarak Kuzey Irak operasyonunu görüştü. Çiller toplantıdan sonra, operasyonun hâlâ temizlenmediğini...

DEHİZ PIVANERİ DE HALLAĞILAR
Aynı saatlerde Zaho, Uludere, Cizre ve Mezîrgözü noktalarından kara birlikleri ve deniz piyadeleri, 50'ye yakın tank ve zırhlı personel taşıyıcıyla içirildi. Kuzey Irak'a girdi.

Barzani ile Talabani'ye operasyondan çok kısa bir süre önce haber verildi.

İKİ KESİN TALİMAT
Harekâtta katılan birliklere kesin iki talimat verildi. Sivillere karşı dokunulmaması, Barzani-Talabani'ye çalışmaması.

Operasyonun iki ana hedefi olduğu bildirildi. PKK kamplarını yok etmek, bölgede bulunduğu belirlenen 2800 teröristi bertaraf etmek.

Ek-25

21 Ağustos 1991

Milliyet
Halk Gazetesi
18 SAYFA - 1500 LIRA (KDV DAHİL)
21 AĞUSTOS 1991

'Kahraman Yeltsin'
Darbeci Pavlov hastanelik
Kutrudu darbe'nin kahramanı Rusya Federasyonu Parlamentosu'nda, darbenin başkanı Yeltsin'in, 1991 yılında toplanan 50 bin kişi gözetiminde, Moskova'da, 'Kahraman Yeltsin' olarak anılmaya başlandı. Yeltsin'in, 1991 yılında toplanan 50 bin kişi gözetiminde, Moskova'da, 'Kahraman Yeltsin' olarak anılmaya başlandı. Yeltsin'in, 1991 yılında toplanan 50 bin kişi gözetiminde, Moskova'da, 'Kahraman Yeltsin' olarak anılmaya başlandı.

Giray : 'Moskova darbesi Irak işine benzemez'
ANKERLER BAKIN
HABER 15. SAYFADA

Embargodada yokuz
HABER 15. SAYFADA

MGK toplaniyor. 3.Ordu komutanlari başkente çağrildi
Generaller Ankara'da
HABER 15. SAYFADA

KGB, CIA'yi uyuttu
HABER 14. SAYFADA

PKK nöbetçilere roketle saldırdı
Yine karakol baskını: 5 şehit
Tarla yakma faciaya yol açtı
El ele öldüler
HABER 6. SAYFADA

Türk basınının acı kaybı
Nadir Nadi vefat etti
HABER 13. SAYFADA

İNGİLİZCE ÖĞRENMEK ARTIK ÇOK KOLAY
GRAPHO-ENGLISH
İNGİLİZCE ÖĞRENİM KİTİ
HABER 13. SAYFADA

8 Ekim 1991

Ek-27

9 Ekim 1991

Milliyet
Halk Gazetesi

24 SA... 100 LIRA
(K.D. DAHİL)

Eşkiya artık 100-150 kişilik bölüklerle saldırıyor

Sorumlu kim?

Terör örgütü nasıl bu duruma geldi

ORDU GİBİ "Yasadışı bölücü örgütün başını ezmede" gibi sözler söylenip gereken yapılmayınca, PKK, giderek büyüdü, etkisini artırdı ve artık topraklarımızı tehdit eden silahlı bir güç haline geldi. Terör örgütü, artık, "büyük terör"ten ibaret değil. Terör yuvalarında, sıkı disiplin altında teorik ve pratik eğitim görüyor ve Türk topraklarına üç-beş klayile değil, 100-150-200 kişilik birlikler halinde ve organize olarak saldırıyorlar. Üstelik ellerinde girdi, ağır ve uzun menzilli silahlar var. İşte bu büyük tehlike, büyük bir risk.

BU ACILAR BITSİN
İçine düştüğü acıdan habersiz şehit oğlu küçük Ceren, dedesinin kucaklarında çırpınırken, şehit Üsteğmen Özkaner'in babası Mehmet Özkaner yürek acısını forsununa sıkı sıkıya sarılarak dindirmeye çalışıyordu (yanda). Şehit Üsteğmen'in eşi Höl-ya Özkaner ise sınırlı krizleri içinde geldiği Menderes Havaalanı'nda tekerlekli sandalyeye yığılıp kalmış. Talimat genç kadının kollarıyla çözülen havaalanında yüzlerce insanın gözleri dolarırken, teröre lanetler okundu. (Fotoğraf Sedat PEKER/İZMİR, MİL-HA)

12. SAYFADA

Soner GÜREL □ Tamer ERKİNER

- Hemen her gün subay, asker, korucunun öldürüldüğü Güneydoğu Anadolu'da büyüyen tehlike, kamuoyunu korkutuyor. Daha önce küçük çaplı baskınlar, yol kesmeler, pusular şeklinde gerçekleştirilen terörist eylemler, artık, roketlerin, ağır ve uzun menzilli silahların kullandığı büyük çaplı saldırılara dönüştü.
- Bazı uzmanlar bölgede gece güvenliğinin terörist gruplarda olduğunu öne sürüyor. Bazıları da, yeterli güvenlik önemi bulunmasına rağmen, siyasal karar eksikliğinden yakınıyorlar. Bölgedeki gelişmelerle ilgili sorular birbirini izliyor.
- Özel hareket timi sayısı neden arttırılmıyor? Karakol komutanlarının rütbeleri nedir? Anti-terör helikopterleri nerede kullanılıyor? Arasız tanımayan askerler neden bölgede? Türkiye-Irak sınırı neden kontrol edilemiyor? İstihbarat neden yetersiz?

Ek-28

20 Ekim 1991

Ek-29

20 Ağustos 1992

Milliyet
Halk Gazetesi

PERŞEMBE
20
AĞUSTOS
1992

22 SAYFA • 3000 LİRA
(KDV DAHİL)

BUGÜN BON
KASABASI MİLLİ
BEDAVA
Nasil Yapacaksınız? 3. say

Sırnak'ta meydan savası

'PKK başa döndü'

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, PKK saldırılarını değerlendirirken sunulan bölgeyi ziyaret ederken, 'Halkı yanına çekmenin yolu nedir? Korkutmaktır. Eruli ve Semdinli baskınlarına yenilgiyi başlatmak. Yanlısın başına döndüler. Bakan, 'Apo'nun nerede olduğu önemli değil. Kuzey Irak'ta olabilir' dedi

► 15. SAYFADA

Dağlık kesime kaçmaya çalışan saldırırganlara karşı operasyona katılan savaş uçakları ve helikopterler, muhtemel gizlenme noktalarını bombaladı

● Önceki akşam saat 20.30'da saldırıya geçen PKK, başta tuğay komutanlığı, jandarma komutanlığı, emniyet müdürlüğü ve PTT olmak üzere tüm kamu kuruluşlarını yoğun roket ve havan ateşine tuttu, evleri yaktı

● PKK saldırısının ilk anında 1 polis 3 asker şehit oldu, 13 güvenlik görevlisi yaralandı. Trafiklerin tahrip olması sonucu kente elektrik verilmedi ve Sırnak'ın dış dünya ile telefon bağlantısı uzun süre kesildi

● Harekete geçen güvenlik gücü ile PKK arasında çatışmalar sabaha kadar sürdü ve saat 06.00'dan itibaren sokağa çıkma yasağı kondu. Saat 11.00'de kent üzerindeki jetlerin ucmasıyla kesilen çatışmalar, sonra yeniden başladı. Çok sayıda ölü ve yaralı olmasından korkuluyor

► 15. DE

PKK, Ardahan Valisi'ne saldırdı

► 14. SAYFADA

Ek-32

27 Ekim 1993

28 Ekim 1993

[illegible]

DİZİN

- 27 Mayıs, vii, 6, 104
- Amid, iv, 7, 8, 13, 14, 16, 34, 40, 41, 46
- Asur, iv, 3, 7, 8, 11, 12, 123
- Aşiret Mektebi, 25
- Babil, 11
- Bâd, 14, 15
- Behram Paşa, 26
- Beylerbeyliği, 21, 33, 36
- Bıyıklı Mehmet Paşa, iv, vii, 33, 34, 35
- Bohtan, 15, 18, 37
- Cizvit, 45
- Cumhuriyet Halk Partisi, xii
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, xii
- Devrimci Doğu Kültür Ocakları, 2
- Diyarbakır, iv, vi, vii, viii, ix, xiii, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 82, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 126, 129, 130, 131, 132
- Diyâr-ı-Bekir, 9
- El-cezire, 14
- Ermeni olayları, 27
- Etnik kategori, 72
- etniklik, 1, 50, 60, 64, 71, 84
- Etnisite, x, 1, 2, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 127, 128, 129, 130, 131
- Evliya Çelebi, 7, 9, 11, 13, 20, 34, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 126, 129
- Fis Kayası, 9, 42
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 29
- Hamidiye alayları, 25
- Heraklius, 13
- Hilmi Ziya Ülken, 52, 127
- Hroch, 71
- Huri, 11
- Hüsrev Paşa, 42, 43, 45
- Hız. İbrahim, 8
- Hız. Osman, 14
- Hız. Ömer, 9, 13
- Hız. Yunus, 8
- I. Dünya savaşı, 29
- I. Salmanasar, iv, 7, 123
- IV. Murat, 21

- lyâz b. Gunm, 13
- ikta, 15
- İskit, 11
- John Stuart Mill, 53
- Joseph Stalin, 51
- Kanuni Sultan Süleyman, 20, 36
- Kimlik, 1, 2, 54, 63, 72, 79, 80, 81, 82, 84, 126, 127, 128, 131
- Kirikor Enfeyiciyan, 22
- Kohn,, 59
- Kürdistan, vi, xii, 6, 94, 95, 124
- Kürt Devrimci Demokratik Kültür Derneği, xii
- Louis Snyder, 60
- Mahmut Paşa, 25
- Mardin Kapısı, 13
- Medler, 12
- Mervani, 14
- Mervanoğulları, 15, 132
- Mevlana İdris, iv, 17
- Milli kimlik, 81
- Milliyetçilik, iv, vii, ix, 1, 2, 5, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 124, 127, 128, 129, 130, 131
- Mitanni, 11
- Mustafa Kemal, 10, 123
- Nation, 51
- Nerses Varjabedyan, 22
- Pers, 12
- Safaviler, 16, 17
- Sait Paşa, 8
- Serdar-ı Ekrem, 21
- Smith, 65, 73, 84
- Sultan Abdülhamit, 23, 24
- Şah İsmail, 4, 16, 17, 18
- Tahmasp, 20
- Tanzimat, 21
- Tebriz, 4, 17, 20, 21
- Tiğran, 9
- ulusçuluk, 55, 67, 68, 72, 73, 74, 85
- Urfa Kapısı, 12
- Ustaclu Muhammed Han, 16, 17
- Vakidi, 8, 13
- Yeni Kapı, 13
- Zeki Paşa, 25, 26
- Ziya Gökalp, 25, 51, 53

ULUSAL BASIN EKSENİNDE DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE TERÖR OLAYLARI (1990-1995)

ORIJINALLIK RAPORU

%**20**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**19**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**5**

YAYINLAR

%

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

sosyalarastirmalar.org

İnternet Kaynağı

%**1**

acikerisim.deu.edu.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

bilinmeyendiyarbekir.com

İnternet Kaynağı

%**1**

dergipark.ulakbim.gov.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

akademikpersonel.kocaeli.edu.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

emreyildirim.me

İnternet Kaynağı

%**1**

eskidergi.cumhuriyet.edu.tr

İnternet Kaynağı

%**1**

www.sosyolojikongresi.org

İnternet Kaynağı

%**1**

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Ekrem ÖKAN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)

Doğum Tarihi ve Yeri: 17Ağustos 1985/KAYSERİ

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: 0507 546 72 52

E-mail: ekremokan@hotmail.com

Yazışma Adresi: Şehit Nazımbey mah. Delikli taş cad. no: 116 Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Lisans: Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Lise: Kayseri Lisesi

Yabancı Dil: İngilizce